

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

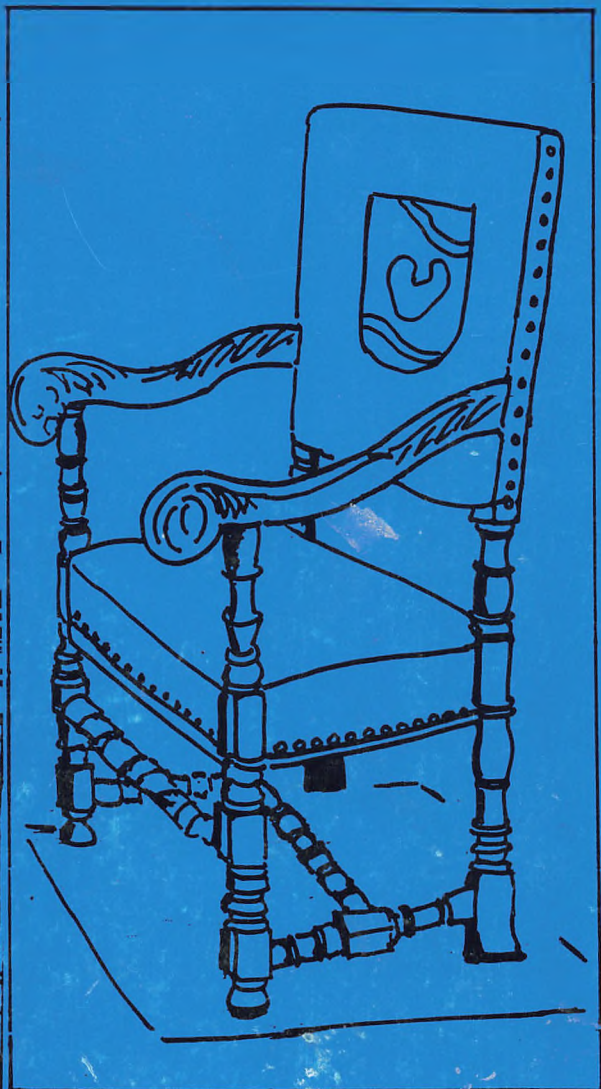
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

*Erindringer
fra malkeskammel
til borgmesterstol
til malkestald*

*Verner Larsen
Herluf Lille*

Rettelser:

s. 14

- ✓ højre spalte foroven, læs: *i det min bedstefar levede til 1943.*

s. 46

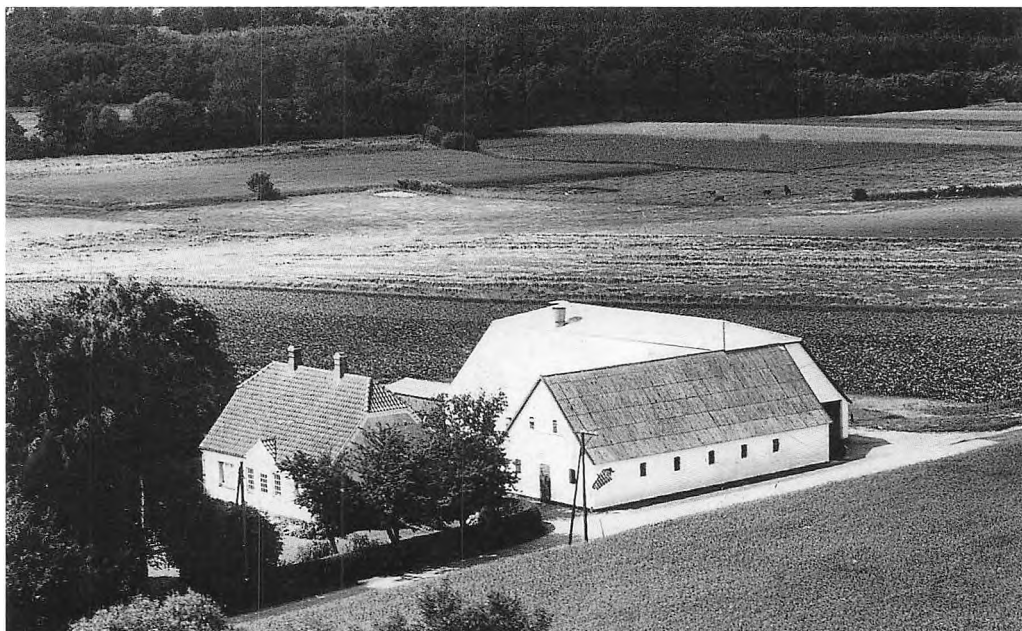
- ✓ venstre spalte forneden, læs: *tildelingerne af brænde var ½ rm. og senere 1½ rm.*

s. 70

- i billedteksten rettes et navn til: *Edvard Tesdorpf.*

**Erindringer
fra malkeskammel
til borgmesterstol
til malkestald**

af Verner Larsen, Herlufllille

Biltrisminde, som gården så ud omkring 1960, da jeg overtog denne.

K60 17

B100 15

ISBN: 87-986866-1-5

Layout:

Kirsten Jensen, Fjenneslev

Tryk:

Glumsø Bogtrykkeri A/S, Glumsø

Oplag:

600 eksemplarer.

Omslaget:

Illustration af Knud Erik Antonsen, Herlufmagle.

Indholdsfortegnelse

Oversigt over mine aner	4	Spragelsevejen	69
Åbovej	5	Præstø Amtsråd	70
Fra Biltris til Herlufllille	7	En helt anden og ny form	72
Vejmandsfamilien	8	Formand for centralsygehuset	74
Bedstefar	9	Kongeligt besøg	75
Aftægtsydelsen	14	St. Heddinge Sygehus	76
Min mors familie	15	Middage på	77
Hjemmet i Ortved	16	Amtsgården	77
Fra Ortved	19	Sognekommunerne i opbrud	79
til Herlufllille	19	Herlufmagle-Tybjerg Kommune	84
Branden og genopbygningen	20	Tybjergskolen	87
Mine drengeår	24	Kloakering af Herlufmagle by	88
Farbror Niels	26	Sognerådsformand for en kommune i udvikling	90
Min barndomsvej	27	Udvikling i Gelsted	92
Herlufllille landsby	28	Tybjerglille Bakker	93
Herlufllille Skole	30	Den kommunale service	94
Pligter som dreng	32	Gelsted Børnehave	95
Høsten	33	Ny Holstedhjemmet	95
Tærskningen	35	Socialt boligbyggeri	99
Efteråret	36	Herlufmagle-Hallen	101
Landbrugskrisen	37	Et travlt ti-år	102
Min konfirmation	39	Næstved Tidende	104
Krigen og besættelsen	41	Medhjælper i Diskontobanken	106
På landbrugsskole	43	Sparekassen Bikuben	107
Økologisk Landbrug	44	Kvægløst landbrug	107
Glimt fra min dagbog	45	Min familie	108
Tobaksdyrkning	47	Kommunalreformen i 1970	109
Familiefester	48	Den nye amtskommune	112
Krigens afslutning og befrielsesårene	51	Borgmester i Suså Kommune	115
Rekrut 1839	53	Birkevang	119
Gode år i Venstres Ungdom	56	Grasberg	122
Landskursus i Venstres Ungdom	57	Et alsidigt job	122
Brejdablik	58	Afslutning	124
Medlem af Herlufmagle sogneråd	60	Tak for bistand og støtte:	128
Sognerådet arbejder	62		
Det gamle alderdomshjem	68		

Oversigt over mine aner

Proband

1. Verner Larsen født 16. april 1923 i Herlufllille. Gift 17. november 1962 i Herlufmagle Kirke med Agnes Hansen født 20. juli 1931 i Hjulebæk.

Forældre

2. (far) Hans Vilhelm Larsen født 18. maj 1887 i Herlufllille. Død 26. marts 1966 i Herlufllille. Gift 10. maj 1918 i Vigersted Kirke med

3. (mor) Margrethe Nielsen, gift Larsen født 2. september 1894 i Ortved, Vigersted Sogn. Død 4. november 1994 i Herlufllille.

Bedsteforældre

4. (farfar) Jens Larsen født 4. april 1856 i Herlufllille. Gift med

5. (farmor) Anna Larsdatter, gift Larsen født 27. juni 1844 i Herlufllille.

6. (morfar) Jens Nielsen født 2. marts 1857 i Ortved, Vigersted Sogn. Gift med

7. (mormor) Maren Christiansen, gift Nielsen født 29. januar 1858 i Snekerup, Vigersted Sogn.

Oldeforældre

8. (farfars far) Lars Jensen født 3. december 1822 i Herlufmagle Sogn. Gift med

9. (farfars mor) Maren Hansdatter født 1818 i Tyvelse Sogn.

10. (farmors far) Lars Pedersen "Biltris" født 1801 i Sæby Sogn, Københavns Amt. Gift med

11. (farmors mor) Johanne Marie Jensdatter født 20. august 1817 i Fa-rendløse Sogn.

12. (morfars far) Niels Petersen født i 1822 i Ortved, Vigersted Sogn. Gift med

13. (morfars mor) Maren Jensdatter født 1827 i Borup.

14. (mormors far) Christian Hansen født 1800 i Vigersted Sogn. Gift med

15. (mormors mor) Margrethe Larsdatter født 1825 i Dalby, Københavns Amt.

Åbovej

Der er flere årsager til, at jeg de senere år i stille stunder har nedskrevet mine erindringer.

Jeg har ofte ønsket, at mine forfædre havde efterladt noget skriftligt, noget om hvordan de levede deres liv, og hvordan deres tilværelse formede sig, men desværre findes der ikke noget. De havde alle en travl hverdag, og det var kun de færreste, der dengang gav sig tid til, at skrive dagbog eller på anden måde skriftligt fortælle deres erindringer.

Det vil jeg prøve at råde bod på. Dels ved at fortælle noget af det, jeg selv har oplevet, og dels ved at genfortælle, hvad jeg har fået fortalt af mine forældre, mine bedsteforældre og mange andre i og uden for familien. De gamle var gode fortællere.

Endelig har jeg også erfaret, at det både er interessant og berigende at genopfriske de små og store begivenheder, man har været ude for på livets vej gennem de mange år.

Udgangspunktet for mine erindringer er barndomshjemmet på Åbovej i Herlufllille i Herlufmagle Sogn, hvor jeg blev født den 16. april 1923. Bag navnet "Åbovej" gemmer der sig en lille historie, som jeg først vil fortælle.

I min barndom havde vor vej ikke noget navn. Det var ubehageligt for os børn, for når vi blev spurgt, hvor vi boede, så svarede vi: "I Herlufllille" - "Men hvor i Herlufllille?" Ja, så forklarede vi, at det var på den vej, som ikke havde noget navn. - "Nåh ja, så bor I altså på "Hunderækken" eller "Den Skæve Ræk-

ke", som man ofte kaldte vor vej. Vi børn kunne ikke lide, at vor vej blev kaldt en "række". Der lå noget nedsættende og odiøst i dette ord og de navne, man satte foran, gjorde det ikke bedre.

Efter jeg i 1954 var blevet medlem af Herlufmagle Sogneråd, sad jeg en dag og kiggede i en vejfortegnelse. Her opdagede jeg, at vor vej havde et navn, nemlig "Åvej". Dette navn havde den sikkert haft i mange år, uden at vi havde været opmærksomme på det. Jeg foreslog sognerådet, at vor vej fremover skulle hedde "Åvej", hvilket blev godkendt.

Desværre fik vi ikke sat et vejskilt op, og da vor søn Troels blev født d. 21. maj 1964, var jordemoderen længe om at komme. Hun var meget fortørnet, da hun ankom, og udbrød, at sjældent havde hun været ude i sådan en udørken, hvor der ikke engang fandtes et vejskilt.

Så kom der gang i sagerne. Vi fik et fint vejskilt op med navnet "Åvej". Beboerne var glade, nu havde vi et vejnavn og et fint vejskilt, men glæden varede kun kort.

Da vi i 1970 blev en del af Suså Kommune, fandt postvæsnet ud af, at nu havde den nye kommune to veje med navnet "Åvej," en i Tyvelse og så vor vej i Herlufllille. Kommunen blev bedt om at give den ene af vejene et nyt navn, og det blev den i Herlufllille. "Jo," sagde man i teknisk udvalg, "Åvej" i Tyvelse ligger ved en rigtig å, nemlig, *Susåen*, medens den i Herlufllille ligger ved en kanal - *Torpekanalen*."

Udvalget vedtog derefter, at vejen i Herlufllille fremover skulle bære navnet

“Tingrækken” efter Tingbroen, som bærer landevejen over Torpekanalen. Så var “Rækken” der igen, og det ville vejens beboere ikke finde sig i. Jeg fik som medlem af kommunalbestyrelsen til opgave at tale med teknisk udvalg. Her fik jeg det svar, at det navn var godt nok til os, og man agtede ikke at ændre det.

Beboerne gjorde så noget, som vi aldrig havde prøvet før. Vi lavede en protestskrivelse til kommunen. Der blev samlet underskrifter, vist nok i pinsen, hvor børn og andre familiemedlemmer var på besøg. Vi kom op på omkring 60 underskrifter, langt flere end der bor på vejen.

Vi gjorde en ting mere, vi foreslog et andet navn, nemlig “Åbovej”. Navnet er hentet fra en lille parcel, der ligger nede ved Torpekanalen.

Her lå indtil 1918 et lille husmandssted, hvor blandt andet mine oldeforældre, Lars Jensen og Maren Hansdatter boede sammen med deres børn. Senere boede landpost Peder Jacobsen og hans kone Marianne på den lille ejendom. Deres to sønner, Sofus og Harald, fik en lang karriere som postbude fra Herlufmagle Posthus. En tredje søn, Jens Peter, blev afløser i postvæsnet samtidig med, at han var skomager, kørte ”Lillebil” samt drev en bladhandel, som i nyere tid blev kendt som ”Annas bladhandel”.

Den sidste ejer af det lille husmandssted var Alfred Hansen, der i mange år boede i Spragelselille. Ejendommen nedbrændte d. 31. august 1918 efter børns leg med tændstikker, og bygningen blev ikke genopført.

I en gammel forsikringsprotokol fra Landbygningernes Almindelige Brandforsikring af 1792 har jeg fundet en interessant skadesopgørelse efter branden:

<i>Samlet erstatning</i>	2625 kr.
<i>Herfra fratrækkes:</i>	
<i>Sokkel og fundament</i>	55 kr.
<i>6 læs mursten</i>	18 kr.
<i>Rester af gammelt jern</i>	4 kr.
<i>Rester af forkullet træ</i>	3 kr.
<i>Til udbetaling:</i>	2545 kr.

De 4 tdr. land fra ”Åbo” blev tillagt matr. nr. 15, nu Åbovej 13, som dengang ejedes af Peder Nielsen og senere af Johanne og Valdemar Frederiksen.

Fra mine drenge- og ungdomsår har jeg et dejligt minde om den lille ejendom, nemlig, den gamle have. Her tilbragte min bror Hartvig og jeg mange glade timer sammen med Johanne og Valdemar Frederiksens tre drenge, Erhardt, Holger og Kristian.

Her hentede vi æbler og pærer fra de gamle frugttræer, og haven var en pragtfuld legeplads for os børn. I 1957 købte Elly og Verner Petersen, Åbovej 13 og dermed også Åbo. Nogle år senere ryddede den ny ejer den gamle have, og et stykke historie forsvandt. I 1969 blev de 4 tdr. land solgt til mig, som nu ejede vor slægtsgård.

Denne historie om “Åbovej” slutter med, at vort forslag om dette navn blev godkendt i Suså kommunalbestyrelse.

Fra Biltris til Herlufllille

Fra Biltris ved Skibby i Hornsherred til Herlufllille. Denne rejse foretog min anden oldefar, Lars Pedersen, sandsynligvis i begyndelsen af 1833, for 15. september dette år får han arvefæsteskøde på vor slægtsgård i Herlufllille, som dengang hørte under Ravnstrup Gods.

Årsagen til, min oldefar tog denne lange rejse, som det var dengang, kender jeg ikke. Ej heller kender jeg grunden til, at en mand, der kom ude fra, kunne få arvefæsteskøde på en gård under Ravnstrup Gods. De papirer, som kunne fortælle noget herom, eksisterer ikke mere, idet de gik tabt under branden på Ravnstrup. Måske er han kommet som vandringsmand, eller måske har han fundet en enke på gården i Herlufllille? Ved folketællingen i 1840 er han benævnt som enkemand. Folketællingen i 1834 nævner dog intet om en hustru. Tværtimod fortæller den om en husholderske, Agathe Sørensen, der passer hus for Lars Pedersen. Denne husholderske er, sammen med sine to døtre, også med i folketællingen i 1840, men glider ud ved tællingen i 1845. Her er min oldefar blevet gift med min oldemor, Johanne Marie Jensdatter fra Farendløse, og de har en datter på 1 år, som bliver kaldt Ane Larsdatter. Hun får senere navnet Anna Larsen og bliver min bedstemor. Min oldefar, Lars Pedersen, fik hurtigt hæftet navnet Biltris på sig. "Pedersen-navnet" glider helt ud, og fremover hedder han kort og godt Lars Biltris. Efter ham har slægtsgården fået navnet "Biltrisminde".

En årsag til navneskiftet var nok, at manden på naboejendommen, nu Åbovej 23, også hed Lars Pedersen og var på samme alder og landmand, så det var lidt forvirrende.

Lars Pedersen, som var hans fødenavn, er i følge kirkebogen for Sæby-Gjershøj Pastorat, søn af husmand Peter Knudsen og Sidse Jensdatter i Biltris. I 1801 under dåb står i kirkebogen kort og godt: Husmand Peder Knudsen, fastelavnssøndag, Lars fremdøbt. - Ikke noget om moderen, hvorimod det er anført, hvem der var vidner.

Der blev talt meget om min oldefar i mit barndomshjem. Ud fra dette har jeg dannet mig et billede af ham. En stor kraftig mand, en munter og spændende mand, muligvis lidt af en eventyrer, det kunne beretningerne godt tyde på. Han var næppe nogen god landmand. Han var mere optaget af at være spillemand, så der skete næppe meget på ejendommen i min oldefars tid.

Han spillede til fester og baller i omegnen, og man fortalte blandt andet i mit hjem, at han spillede i Sorø Akademi-have, hvor der formentlig har været en dansepavillon. Transporten var vanskelig, da man dengang hverken havde cykler eller biler. Min oldefar red på sin hest rundt om til spillestederne, og da han var en stor og kraftig mand, havde han svært ved at komme på og af hesten. Han havde derfor lært hesten at lægge sig ned på forknæene, så kunne han let bestige den med sine musikinstrumenter, som var en violin og en harmonika.

Vejmandsfamilien

Omkring 1865 bliver mine oldeforældres eneste barn, Anna, min senere bedstemor, gift. Om hendes første mand ved jeg kun lidt. Han hed Jens Hansen, var fra Karlslunde og var 14 år ældre end sin kone. De fik sammen to drenge, Ludvig, der blev født i 1865, og Lars Peter, der blev født i 1872. Begge drenge kom til at hedde Hansen efter deres far. Familien får bopæl på gården, og Jens Hansen passer "avlingen", som det dengang hed, for min oldefar, indtil han døde i 1871, og derefter for min oldemor, der overtog arvefæstet og beholdt det til sin død i 1909. Tilsammen havde mine oldeforældre ejendommen i 76 år, fra 1833 til 1909.

Efter få års ægteskab blev Anna enke, men forblev på gården sammen med sine to halvstore drenge og sin mor. I 1876 blev hun gift med min bedstefar, Jens Larsen. Han boede på det tidspunkt sammen med sine forældre på det tidligere omtalte husmandssted "Åbo", som lå nede ved Torpekanalen og var nabo til gården i Herlufllille.

Min bedstefar kunne lide at fortælle, at han gik over marken for at blive gift med enken. "Dreng var jeg, og mand blev jeg, karl har jeg aldrig været," lød hans beretning.

Noget om snakken var der, for han var kun lige fyldt 20 år, da han blev gift, og enken var 12 år ældre. Det kunne ligne et fornuftægteskab. Enken havde brug for en mand til at passe landbruget og være far for hendes to drenge, og min bedstefar ville gerne have et landbrug.

Det var jo utænkeligt, at hans forældre med et lille, dårligt husmandssted og en stor børneflokk kunne hjælpe ham til et landbrug.

Fornuftægteskab eller ej? Så har jeg aldrig hørt andet end, at mine bedsteforældre havde et godt ægteskab, og i 1926 kunne de fejre guldbryllup.

De sidste år, min bedstemor levede, var hun sengeliggende, hvilket var hårdt for hende, men det var også en stor byrde for min bedstefar og hele familien, ikke mindst min mor.

Ved mine bedsteforældres giftermål dukker der et udtryk op, som blev brugt meget i familien: "Det er den vejmandsfamilie". Ikke i negativ og nedsættende betydning, men fordi min oldefar var vejmand og havde et hidsigt temperament lige som min bedstefar. Når så nogen i familien blev lidt hidsige, så kom bemærkningen: "Ja, det er den vejmandsfamilie!" Min oldefar, Lars Jensen, blev født den 3. december 1822 i Herlufmagle Sogn. I kirkebogen står anført: "Pebers Hus og Indelukke", men hvor i sognet det ligger, har jeg aldrig fået opklaret. Han blev gift med Maren Hansdatter, der er født i Tyvelse Sogn.

De boede i en årrække i et lille hus beliggende syd for Knud Jacobsens gård, (Torpevej 5). Huset er for længst revet ned. I folketællingslisten fra 1860 kan man læse følgende: Lars Jensen 38 år, Maren Hansdatter 43 år hustru, Hans Larsen 14 år søn, Peder Larsen 11 år søn, Niels Larsen 8 år søn, Jens Larsen 4 år søn.

Den ældste af børnene, Hans, ved jeg intet om, men Peder bliver bankbud i

Diskontobanken i Næstved. Niels, som vi senere møder som "Farbror Niels", bliver landarbejder på Frederiks Eg ved Herlufmagle og bosætter sig med sin familien i en af gårdens huse. Nummer fire i børneflokket, Jens, bliver så min bedstefar.

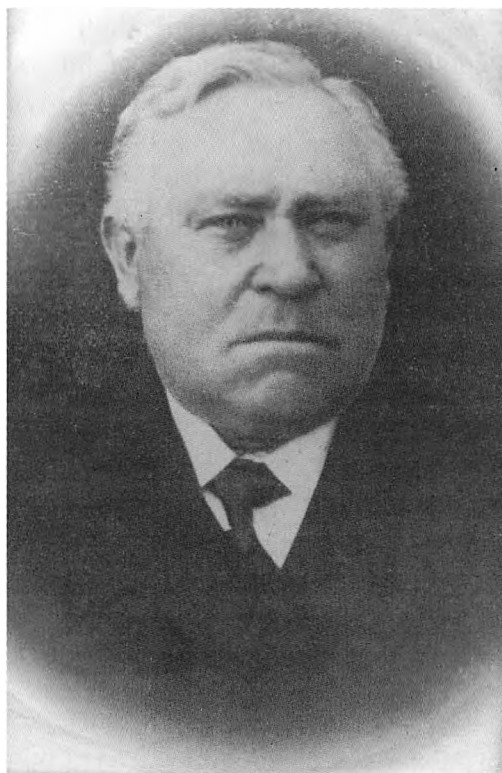
Senere køber og bosætter mine oldeforældre sig på "Kurvemagerstedet" i Herluf Lille Mose, i dag Guldagervej 6. De får arvefæsteskøde på ejendommen den 4. april 1869. Denne hørte dengang under Tybjerggård.

Der er nu kommet to børn mere i familien: Lars Christian, som ved folketællingen i 1870 er 9 år, og Ane Marie, 6 år. Christian bliver skomager i Næstved. Han og tante Marie, som vi kaldte hans kone, får bopæl i Sanders Kaserne, der ligger på hjørnet af Ringstedgade og Rådmandshaven. Her havde skomageren også sit værksted. Dengang var der rutebilstation i gården, så det var altid spændende at komme på besøg hos farbror Christian og tante Marie.

Ane Marie blev syerske og tog rundt i de finere hjem i Næstved, hvor hun sad og syede for herskaberne. Jeg husker, at hun altid omtalte disse fornemme familier med stor ærbødighed. Politisk smittede disse konservative hjem dog ikke af på hende, hun forblev tro mod Venstre, og selv i en meget høj alder, hun blev over 90 år, forfægtede hun med stor iver Venstres politik. I alle de år, jeg kan huske tilbage, boede hun i en lejlighed i "Sanders Fribolig".

Bedstefar

På "Kurvemagerstedet" boede mine oldeforældre kun i ca. tre år. Derefter flyttede de ned på det lille husmandssted, "Åbo", ved Torpekanalen, og det var så herfra min bedstefar i 1876 gik over marken for at blive gift med enken. Ved giftermålet opnåede han at blive landmand, men mand på gården blev han først, da min oldemor døde i 1909. Der er ingen tvivl om, at hun har været en bestemt dame, der ikke på noget tidspunkt havde i sinde at slippe tøjlerne, og tilværelsen for min bedstefar har næppe været nogen dans på roser. Et lille landbrug med gamle og dårlige bygninger, en elendig

Min bedstefar, Jens Larsen.

økonomi og desuden stedfar for to drenge, hvor aldersforskellen mellem min bedstefar og den ældste kun har været 9 år.

Mine bedsteforældre fik 4 børn i deres ægteskab: Julius Larsen født 1881, Theodor Larsen født 1883, Maren Larsen født 1885 og Hans Vilhelm Larsen født 1887.

Julius rejste til København, hvor han startede Amager Flytteforretning, som stadig er i familiens eje.

Forretningen ydede for nogle år siden et bidrag til TV-serien "Huset på Christianshavn", idet Poul Reichhardts flyttebus var udlånt af forretningen med firmanavnet "Amager Flytteforretning ved Jul. Larsen og sønner".

Den næstældste, Theodor, havde i mange år en mindre landejendom i forpagtning under Gisselfeld. Ejendommen lå i Tybjerglille. Under landbrugskrisen i 30'erne opgav han landbruget og rejste til København, hvor han blev tilknyttet sin brors flytteforretning. Datteren, Maren, blev gift med Carl Christian Christensen fra Ringsted. Han var bagersvend, og sammen startede de senere en bagerforretning på Præstøvej i Næstved. Den yngste, Hans Vilhelm, overtog i 1920 slægtsgården i Herlufllille, og han blev min far.

Ægtemand og familiefar blev min bedstefar, men der skulle, som tidligere nævnt, gå mange år, inden han fik arvefæsteskøde på ejendommen. Det skete først efter min oldemors død i 1909.

Der er en lille historie om bedstefars overtagelse af ejendommen. Det er min mor, der har fortalt den, så derfor er

den bevaret. Efter min oldemors død i 1909, blev bedstefar klar over, at ville familien blive på gården, måtte han til Ravnstrup og forhandle om en overtagelse.

Pludselig fik han travlt, for et forlydende gik på, at Hans Rasmussen, der boede på den ejendom, som i dag er Herlufllillevej 31, var konkurrent til bedstefar. Hans Rasmussen havde tidligere været fodermester på Ravnstrup, så han var sikkert en seriøs ansøger.

Når bedstefar havde rigtig travlt, havde han den vane at smide de tunge træsko. Vi ved ikke, om han gjorde det ved denne lejlighed, men det er ikke usandsynligt. I fuld fart gik det ned over marken, over Torpekanalen og op til Ravnstrup, hvor han var så heldig at træffe godsejer Victor Hahn.

Efter en forhandling med denne, fik bedstefar tilsagn om at overtage ejendommen. Da bedstefar gik ud fra gods-ejerens kontor, traf han Hans Rasmussen, der ventede på at komme ind. Bedstefar hilste ham med et: "Jeg kom først".

Jeg er i besiddelse af det gamle skøde fra 1909. Det dukkede op engang, da min far skulle have en tinglysning på plads. Både dette skøde og skødet på min fars overtagelse af ejendommen i 1920 lå på Konrad Hansens sagførerkontor i Næstved, hvor han havde overtaget papirerne efter sin forgænger sagfører Niels Zahle. Derved undgik de at blive ildens bytte ved branden på ejendommen i 1922.

Det gamle skøde fra 1909 er interessant læsning. Dokumentet er skrevet i

hånden fra ende til anden. I starten af skødet bliver sælgeren tituleret som "godsejer Victor Hahn, ejer af Ravnstrup," men derefter betegnes han konsekvent som "Herlighedsejeren". Ejendommen var dengang på 11,4 ha. og var skyldsat for 2 tdr. hartkorn, 0 fdh, 2½ album. I arveafgift skal erlægges 20 tdr. toradet byg og 40 kr. i penge. Afleveringen af kornet beskrives i skødet således: "*Sæden leveres in natura hver Mortens aftensdag med gode, sunde og velrensedede købmandsvarer i Ringsted, Næstved, Karrebæksminde eller hvilken anden, ikke længere end to mil fra bolig, fraliggende plads, det måtte forlanges, samt den dag og det sted, som 8 dage forud af Herlighedsejeren opgives. Såfremt arvefæsteren ikke nøje overholdt betalingsfristen, var der i skødet udførligt anført, hvilke krav Herlighedsejeren så kunne stille.*"

I skødet var der også nedfældet, at jagtretten beholdes af sælgeren for et tidsrum af mindst 10 år. Den kontante købesum var 7.000 kroner, der, indtil den var betalt, skulle forrentes med 4%.

10 år senere afhændede bedstefar ejendommen til min far, der nu blev tredje generation. Bedstefars tid som ejer blev kun kort, men da han havde været bestyrer for min oldemor i 33 år, blev hans landmandsgerning ganske lang. Som landmand havde han med en lille ejendom, dårlige bygninger og en trang økonomi ikke de store visioner. Han var heller ikke meget for det hårde slid, men var god til at sætte andre i arbejde.

Han supplerede de sparsomme indtægter fra landbruget med at være æg-

samler. Det passede ham godt at komme rundt og snakke med andre mennesker.

Men selvom økonomien var anstrengt, formåede bedstefar alligevel at forsørge sin familie gennem mange år. En familie som rummede tre generationer, oldemor, mine bedsteforældre og de seks børn, der voksede op i hjemmet. En del år havde min fætter Carlo også opholdt sig i hjemmet. Hans forældre, som havde startet Amager Flytteforretning, havde problemer med økonomisk at klare en stor børneflokk, så Carlo kom som stor dreng til hjemmet i Herlufllille.

Bedstefar var 67 år, da jeg blev født, så jeg husker ham kun som aftægtsmand. Pensionist eller aldersrentemodtager blev han først langt senere. Da han var omkring 80 år, gik han ned til en nabo, der var sognerådsmedlem og fik udfyldt et skema til aldersrente. Det var en stor dag, da bedstefar fik sin første aldersrente udbetalt. For første gang i sit liv havde han flere penge, end han kunne bruge.

Jeg husker også, at han gik til hænde i min fars landbrug. Han holdt særlig af at fodre grise, noget min far ikke altid var begejstret for. Grisene fik dengang foder, der var sat i støb. Man kom grutting (malet korn) i et stort kar, og så blev der hældt skummetmælk, valle eller vand over. Efter nogle timer, var der dejligt foder til grisene. Når bedstefar fodrede, blev han i stalden, indtil grisene havde ædt op, og så fik de en ny portion. Han kunne ikke tåle at se en tom krybbe. Men med denne fodermetode

blev grisene alt for fede, og så kom de i 3. klasse på slagteriet, og prisen pr. kilo blev for lille.

Far prøvede selv at overtage fodringen, men så blev bedstefar fornærmet, hvilket han havde meget let ved. Så lukkede han sig inde i sin stue og nægtede at tale med nogen i en dag eller to. Når min mor satte maden ind til ham, erklærede han, at han ikke skulle have noget. Mor lod maden stå, og når hun senere hentede tallerkenen, var den som regel tom.

Bedstefar havde et heftigt temperament, men var et spændende menneske. Blandt hans mange gøremål var slagting af grise både hjemme og hos andre.

Blandt andet hos lærer Rasmus Jørgensen, Herluf Lille Skole. Hjemmeslagting var dengang en stor begivenhed. Foruden ham, der førte kniven, skulle der to stærke mænd til at holde grisene, som ofte var store, og noget så simpelt som hiller kendte man ikke. Hiller er nogle korte reb med løkker. Når man snørrede grisens forben og bagben sammen ved at krydse dem, var det meget lettere at holde den.

Ved en slagting i skolen spurgte min bedstefar: "Hvor er mand nr. to?" – "Jeg er nr. to", erklærede lærer Jørgensen, "og jeg er stærk!" "Det kan De ikke klare," svarede bedstefar, men da der ikke var andre folk til rådighed, gik man i gang med slagtingen. Med stort besvær fik de anbragt den store gris på et omvendt skoldekar, og netop som bedstefar skulle til at stikke grisen, slog den et voldsomt slag med det resultat, at lærer Jørgen-

sen blev kastet omkuld. Bedstefar måtte smide kniven for at forhindre grisen i at løbe sin vej. Lærer Jørgensen kom på benene igen, og bedstefar råbte hidsigt: "De skal sgu hugge kløerne i." "Kløerne, hvad er det for noget?" spurgte lærer Jørgensen spagfærdigt. "Kløerne, det er dem her," svarede bedstefar samtidig med, at han viste hænderne frem med fingrene i klo stilling.

Næste gang, lærer Jørgensen og bedstefar tørnede sammen, var på et opstillingsmøde til Herlufmagle Sogneråd. Lærer Jørgensen var konservativ og bedstefar venstremand, men da man dengang i højere grad opstillede på borgerlister frem for partilister, deltog bedstefar og lærer Jørgensen i samme opstillingsmøde. Ved et sådant møde var lærer Jørgensen opsat på at blive opstillet til sognerådet. Han blev også foreslået som kandidat, men inden afstemningen tog bedstefar ordet. Han fandt, at det var en dårlig idé, for en lærer burde blive i sin skole og undervise børnene. Det var det, han var ansat til. Forsamlingen var enig i dette synspunkt, og lærer Jørgensen blev ikke opstillet.

Da man gik hjem fra mødet, fulgtes en større flok fra Herluf Lille ad. Lærer Jørgensen gik op på siden af min bedstefar og sagde meget bebrejdende: "Jeg kan da ikke forstå, Jens Larsen, hvorfor De er så meget imod, at jeg kommer i sognerådet?" Da lærer Jørgensen, som havde en noget vraltende gang, samtidig kom til at skubbe til bedstefar, udbrød denne: "Hva', skal De skubbe," og så satte han skuldrene til lærer Jørgensen med det resultat, at

han røg i grøften. Dette oprin morede man sig meget over, men bedstefar var alligevel lidt betænkelig. En lærer var dengang en af de fremtrædende personer i sognet.

Omkring bedstefar har jeg også en anden oplevelse, som står lyslevende for mig.

Om sommeren skar vi tørv på Torpe Mose, og en dag skulle jeg med bedstefar derud. Vi kørte hjemmefra med hest og vogn. Da vi nåede Ringsted-Næstvedvejen, bemærkede vi en bil komme sydfra, altså havde vi bilen på vor højre side, når vi skulle tage venstresvinget for at køre mod nord. Da bedstefar så bilen, fik hesten et rap af pisken, og derved nåede vi ud til landevejen lige før, bilen skulle passere vor vej. Vi burde have holdt tilbage for bilen, men i stedet rakte bedstefar pisken i vejret for at standse bilen, hvad den også gjorde, og vi svingede flot ud foran den. Jeg var flov, men bedstefar morede sig, han kunne ikke fordrage det moderne stads til biler. Jeg tænker undertiden på denne lille episode, når jeg i bil skal ud på Ringsted-Næstved landevejen. Så må jeg ofte væbne mig med tålmodighed for at finde et hul i den tætte trafik. Ak ja, tiderne har forandret sig.

Angående bygningerne på Biltrisminde kan man i Richard G. Niensens bog, *Landsbymiljø i 200 år* læse, at min bedstefar byggede stald i 1911, og senere i 1916 begyndte en fornyelse af stuehuset. Jeg kan ærgre mig over, at jeg ikke, medens tid var, fik min forældre til at fortælle noget om de gamle bygninger, navnlig staldbyggeriet i 1911. Mine for-

ældre har altid omtalt ejendommens bygninger som gamle og elendige, dog var det et lyspunkt, da man i 1916 begyndte en fornyelse af stuehuset, som var stærkt påkrævet. Måske havde bedstefar også i tankerne, at med et nyt stuehus i sigte, ville det være lettere at overtale hans yngste søn, Hans Vilhelm, der senere blev min far, til at komme hjem og overtage ejendommen.

Far var på dette tidspunkt kommet i lære hos mejeribestyrer Nielsen, Rislev Mejeri, og der er ingen tvivl om, at han ønskede sig en fremtid som mejerist. Det var jo i andelsmejeriernes guldalder, og far kunne med sine gode evner, sikkert have skabt sig en karriere inden for mejeribruget. Men det lykkedes bedstefar at overtale ham til at komme hjem og overtage slægtsgården, hvor han så blev tredje generation.

Havde min far anet, at han i sin tid som landmand skulle opleve en ildebrand, en langvarig landbrugskrise, en verdenskrig, som satte udviklingen i stå i landbruget, for så til slut at opleve en strukturændring, som betød farvel til det mindre landbrug, havde han sikkert fortsat en uddannelse som mejerist.

Da far i 1920 overtog ejendommen, havde han kun 4.000 kr., som han havde tilgode hos sine forældre. Resten af købesummen blev klaret ved at overtage restgælden samt påtage sig en byrdefuld aftægtsyndelse til sine forældre.

Aftægtsydelsen

Det følgende er en udskrift af aftægten fra skødet af 28. april 1920:

"Udenfor købesummen og uden afgang i denne tilsvares køberen og efterfølgende ejere af den solgte ejendom mig og min hustru Anna Larsen følgende aftægt for vor livstid:

Enten forsyne os med al vor nødtørft af husly (derved at en stue i stuehusets nordvestlige hjørne stilles til vor udelukkende afbenyttelse), føde, klæder, vask, varme, pleje, pasning, medicin og lægehjælp i sygdomstilfælde - kort sagt med alle vore fornødenheder sammen med sig og familie og lige så fuldstændig og godt, som han og den det selv har og nyder, samt derhos betaler os til småfornødenheder årligt: 150 kr. så længe vi begge lever, og 120 kr. fra det tidspunkt en af os afgår ved døden, der udbetales os fjerdingårsvis forud, eller: såfremt jeg eller min hustru, som efter mig måtte føle sig utilfreds med at nyde aftægten in natura, da at udbetale os for vor livstid en årlig livrente af 600 kr., så længe vi begge lever og 500 kr. årlig, når en af os afgår ved døden, regnet fra den første betalingstermin efter indtrædende dødsfald.

Heromhandlende livrente udredes kvart årlig forud skadesløst på vor fremtidige bopæl, og derefter den tilsvarende dag i hver efter egnens skik og brug. Jeg og min hustru forbeholder os, så længe vi nyder aftægten in natura, ret til frit at færdes overalt i gårdens bygninger, gårdsplads, have og tilhørende jord.

Nærværende aftægt bliver at sikre ved prioritet i ejendommen."

For min fars vedkommende blev aftægtsydelsen af lang varighed, idet han levede til 1943 og døde i en alder af 87 år, hvorimod min bedstemor allerede døde i 1926. Hun blev 82 år.

Det var således under trange kår, at far var selvstændig landmand, men ved flid og dygtighed klarede han skærerne. Hans hu stod først og fremmest til arbejdet i marken, og hvad enten han pløjede, harvede eller såede, så efterlod han et flot arbejde.

Noget, jeg husker ham for, var radrensning af roer. Vi brugte hver sommer mange timer på at luge roer, så det var en stor lettelse, når der var udført et godt arbejde med radrenseren. Når far havde indstillet radrenseren og lært hesten at gå mellem rækkerne, uden at træde på de små roeplanter, så nød han dette arbejde.

I fars 40 år som selvstændig landmand fik han, på grund af en trang økonomi, kun gennemført få investeringer, nemlig, en udvidelse af stalden i 1941 og en udvidelse af laden i 1956. Den største oplevelse vedrørende forbedringer på ejendommen var, da vi i 1946 fik installeret elektricitet, en utrolig lettelse i det daglige arbejde. Vi fik lagt vand ind i stuehus og stalde, og vi fik kværn, så vi ikke skulle køre til mølle for at få malet kornet.

Men selv om fars tid som landmand på mange måder var svær, blev han alligevel glad for livet på landet. Arbejdet i marken med sine dejlige heste og naturen elskede han, og lige meget hvor travlt han havde, så skulle haven være i orden, når det blev søndag.

Min mors familie

To år forinden far fik skøde på ejendommen, var han blevet gift med min mor, Margrethe Nielsen. Hun er født den 2. september 1894, som datter af Maren og Jens Nielsen, Nebsmøllevej i Ortved, Vigersted Sogn.

Min mor og far traf hinanden hos min fars søster Maren og hendes mand, Carl Christian Christensen. De blev, som tidligere nævnt, senere bagermesterfolk på Præstøvej i Næstved. Onkel Christian, som vi i familien kaldte ham, var i 1912-13 bagersvend på Nebs Mølle Bageri, og han boede sammen med min faster i et lille hus i Høed nær Ortved. Min faster var dygtig til at sy, og det lærte hun min mor, som derfor ofte kom i hjemmet.

Da min far jævnligt kom på besøg i det lille hjem, var det her, mine forældre traf hinanden, og det blev til fem års forlovelse og derefter 48 års ægteskab, indtil min fars død i 1966.

Bekendtskabet førte til, at min mor blev pige hos Anna og Niels Nielsen, Ejlekærgård i Farendløse. Min oldemor, Marie Jensdatter, var, som nævnt, fra Farendløse og var søskendebarn til Anna Nielsens mormor. Anna var sammen med en søskendeflok født og opvokset på Mølleaasgaard i Farendløse, og flere af disse søskende fik et nært forhold til min familie. Det var først og fremmest Inger og Jens Jensen, der som ugifte søskendepar overtog Mølleaasgaarden.

Også den yngste af søskendeflokken, Frederik Jensen og hans kone, Rosa, hørte med til familien fra Farendløse.

Frederik og Rosa drev i mange år Præstholm i Terslev.

Min mor var meget glad for at være på Ejlekærgård, selvom det var krævende at være pige i dette travle hjem. Niels Nielsen var ved siden af sin landmandsgerning stærkt placeret i det offentlige og politiske arbejde.

Han var blandt andet sognerådsformand i Nordrup-Farendløse Kommune, medlem af Sorø Amtsråd, formand for repræsentantskabet for Køge-Ringsted banen, og formand for Sjællands Stifts kvægopdrætterforening.

Niels Nielsen hørte, sammen med Vilhelm Hansen, Englerup Mølle, og Jens Pedersen, Vrangstrupgården, til dem, der ved Venstres brud i 1905 kom til at tilhøre Det Radikale Venstre. Senere brød alle tre med dette parti og gik over til partiet Venstre.

Niels Nielsens tilknytning til Det Radikale Venstre medførte at C. Th. Zahle, der var Danmarks statsminister fra 1913 til 1920, besøgte Ejlekærgård netop på det tidspunkt, hvor mor tjente hos Anna og Niels Nielsen.

Mor har ofte fortalt, at hun har serveret for statsminister Zahle. Det var hun lidt stolt af, uden at hun på nogen måde var radikal.

Til C. Th. Zahles navn knytter sig særligt historien om "Påskekrisen" i 1920, hvor Christian den Tiende afskedigede Zahles regering. Det blev statsministeren så fortørnet over, at han til gengæld ville afskaffe monarkiet.

Om denne episode læste jeg for kort tid siden en historie, fortalt af den daværende regerings landbrugsminister,

Kristian Pedersen, der boede i Sandby ved Holbæk.

Denne besindige mand prøvede at berolige den ophidsede statsminister ved at sige, at et enkelt fejltrin af kongen ikke burde få så store følger - og forsatte landbrugsministeren, "har statsministeren tænkt over konsekvensen?" - Kristian Pedersen svarede selv ved at tilføje: "Så bliver Danmark en republik, og vor præsident kommer sandsynligvis til at hedde I. C. Christensen" - Venstres daværende høvding, som Zahle ikke kunne fordrage.

Så havde statsministeren to onder at vælge imellem, og det var måske derfor, monarkiet overlevede.

En anden ting, som mor også gerne fortalte, var, at til hendes arbejde hørte også at lære Anna og Niels Nielsens søn, Johannes, at stave og læse. En gang skulle han stave til ordet "Led" og derefter udtale det, men lige meget hvad hun gjorde, lykkedes det hende ikke at få ham til at sige det. Uden for vinduet hvor de sad, var der et "Led", mor pegede på det og spurgte Johannes, hvad hedder det så? "Stakit", svarede dren-gen kvikt.

Johannes gik i sin fars fodspor som landmand og blev en dygtig og kendt kvægopdrætter. Hans fine køer af R.D.M. blev kendt viden om og satte i mange år et stærkt præg på de store sjællandske dyrskuer, først på Bellahøj og siden i Roskilde.

Hjemmet i Ortved

I antal personer er min mors familie hurtigt talt op. Den nærmeste familie bestod kun af min mor, mormor og morfars. Mor havde en søster, men hun døde af meningitis som 12-årig. En stor sorg for den lille familie, og mor glemte det aldrig. Hun kunne en gang imellem blive meget mismodig over, at hun ikke havde søskende eller en slægt, som var hendes.

Så i min mors familie blev der, i modsætning til min fars, ikke talt om slægten, og jeg har nu og da undret mig over, at mor aldrig har fortalt om sine bedsteforældre, men hun har næppe kendt dem. Den ældste af hendes bedsteforældre var født i 1800 og den yngste i 1827, og da mor er født i 1894, vil det sige, at de var fra 67 til 94 år, hvis de i det hele taget levede på det tidspunkt.

Ud over sine forældre havde mor kun forbindelse med en farbror, der var skrædder og boede i Borup. Han satte et minde hos os børn, for ved hans død arvede min mor 500 kr., som blev udbetalt i en seddel. Det var en stor oplevelse at se en rigtig "plovmand", som vi hidtil kun havde hørt om.

Hjemmet og forældrene var for mor noget særligt, og blev det senere for den øvrige familie. Da vi børn blev større, var det en stor glæde, når vi havde en fridag og kunne cykle de tre mil til hjemmet i Ortved.

Det var et lille husmandssted på tre tdr. land. I stalden var der plads til to malkekøer, en kvie, en kalv, to - tre grise og en lille islænderhest.

Næsten alle redskaberne til det lille landbrug havde morfar selv lavet, en fjedervogn, en fast vogn og en gig. Hjulene havde han dog haft karetmager og smed til, at hjælpe sig med. Han havde lavet mejeredet til at høste med, plejlen til at tærse med og en maskine til at rense kornet med.

Flere af disse redskaber findes i dag på Glumsø Kro. En søn derfra bor på ejendommen i Ortved, og derved er disse ting havnet på kroen.

Ved siden af at passe sit lille landbrug var morfar også træskomand. Han lavede jydetræsko af bøgetræ, men det hører til de mindre gode minder for os børn i Herlufllille. Morfars træsko var vort fodtøj, både hjemme og når vi skulle i skole. Vi var ikke spor glade for dette tunge og klodsede fodtøj. Hver gang jeg nytårsaften ser "90 års fødselsdagen" i TV, tænker jeg på jydetræskoene og i scenen, hvor admiral von Schneider slår

hælene sammen, mindes jeg, hvor ofte jeg slog knystene, når der var fart i træskoene. Ih, hvor gjorde det ondt!

Som en tredje beskæftigelse var morfar også røgmand. I husets skorsten var der en lem, som morfar kunne kravle ind og ud af. Skorstenen var så stor, at man kunne arbejde inde i den, og på søm slået i skorstenens vægge hang der skinker, spegepølser og andre røgvarer. Røgen kom fra komfur og kakkelovn, hvor der blev fyret med affaldsbrænde fra træsko-produktionen. Bøgetræ er jo særdeles velegnet til rygning.

En god erindring fra det lille hjem i Ortved var vort julebesøg 3. juledag. Denne ene gang om året lejede far en lillebil til at køre for familien, ellers foregik turen til hest eller på cykel. Et af disse julebesøg med lillebil husker jeg særligt. Det var i 1931. Vognmanden, der kørte for os, var Henning Mathiasen, som også var vært i Torpe Forsamlings-

Husmandsstedet i Ortved med min mormor og morfar, Maren & Jens Nielsen.

hus. Han havde lige købt en ny seks cylindret Chevrolet, og det var en stor oplevelse at blive transporteret i dette flotte køretøj. Da vi kørte hjem om aftenen, ønskede jeg, at vi skulle køre hele natten.

Disse besøg hos mormor og morfar var som at opleve en ekstra juleaften til trods for, at de ikke havde noget juletræ, men blot lidt gran og levende lys. Vi fik heller ikke store julegaver, måske et par jydetræsko, hvis de gamle var slidt op, og lidt æbler fra deres hyggelige have. Var der andre gaver, var de bløde.

Men alligevel herskede der en julehygge, som vi alle i familien nød. Mormors hjemmelavede mad og hendes hjemmebagte småkager smagte vidunderligt.

Senere hyggede vi os ved at se den lille besætning, morfars værksted og et besøg i skorstenen, men herfra kom vi hurtigt ud, for røgen sved i øjnene.

Vi børn underholdt os med jule-tillægget fra Ringsted Folketidende og medlemsbladet fra Jystrup Brugsfor-ening. Til jul flottede morfar sig og købte en almanak - jeg tror den hed "Folkets Almanak". Den var vi meget optaget af, for den havde et spændende indhold, bl.a. af julefortællinger. Det var også en tradition, at naboerne Louise og Niels Peter kom på besøg 3. juledag. Efter vi havde spist til aften, blev der banket på, og når de to kom ind i stuen, lød der et "go'avten" på bredt sjællandsk.

Jeg har altid syntes, at man på Midt-sjælland talte et meget bredt sprog, hvad min mor også gjorde. Hun brugte et ord, som jeg sjældent har hørt: "Rosomt",

hvilket betyder noget i retning af ros-værdigt. Jeg er senere i Johan Skjold-borgs bøger stødt på ordet.

Den 18. Juli 1934 døde mormor. Det var en stor sorg for os alle. Ud over sorgen var mor bekymret for, hvordan hendes far ville klare sig, når han blev alene.

Der er jo en betydelig afstand mellem Herlufille og Ortved, og ingen af hjemmene havde telefon, så når vi skulle i forbindelse med morfar, måtte vi enten tage cyklen eller rutebilen til Ortved. Morfar var 77 år, og brevskrivning var ikke hans stærke side. Mors bekymringer viste sig at være overflødige, for hendes far fortsatte med at være både landmand, træskomand og røgmand ind til sin død i 1940. Ved hans sidste høst på ejendommen, kom der for første gang en selvbinder på det lille landbrug. En nabo både høstede og tærskede kornet, undtagen rugen. Den havde morfar regnet med at skulle tærske med plejl, men det nåede han ikke.

I den forbindelse har jeg en oplevelse, som jeg tydeligt erindrer. Nogen tid efter hans død cyklede jeg en dag til Ortved for at se, hvordan det stod til på ejendommen. Da jeg kom ud på loen, løftede jeg et par rugneg, og her mødte mig et uhyggeligt syn. Rug var der ikke meget af, men i hundredevis af rotter. Jeg kom hurtigt ud af loen og hen til naboen, hvor jeg fortalte om min oplevelse. Han lovede at klare den sag.

Næste gang vi besøgte ejendommen, var både rugen og rotterne fjernet. Morfar havde gode naboer, som var en stor støtte for ham i hans sidste år.

Hele familien i Herlufllille tog også ofte turen til Ortved. Mor hjalp med at gøre rent i stuerne og lave lidt mad, og far gav et nap med i landbruget. Vi tre søskende var også flinke til at aflægge besøg. Jeg har tit tænkt på, at morfar aldrig krævede noget af os, og vi var i den alder, hvor vi betragtede disse ture som fridage. Ved morfars død i 1940 opløstes det lille hjem, som har betydet så meget for familien i Herlufllille. En nabo købte ejendommen, og den er stadig i denne families eje.

Vi kører jævnligt forbi mors gamle hjem, og hver gang vækker det gode minder. Det glæder os at se, at de nye

ejere har renoveret ejendommen, så den stadig er genkendelig.

Fra Ortved til Herlufllille

Den 10. maj 1918 blev mine forældre gift i Vigersted Kirke. Jeg erindrer ikke, at de har fortalt om deres bryllup, men det har sikkert været beskedent. Vi har dog et minde om begivenheden, et dejligt billede, hvor de står som nygifte

Brudebillede af min far og mor foran stuehuset til "Biltrisminde" og før branden.

under en æresport ved hjemmet i Herluf-lille.

Mor har ofte dvælet ved den store omvæltning, det var for hende at flytte fra hjemmet i Ortved og til det nye hjem i Herluf-lille. Fra et hjem, hvor man havde en overskuelig tilværelse, et hjem, hvor man tilsyneladende aldrig havde travlt, man delte ikke dagen op i timer, familiens eneste ur var et vækkeur, og det blev brugt efter dets navn. De skulle jo ikke ind og høre radioavis, eller tage en telefon, der ringede, ingen af delene fandtes i det lille hjem. Økonomien var også i orden, de havde de penge, de skulle bruge, så det var i ordets bedste forstand et trygt hjem i al sin beskedenhed.

Mors nye hjem i Herluf-lille var helt anderledes. Her fik hun den store familie, hun altid havde ønsket, men på en noget anden måde.

I et lille stuehus, hvor den ene halvdel var meget gammel, skulle to generationer nu leve sammen, og siden, da vi tre børn kom til, blev vi til tre generationer. Dette, at flere generationer lever sammen, giver mange gode oplevelser, men bestemt også nogle problemer. Mor oplevede det i næsten 50 år. Hvordan hun klarede det i begyndelsen, har jeg ikke megen viden om, men det har ikke været let. Kort tid efter mine forældre var blevet gift, blev min bedstemor syg, og de sidste år, hun levede, var hun sengeliggende. I korte perioder havde mor en ung pige. Tre børn og en syg svigermor var mere, end mor kunne klare.

Ud over den store familie kom mange på besøg. Min fars slægtninge vendte

gang på gang tilbage til hjemmet i Herluf-lille. Det stillede store krav til en husmor.

Alligevel tror jeg, at mor nød disse besøg, ikke mindst når familien fra Amager Flytteforretning kom på besøg, så var der liv og glade dage i hjemmet.

Der var altid travlt i mors nye hjem, og man havde en stram økonomi, hvilket ikke gjorde tilværelsen lettere.

Det var i dette hjem, vi tre søskende kom til verden. Ebba blev født den 9. februar 1919, Hartvig den 10. oktober 1921 og jeg den 16. april 1923.

Branden og genopbygningen

Året inden min fødsel, den 23. marts 1922 brændte det gamle hjem totalt ned. Selvom bygningerne var i en elendig stand, blev ildebranden for familien en frygtelig oplevelse, som ikke mindst mine forældre havde svært ved at glemme.

Årsagen til branden var, at en overophedet kakkelovn havde antændt en tapetseret kakkelovnskrog. Far havde set en annonce, hvor der blev reklameret med brandsikkert kakkelovnstapet. For at pynte op på den gamle stue havde mine forældre sat dette tapet op, men det gik galt, tapetet var ikke brandsikkert.

Da branden brød ud, stod far i mødningen og læssede gødning. Han forlod

omgående arbejdet for at forsøge at slukke ilden, men det var håbløst, og da den hestetrukne sprøjte nåede frem, kunne den intet udrette.

Den gamle ejendom udbrændte totalt fraset kostaldens støbte mure. Mine forældre og naboer måtte først og fremmest hjælpe de to børn, Ebba på tre år og Hartvig, der lå i vuggen, og ikke mindst den svagelige bedstemor. Det lykkedes at redde dyrene, hvorimod alt indbo brændte.

Far fik under redningsarbejdet sine hænder stærkt forbrændt. En ældre dame i nabolaget kom med en krukke mel, som hun anbefalede far at stikke hænderne ned i, men det var næsten det værste han kunne gøre. I mange år havde han mén af sine brandsår.

Da far forlod arbejdet i møddingen, var hestene spændt for vognen. De opdagede hurtigt, at de var alene og satte sig i bevægelse, og det blev til en løbskørsel, hvor både vogn og gødning blev splittet, men lykkeligvis fik nogle af naboerne stoppet de løbske heste.

En genbo, Chr. Christiansen, som boede sammen med sin søster på Herlufflillevej (nu nr. 11), åbnede gæstfrit deres hjem for familien. Her boede de så i otte måneder, indtil de hen på efteråret kunne flytte ind i det nye stuehus.

Mine forældre har ofte talt om ildebranden, og de havde svært ved at glemme denne begivenhed. De måtte også gennem en barsk afhøring af landbetjent Larsen fra Glumsø. Far forklarede om annonceringen af det brandsikre

Det gamle hjem inden branden. Længst til venstre min søster Ebba. I døren min mor. Bagved hestene står min far, og ved vognen står min bedstefar.

tapet, men det hjalp ikke. Der faldt en klækkelig bøde, og mine forældre måtte affinde sig med, at der blev reduceret i erstatningen. Forsikringssummen var i forvejen ikke særlig høj.

Jeg har i en gammel forsikringsprotokol læst, hvad der blev ydet i erstatning. Den androg 90 kr. pr. kvadratmeter til at bygge nyt stuehus, 60 kr. til staldbyggeri og 40 kr. til lade og vognport. Disse beløb kunne ikke tilnærmelsesvis dække udgifterne til byggeriet. Arbejdskraften var billig, men byggematerialerne til gengæld dyre, og det var vanskeligt at skaffe dem. Første verdenskrig efterlod mangel på næsten alle varer, så der måtte spares overalt. En ting havde far sat sig for. Han ville have røde lertegl på stuehuset, og det lykkedes, og tit glædede han sig over det smukke tag.

Det byggemateriale, der var billigst, var cement, og det kom til at præge de nye bygninger både i stuehuset og især i staldene, gav dette store problemer.

Første gang den legendariske dyrlæge Karl Rasmussen, Herlufmagle, var på besøg i de nye stalde, sagde han til min far: ”Nu har du fået en ny stald med cementvægge, cementgulve, cementskillerum og cementkrybber, nu skal du se at få nogle cementgrise, for almindelige grise kan ikke trives i denne stald.” Han fik desværre ret, for indtil vi mange år senere fik isoleret svinestalden, havde vi store problemer med vort svinehold.

I forbindelse med byggeriet har mine forældre og min bedstefar senere fortalt om forskellige oplevelser under bygge-

riet. Blandt andet, at de mange cementsten blev støbt på byggepladsen. For dette arbejde stod tre brødre, som boede i Holløse. Mellem dem, min far og bedstefar opstod et venskab til trods for, at de på mange måder var vidt forskellige. Far og bedstefar var venstremænd, og de tre brødre var socialdemokrater, så de fik nogle heftige diskussioner. Brødrene kaldte bedstefar for ”den lille I. C.”. Bedstefar var mindre og ikke så kraftig som I. C. Christensen, men hans ansigt og lyse hårlok mindede meget om den store Venstrehøvding.

Ved juletid i 1922, det år man genopbyggede ejendommen, kom til Herlufmagle Posthus et julekort med adressen ”I. C. og søn, Herluf lille”. Dette kort kom postbudet med til min bedstefar og min far. De sendte så et nytårskort med adressen ”Stauning og Borgbjerg, Holløse”. Også dette kort klarede postvæsenet uden vanskeligheder.

Tiden efter branden blev streng for familien. Selvom man hidtil havde levet under beskedne kår, blev de nu forværret. To stuer og et lille værelse, som mor kunne bruge til køkken, fik man til rådighed. Øvrige faciliteter, som der jo ikke var mange af på den tid, måtte man dele med de to søskende, som så gæstfrit husede den brandlidte familie i otte måneder.

Dyrene skulle på stald, inden efteråret for alvor satte ind. Et lyspunkt i forbindelse med ildebranden var, at dyrene blev reddet takket være, at en del af stalden bestod af støbte ydermure og et brandsikkert loft af savskårede lægter med ler over. Kørerne kunne efter

branden opholde sig i denne stald, indtil de kunne komme på græs.

Ved hjælp af gode naboer, dygtige håndværkere, og en meget stor indsats fra familien, lykkedes det at fremme byggeriet, så dyrene kunne komme på stald, inden det dårlige vejr satte ind om efteråret. Sidst kom stuehuset, som familien kunne tage i brug inden julen 1922.

Man var meget heldig ved valg af håndværkere. Det blev murermester Peder Nielsen og tømrermester Chr. Petersen fra Herlufmagle. Ingen af deres virksomheder eksisterer mere. Murermester Niensens virksomhed blev videreført af hans søn, Aage Nielsen. Hans arvtager blev svigersønnen, Jan Fredhøj, som blev den sidste i dynastiet. Alle tre generationer har arbejdet på vor slægtsgård

og leveret arbejde af meget høj kvalitet. Far har ofte talt om den positive indflydelse, murer Nielsen havde på byggeriet.

Han havde dygtige folk, men en enkelt gang skete det, at de drak flere bajere, end de lagde sten. Hen mod aften kom murer Nielsen på byggepladsen, og han opdagede straks, hvad dagen var gået med. Efter nogle korte bemærkninger til folkene tog han en drøftelse med far om byggeriet, og da folkene havde forladt byggepladsen, smed murer Nielsen trøjen, blandede en balje mørtel og tog så fat på at mure et stykke væg. Og mure, det kunne han. Det var så hans måde at fortælle sine folk, hvad han mente om deres drikkedag.

Tømrer Chr. Petersen var ud over at være byggeriets tømrer også den, der

Det nyopførte stuehus efter branden. Foran huset står fra venstre min søster Ebba, min bror Hartvig og mig selv.

stod for tegningerne. Særlig interesserede det ham at lave et pænt stuehus, hvilket også mange syntes lykkedes for ham.

Chr. Petersen var daglig at finde på byggepladsen, og selvom han var den ansvarlige mester, udførte han tillige en svends arbejde.

Det var selvsagt en stor begivenhed, da man hen på efteråret kunne begynde indflytningen. Det blev som før nævnt dyrene, der kom først, men inden jul blev stuehuset også taget i brug.

Midt i glæden over det nye hjem var der også bekymringer. På grund af den stramme økonomi havde man måttet lade dele af den gamle kostald, som havde overlevet branden, gå ind i det ny byggeri. Disse uisolerede mure gav sammen med de mange cementsten nogle kolde og fugtige stalde.

Udlængerne blev heller ikke så rummelige, som de burde have været. I stalddene blev der plads til ni køer, tre heste og ca. 30 grise. Ungkvæg og kalve måtte man placere på foder- og rensegange og i den tomme hestebås, da man kun havde to heste.

Derudover rummede udlængerne en vognport, et roehus og et rum til brændsel. Hønsehuset blev nogle år efter indrettet i et træskur, fremstillet af en af de trækasser, man importerede biler i fra Amerika. Først i trediveerne fik vi opført et træhus, hvor der kunne være to søer med smågrise.

Stuehuset blev på ca. 118 kvadratmeter incl. bryggers og spisekammer, som blev indrettet i en tilbygning uden overetage. Det var efter datidens forhold et

rummeligt stuehus, men absolut ikke for stort i betragtning af, at det skulle danne ramme om tre generationers hverdag.

Tagetagen, eller loftet over stuehuset, rummede i mange år kernerne af ejendommens kornhøst. Det var en stor belastning, som kom til at forårsage nogle sætninger, hvorved døre blev skæve og vanskelige at lukke.

Adgangen til loftet skete ad en trappe, der var indbygget i køkkenet, så det var ubehageligt at være husmor, når vi tærskede med omrejsende tærskværk. Dørene skulle hele tiden stå åbne, så sækkebærerne kunne komme op på loftet. Arbejdet med de omrejsende tærskværker vil jeg senere vende tilbage til.

Mine drengeår

Jeg hører ikke til dem, der kan huske en hel masse fra min barndom. Det første, der står nogenlunde klart i mine erindringer, er vinteren 1929, som var meget streng. Fra denne husker jeg, at min far dag efter dag måtte ud at kaste sne, normalt på kommunens veje, men når det stod helt galt til, også på Ringsted-Næstved landevejen, som er en amtsvej.

Snerydningen foregik dengang med håndkraft. Senere fik man sneplove lavet af træ, som blev trukket af to eller fire heste. Snerydning var pligtarbejde uden nogen form for vederlag. Sognerådet inddelte kommunen i distrikter, og i hvert af disse valgte man en snefoged,

der havde ledelsen af snerydningen. Alle, der havde fast ejendom, var pligtige til at stille med mandskab, f.eks. skulle en husejer stille med en mand i en halv dag i omgangen. Et mindre landbrug med en mand og så fremdeles, alt efter grundværdien og landbrugets størrelse. En gård på 40-50 tdr. land skulle stille med en mand hver dag i omgangen. En omgang var normalt på 4 dage, men i en streng vinter kunne snefogeden gøre omgangen mindre, f.eks. 3 dage, og så blev byrden tilsvarende større.

Først op gennem 1940'erne og 50'erne, da der var kommet snepløve til biler og traktorer, begyndte kommunen at deltage i snerydningen, først og fremmest for at få en hurtigere rydning af vore veje, men også i erkendelse af, at arbejdskraften var ved at forlade landbruget.

I Herlufmagle Kommune skal vi helt frem til september 1960, før sognerådet vedtog, at kommunen overtog hele snerydningen af de kommunale veje.

En anden ting, jeg husker fra min barndom, er, at vi hjemme i haven havde fået plantet nogle frugttræer. De bar hurtigt æbler og pærer, og især var der et æbletræ af sorten Coxpomona, der fangede mit øje. Det var store, saftige æbler med en smuk rød farve. Vi tre børn fik streng besked om ikke at plukke disse æbler. Da træerne ikke var ret store, sad æblerne ikke alene i øjenhøjde, men også i mundhøjde, så jeg fik den geniale idé at spise det saftige kød og lade skrogene blive hængende. Det lykkedes fint, og jeg havde jo ikke overtrådt vor fars påbud. Desværre blev det hurtigt opda-

get og synderen fundet, og så fik jeg en kraftig formaning om at holde mig fra æblerne. Mere skete der ikke, vi børn har aldrig oplevet, at vores forældre slog på os.

En grinagtig oplevelse husker jeg også, selv om den bestemt ikke var morsom. En dag sad hele familien i køkkenet og havde det vældigt sjovt, og der blev grinet meget. Pludselig kunne jeg ikke holde op med at grine. Også dette var sjovt, indtil mine forældre blev klar over, at jeg ikke kunne holde op. Jeg grinede fra midt på formiddagen til langt hen på dagen og var totalt udmattet, da det lykkedes mig at falde til ro.

Der blev ikke sendt bud til læge, det gjorde man ikke dengang, men min mor veg ikke fra mig, det kunne jo have gået galt.

Min barndomstid sammen med mine to søskende var god, og vi kedede os aldrig, selv om vi ikke havde underholdning, som børn i vor tid oplever.

En dag først i 30'erne kom elektriker Hans Christensen, Herlufllille Bøgede. Han skulle installere radio hos os, og det glædede familien sig meget til.

En lang ledning blev fastgjort i nogle høje granrafter, som blev rejst, og herfra blev den ført ind i stuen og tilsluttet en radio, et krystalapparat med to sæt høretelefoner. Det var en stor oplevelse at kunne sidde hjemme i stuen og høre tale og musik fra et eller andet studie enten i Danmark eller et sted i udlandet. Men glæden over nyerehvervelsen forstummede hurtigt for mor og os børn. Far og bedstefar beslaglagde de to sæt høretelefoner, og så skulle vi oven i kø-

bet være musestille, når krystalapparatet drillede, og lyden blev svag. Nej, glæden over at høre radio kom først nogle år senere, da vi fik højttaler.

Vi tre søskende Ebba, Hartvig og jeg havde et godt forhold til hinanden, men Ebba som er den ældste, gik hurtigt sine egne veje. Hun fandt sine veninder uden for vor vej, særligt kom hun meget i Herluf Lille Skole, hvor en stor børneflokk betød, at der altid skete noget. Men vi var fem jævnaldrende drenge, som havde det godt sammen. Vi fulgtes ad i tykt og tyndt. Vore naboer havde tre drenge; Erhardt, som senere ved sit ægteskab med Eva Larsen, bosatte sig på Baltzergården i Spragelse. Holger, der blev en kendt slagtermester i Benløse. Den yngste Kristian, blev mejerist og var en tid mejeribestyrer på Møllebæk i Tyvelse og senere Kølebæk i Glumsø, indtil det ophørte.

Sammen med min bror Hartvig og jeg blev vi et femkløver. Femkløvere er en sjældenhed, men det var vor barndom og kammeratskab også.

Legetøj, som børn har det i vore dage, kendte vi ikke. Sammen med vore forældre måtte vi selv lave det meste af det, vi legede med. Blandt andet var det en yndet leg at trille med gamle bildæk.

Med en kæp drev vi dækket fremad, og så gjalt det om at kunne løbe stærkt. Engang havde vi fået fat i et gammelt dæk til en lastbil. Det var netop så stort, at Holger kunne sidde inde i det. Da han var blevet anbragt, startede vi på det højeste punkt på vor vej, og med to af os som styrmænd gik den vilde fart ned af vejen, indtil dækket standsede. Hol-

ger kom ud kridhvid i ansigtet. Men efter at havde sagt "Ulrik" et par gange, erklærede han, at det havde været en dejlig tur. Da vi for en del år siden drøftede denne begivenhed, sagde Holger tørt, at han vel egentlig var den første, der havde prøvet at være astronaut.

Farbror Niels

En anden form for underholdning, som vi børn havde glæde af, var, når farbror Niels (min fars farbror) kom på besøg. Farbror Niels arbejdede på Frederiks Eg og boede i et af gårdens huse. Han var en god fortæller, men tit var hans historier og oplevelser ret fantastiske. Vi børn troede på dem, og farbror Niels var overbevist om, at det, han fortalte, var sandt. Havde han følelsen af, at hans tilhørere tvivlede på det, satte han et "fanden ravende" foran eller bagved. Jeg tror ikke folk bandede mere dengang, men mange, især mænd, havde et enkelt bandeord, som de brugte ret ofte.

Min bedstefar bandede normalt ikke, men brugte et lille "sgu", noget vi børn ikke bemærkede. Kun når vor præst Gustaf Arnberg kom på besøg, og han og bedstefar fik en samtale, så kunne bedstefar blive ivrig og så kom det lille "sgu". For så at mildne på det, tilføjede bedstefar et "skam" bagefter. "Sgu skam" lød flovt i vi børns ører, men jeg tror, at pastor Arnberg morede sig over det.

Men tilbage til farbror Niels. En af hans historier kunne man for nogle år

siden læse i Næstved Tidende. Den var om en skypumpe, der løftede en flok får op i luften over Hæggerup Mose, og det var farbror Niels efter eget udsagn vidne til. Han elskede at fortælle om begivenheder og gjorde det med megen dramatik. ”Jo,” sagde farbror Niels, ”pludselig kom skypumpen, og den sugede fåreflokken op i luften med en sådan kraft, at tøjrpælene blev trukket op, og man kunne se fårene svæve i luften med tøj og pæle hænge og dingle.”

En anden af hans beretninger handlede om, da hans kone skulle føde. Da hun begyndte at få veer, gik farbror Niels op på Frederiks Eg for at låne et par heste for at køre efter jordemoder i Skuderløse, men da han nåede derover, var hun ude til en anden fødsel. Han havde nu valget mellem at køre ad de dårlige veje til Næstved med fare for at køre hestene ned, eller køre tilbage til Frederiks Eg og få et par friske heste. Han valgte det sidste, og så fortsatte farbror Niels med at fortælle, hvor stærkt det nu gik. Han berettede om, at da han kørte ud af Herlufmagle mod Næstved, stod hans far, som var kommunal vejmand, ved Vejgården syd for byen og snakkede med en anden mand. Hans far støttede sig til skovlen og havde placeret det ene ben på en stor sten. Og så kom beretningens højdepunkt. Jeg kørte til Næstved, fortalte farbror Niels, fik fat i jordemoderen, og det gik, fanden ravende, så stærkt, at min far ikke havde nået, at få benet ned af stenen, da jeg kom tilbage.

Min barndomsvej

Min barndomsvej uden navn, nu Åbovej, er en lille kommunevej, der munder ud i Ringsted-Næstved-landevejen lige nord for Torpekanalen. Langs denne vej, på sydsiden, lå i min barndom 8 små landbrug med tilsammen knapt 90 tdr. land jord. De 2 største var på hver 20 tdr. land, det mindste på 5 tdr. land. Alle landbrug dannede grundlag for en families eksistens. Ingen af konerne havde arbejde uden for hjemmet. De indtægter, der blev hentet uden for bedriften, var ved mælkekørsel, ægkørsel og løst arbejde, som var almindeligt dengang. En af vore naboer, Vald. Frederiksen, handlede med kreaturer, hvilket betød, at han havde bil og telefon, som den eneste på vor vej indtil omkring 1950.

Jorden til de 8 landbrug er meget blandet, her er flyvesand med al under, her er gravet grus, lavet tørv og produceret jordbrugskalk, men alt sammen i så små mængder, at der ikke var økonomi i nogen af delene. Men her findes også god jord, hvor der kan høstes pæne afgrøder.

Det var et lille samfund, hvor man levede på det jævne. Vi havde ikke elektricitet, det fik vi først i 1946, og når man ikke har el, så har man ingen moderne hjælpemidler som lys, kraft, indlagt vand, støvsuger og moderne W.C. med træk og slip.

Alle vi børn på vejen fik vor skolegang i den toklassede skole i Herluf-lille. Kun et barn kom på den private mellem- og realskole i Glumsø, og vi skal helt frem til 1968, inden vi fik en

student, nemlig vor nabodatter Ingelise Sørensen. Man kunne ud fra dette tro, at det var et ensomt og kedeligt sted at være barn. Det var ikke tilfældet, der kom dagligt mange mennesker på vor vej. To gange om dagen kom mælke- manden, første gang hentede han sød- mælken, og senere kom han tilbage med skummetmælk, valle eller de tomme spande. En gang om ugen kom ægmanden for at samle æg til Dansk Andels Ægekспорт. Forinden blev vi børn sendt ud og samle æg, og da høn- sene gik frit omkring, lå der æg over- alt. Gad vide hvor friske de æg var, når de nåede England, som vi dengang solgte en stor del af vor produktion til. To gange om ugen kom der brødmand fra Herlufmagle Bageri, og da vi lå først på turen, var sigtebrødet endnu varmt, når han nåede mit hjem. Vi tre søskende kappedes om at få endeskiven af sigte- brødet med fedt på. En gang om ugen kom Herlufsholm Brødfabrik, så vi fik brød stort set hver anden dag. De to slagtere i Herlufmagle besøgte os hver uge, og fra Herlufmagle Bryggeri kom ølvognen også hver uge, i mange år med hvidtøl på træankre. Om somme- ren var det et stort problem at styre øl- let. Det gærede og skummede og smagte ikke altid lige godt. Der kom også en margarinemand, som udover margarine handlede med kaffe, ost og bolsjer. Det sidste var vi børn glade for.

Sidst, men ikke mindst, kom landpos- ten. Den første post, jeg husker, var Kresten Post. Han hed Kristian Hansen. Han gik postturen fra Herlufmagle Post- hus gennem Ravnstrupvejen og op ad

formiddagen, nåede han vor vej. De dage han skulle drikke kaffe, holdt vi børn ekstra øje med ham, og når vi så ham, skyndte vi os ind til mor og for- talte, at nu kom posten. Derefter skulle vi finde far og bedstefar, de skulle ind og drikke kaffe sammen med ham. Det blev til nogle hyggelige stunder, hvor mange ting blev drøftet. Vi børn bemær- kede engang imellem, at Kresten Post snakkede meget højt med sig selv og slog voldsomt med stokken. Det fik vi senere en forklaring på. Han havde det ikke altid lige godt med konen, så her på postturen fik han afreageret. Når han kom hjem, var han føjelig som et lam.

Kresten var også kendt som spille- mand. Far har ofte fortalt, at han spil- lede til juletræsfesterne i Torpe Forsam- lingshus. Han havde ikke gehør, men spillede udelukkende efter noder. Ved en juletræsfest blev han spurgt, om han ikke kunne spille "Kimer i klokker". "Kimer, kimer, det ved jeg fanden pistende ikke, jeg skal først ha' fat i mine noder", lød svaret fra Kresten Post.

Herluf Lille landsby

Herluf Lille landsby blev for os børn på Åbovej det første møde med den store omverden. Dengang synes vi, landsbyen var stor og spændende. Vore forældre tog os tidligt med til købmanden, og den gamle butik havde noget særligt, som in-

tet supermarked kan erstatte. Udbuddet af varer var begrænset, men alligevel kunne man købe langt mere, end vore forældre havde penge til. For to øre kunne vi børn købe et kræmmerhus med bolsjer, og havde man 5 eller 10 øre, kunne man gøre storindkøb af slik.

Købmand Chr. Jensen var god til at snakke med os børn, og han havde altid god tid. Atmosfæren i den gamle butik var noget særligt og sidder endnu i ens bevidsthed. Her stod den håndtrukne kaffemølle, og duften af brændt kaffe er jo dejlig. Denne liflige duft blev nu og da blandet med lugten af petroleum, som dengang var en stor salgsvare. Kun få ejendomme i Herluf-lille havde elektricitet i 30'erne. Petroleum blev tappet i et lokale i bagbutikken, men når det skete, kom dunken ofte ind i butikken, stående på gulvet ved siden af disken, noget ganske selvfølgeligt. I bagbutikken stod tøndnen med spegesild, og når de kom ind i butikken, var de også med til at krydre luften i lokalet. Ofte kom der en stor klipfisk op på disken for at blive parteret. Klipfisk var dengang meget billig, ja, hvermands spise, nu hører den til blandt de dyre madretter. Noget, vi børn hurtigt fik øje på i butikken, var rosiner i farvestrålende pakker, ja, indpakningen ser faktisk ikke anderledes ud i vore dage.

Men den gamle købmandsbutik var jo ikke blot stedet, hvor man købte sine dagligvarer. Den var også stedet, hvor man med et moderne udtryk oplevede socialt samvær. Folk havde også dengang behov for at være sammen med

andre, hverdagens medier var jo helt anderledes. De fleste holdt en lokal avis, og radioen var på vej ind i mange hjem, men de fleste nyheder hentede man hos venner, naboer og i den gamle købmandsbutik. Den 1. april 1978 ophørte den, og så blev der stille i Herluf-lille landsby.

Ud over købmandsforretningen i Herluf-lille landsby var der to købmænd mere i vort lille område, en i Torpe ved indkørslen til Kastanjevej og en beliggende ved landevejen. Den sidste var redaktør Rich. G. Niensens barndomshjem.

Man taler så meget om det moderne servicesamfund, men på visse områder var servicen større dengang. De tre købmandsforretninger havde hver sin benzintank, og i vort lille samfund var der 7 eller 8 biler. Nu har vi rigtig mange biler, men ingen tanke og heller ingen købmandsforretninger.

I den gamle smedje kom vi børn også tidligt med vor far, når der skulle skoes heste, tænderne på harven hvæsses, eller et vognhjul skulle have en ny jernring. Smedjen blev som købmandsforretningen samlingssted for egnens befolkning. Her blev tidens problemer drøftet, også den politiske situation. Ikke altid i hyggelige og fordragelige former, tværtimod, bølgerne kunne gå højt, og man kunne blive rigtig gammeldags uvenner. Alligevel kom man igen og igen, der var noget dragende ved at komme i den gamle smedje. Smeden har gennem tiderne været en spændende person. I helt gamle dage årelod han folk, når de var syge. Også smeden i Herluf-lille kunne andet end at smede.

Smedemester H. C. Rem ændrede sin gamle Ford A til en lille ladvogn, og så tilbød han landmændene at køre deres grise til andelsslagteriet i Ringsted og slagteriet Koopmann i Næstved. Det var ikke de store læs han kørte med; 4-6 grise ad gangen, alt efter hvor store de var. Fordelen for landmændene var, at de ikke mere behøvede at køre med en enkelt gris, og smeden fik en ekstra indtjening.

Desuden var smeden også kørelærer. Blandt andet lærte han købmand Chr Jensen at køre bil.

På Vestergaard i landsbyen boede i 1930'erne en mand, som hed Oluf Jørgensen. Han havde været i Montana i Amerika og havde meget at fortælle derovre fra. Alt var meget større end i Danmark, ikke mindst afstandene. Engang fortalte Oluf Jørgensen vor lokale tømmer, Chr. Christiansen, at når man i Montana om morgenen skulle starte på farmen, så kunne hestene gå som herfra (Herlufllille) og til Vordingborg (ca.45 km). Hertil bemærkede tømmeren: "Så kom I da ikke i marken den dag". "Nåh nej," lød svaret, "ikke Vordingborg, men som til Skelby (ca.7 km)." - et ordentligt afslag.

Oluf Jørgensen var med sine mange beretninger ovre fra det store land med til at sætte kulør på tilværelsen i det lille samfund, og både børn og voksne lyttede med interesse til, hvad han havde at fortælle.

Herlufllille Skole

Det mest spændende sted i Herlufllille landsby var dog skolen. Her fik vi tre søskende hele vor skolegang. Skolen er bygget i 1860 og fik en tilbygning i 1919. I denne havde vi vort klasseværelse, efter datidens forhold et dejligt klasseværelse.

Jeg hører til den generation, der nyder, at fokusere på at have gået i den stråttækte skole. Det er noget man spiller lidt på, for så har man en god undskyldning, når ens viden ikke slår til. Helt ærligt, så var vor skole ikke med stråtag - den havde tegltag.

Landbrugsbygningerne, som var en del af skolen, havde derimod stråtag. Dengang hørte der altid landbrug til landsbyskolerne, det var en del af lærerens løn.

Landbruget kom i Herlufllille Skole til at spille en stor rolle i vor daglige skolegang. Skolegården, som var gymnastik- og legeplads, var også adgangsvej for lærerens køer og heste, så ofte måtte vi fjerne koklatter og hestepærer, inden vi skulle have gymnastik eller spille bold.

I Herlufllille Skole virkede Thomas Nygaard Christensen som enelærer fra 1914 til 1943. Han var en fremragende lærer, men ingen god landmand, og det er tvivlsomt, om landbruget gav noget tilskud til den spartanske lærerløn. Vedrørende landbruget var lærer Nygaard ikke bange for at søge råd hos egnens landmænd.

Engang havde han købt en kvie, der hverken var 4- eller 3- pattet, men kun

2-pattet. Nygaard beklagede sig til gdr. Ole Rasmussen, Torpe, og spurgte, om det nyttede at føre voldgift om kvien. "Jo da," sagde Ole Rasmussen på sit syngende sydsjællandske, "hvis det da ikke er en ged, De har købt". Til samme landmand beklagede læreren sig en anden gang over en kvie, han havde købt. Den viste ingen tegn på kælvning 10 måneder efter løbedatoen. "Tror De", spurgte han Ole Rasmussen, "om kvien i det hele taget vil kælte?" Igen lød der et: "Jo da, men den skal til tyrs først."

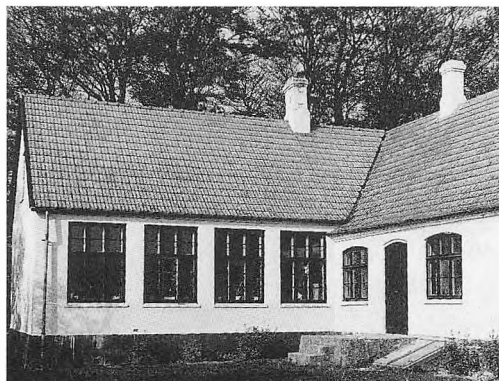
Som nævnt var Thomas Nygaard ene-lærer, og skolen var delt i 2 klasser. Vi gik 4 år i første klasse og 3 år i anden klasse. Det at undervise 4 årgange sammen, klarede lærer Nygaard på en dygtig måde. Det skete hverken med øretæver eller spanskrør, jeg har aldrig set et spanskrør i Herlufllille Skole. Undervisningen var god og spændende. Vi begyndte dagen med at bede Fadervor. Så fortsatte vi med at synge en af vore dejlige morgensalmer. I det hele taget sang vi meget i vor skole, noget vi siden har

haft stor glæde af. Vi lærte salmevers udenad, og mange af dem husker vi endnu. Bibelhistorie fortalte han på en jævn og spændende måde, men dansk og regning blev vore hovedfag. Vi skulle også lære at skrive pænt, men det lykkedes ikke altid.

Lærer Nygaard lagde også megen vægt på at fortælle Danmarkshistorie. Geografi hørte også til de vigtige fag, og her var det særligt Europas lande, vi hørte om.

Noget særligt i skolen blev de få dage, hvor lærer Nygaard af en eller anden grund måtte holde fri. Så overtog hans kone, Karen Nygaard, undervisningen. Hun var også uddannet som lærer. Det blev dog sjældent til megen undervisning, i stedet læste hun nogle spændende historier for os, hun var en glimrende oplæser.

Herlufllille Skole blev for mange børn mere end deres skole. Lærerparret havde 14 børn, alle kvikke, velbegavede og gode kammerater. Det betød, at mange børn kom i hjemmet uden for skoletid

Et vinterbillede af skolen med det specielle indgangsparti samt tilbygningen fra 1919, som blev vores klasseværelse.

og længe efter at de havde afsluttet deres skolegang. Ja, det var faktisk den tids ungdomsskole. Efter Herlufmagle Kommune havde bygget den ny centralskole, som blev indviet i 1938, blev Herlufflille skole nedtrappet. I 1943, ved lærer Nygaards afgang, overgik den til forskole for i 1964 helt at blive nedlagt. Skolen blev herefter solgt til Rita og Erik Jensen, som har opbygget en driftig virksomhed inden for køleteknik.

Pligter som dreng

Da vi børn kun gik i skole hver anden dag, blev der både tid til leg og arbejde. Dengang var det naturligt, at børn havde pligter, og i mit hjem lærte vi tidligt at være med i arbejdet. Jeg husker ikke hvornår og hvordan, vi begyndte, men det at kunne malke en ko, var noget stort, som vi gerne ville lære, uden at tænke på, at når vi havde lært det, blev det hurtigt en pligt at malke en ko eller to. Ellers deltog vi i det arbejde, som vi kunne magte. Det var blandt andet at vande køer. Om efteråret og vinteren ved at stå ude på gårdspladsen og pumpe vandet op af brønden. Via en rende, far havde lavet, løb det ind i krybberne. Om sommeren trak vi køerne ned til åen, hvor der var et vandingssted. Disse vandingssteder, som de forskellige lodsejere havde indrettet, var amtets vandløbsvæsen ikke glade for. Køerne gik ud i vandløbet, når de skulle drikke, og tit efterlod de både det ene og det andet samtidig med, at de mudrede vandet op.

Den megen tale om, at vi i gamle dage var miljøbevidste, er ikke rigtig, men miljøbelastningen var meget mindre. Der boede ikke nær så mange mennesker i vort lille land, og vi levede på en helt anden måde. Nu pumper man store mængder grundvand op, og dette er i sig selv en vældig belastning af vore grundvandsressourcer. Disse store vandmængder bliver så i en langt ringere kvalitet ført tilbage til vore vandløb. Dertil kommer, at vi har bygget store byer med vældige befæstede arealer. Hver gang, der kommer en regnbyge, svarer det til, at man spuler disse arealer, og dette vand løber i mange tilfælde urensset ud i vandløbene.

De store arealer, som vore byer ligger på, er gjort uegnede til at anlægge boreriger under. Hele vor vandforsyning bliver henvist til landområderne, som man pålægger den ene restriktion efter den anden. Hvorfor har man ikke? Og hvorfor stiller man ikke krav om, at vore byer opføres, så grundvandet også her kan gå ind i vor vandforsyning?

Men tilbage til pligterne og arbejdet, som vi børn deltog i. Om sommeren skulle vi ikke alene vande køerne, men også flytte dem ude på græsmarken, hvor de stod tøjret. Elektrisk hegn kendte man ikke dengang. Dette arbejde kunne ofte være en byrde for os børn. Der var så mange ting at tage hensyn til. Græsset skulle slå til, køerne måtte ikke kunne nå hinanden, og de måtte ikke kunne nå ind i de marker, som grænsede op til græsmarken. Det kunne være korn eller roer. Men værst var de tørre somre, så var det hårdt at slå tøjrpælene i, men

endnu værre at få dem op igen. Vi lærte hurtigt at bruge tøjrekøllen som vægtstang. Man vikledede tøjret om køllens hoved og vippede den rundt, ofte med det resultat, at skaffet knækkede. Det var vi ikke meget for at fortælle far, så vi fandt på undskyldninger, som han selvfølgelig ikke troede på.

En ting, som jeg husker omkring pasningen af kreaturerne, var, at vi havde nogle uvane køer, en egenskab som i øvrigt viste sig at være arveligt. De stangede, og da køerne dengang havde horn, var det farligt.

Jeg husker en situation, hvor jeg blev væltet af en uvan kvie, da jeg skulle flytte den. Kvien gik på mig, da jeg lå hjælpeløs på jorden, og jeg er min bror taknemmelig, fordi han kom mig til hjælp. Med råb og fagter fik han standset kvien, samtidig med at han fik mig udenfor tøjrslandet.

Disse uvane dyr regnede min bedstefar ikke for noget, man skulle bare bluffe dem, råbe højt, som han sagde, men en gang slog det ikke til. En dag, da vi sad inde i stuen, hørte vi bedstefar råbe: ”Hans, Hans (det var min far) kom og hjælp mig!”

Da vi kom udenfor, mødte der os et sælsomt syn. På hver side af et stort træ stod henholdsvis min bedstefar og den uvane ko, og det var klart, at det var koen, der havde overtaget. Bedstefar blev befriet med en bemærkning fra min far om, at han glemte at bluffe koen. Men denne episode medførte, at de uvane køer blev solgt.

Stensamling hører til alle landbobørns rædsel. Ja, for så vidt også de voksnes.

At samle sten følger de fleste landmænd, så længe de er aktive. Det er uproduktivt at samle sten, men nødvendigt af hensyn til landbrugets maskiner. Så var roelugning trods alt bedre, selv om det var ensformigt. Her kunne man se et resultat af sit arbejde. Det var en fryd for øjet at se en ren roemark, og tanken om en god roehøst var med til at gøre arbejdet meningsfyldt. Dagen i roemarken var lang, især når vi børn var alene derude. Da vi ikke havde noget ur, måtte vi ty til togene for at finde ud af, hvad klokken var. Ringsted-Næstved jernbanen gik tæt på vor mark, så vi kendte togtiderne udenad. Kun når togene var forsinket, eller der kom et særtog, kom vi i vildrede. De år, hvor roerne var langt fra ejendommen, fik vi mad og kaffe med. Så fandt vi en lun plet, hvor vi kunne sidde og spise, og maden smagte vidunderligt i det fri. Kaffen kom mor på sodavandsflasker med patentpropper. Sukker og fløde kom mor i kaffen, som blev holdt varm ved at blive pakket ind i mange lag aviser. Også denne drik smagte dejligt i det fri.

Høsten

Der var ikke mange pauser i sommerens arbejde. Omkring Skt. Hans kom høhøsten, og den var slidsom. Vi havde en del lave jordarealer, som var velegnet til græs, så derfor bjærgede vi også meget hø. Et dejligt foder til dyrene i de lange vintre.

Af hjælpemidler til høhøsten havde vi slåmaskine og hesterive, alt andet blev udført med håndkraft. Når græsset var slået og vejret, blev det vendt. Dette arbejde blev udført med en høtyv. Var vejret godt, kunne vi nøjes med at vende det en eller to gange, men når bygerne faldt, måtte vi ofte vende det mange gange. Derefter blev det revet sammen i rumper og sat i stakke. Vi var med til at slæbe høet hen til vor far, som stakkede det. Når det så var vejret tilstrækkeligt, blev det læsset på en vogn med høstlad og kørt hjem til gården. Fra vognen blev det stukket op på høloftet, og heroppe måtte vi børn træde det sammen. Et hårdt arbejde i en ulidelig varme.

Omkring høhøsten var der en tradition. Selv i de tørre somre, hvor der kun blev lidt hø, skulle der alligevel være hø, så både køer, kalve og heste kunne få et foder juleaften.

Kornhøsten var for hele familien, men især for os børn, sommerens højdepunkt, selv om vi godt vidste, at den var forbundet med hårdt arbejde.

Når markerne begyndte at blive gule, syntes vi ikke, det kunne gå hurtigt nok med at komme i gang. Kornet blev dagligt taget i øjesyn, og der blev kigget efter naboerne. Når blot en enkelt var gået i gang med at høste, fik alle landmændene høstfeber. Det indledende arbejde til høsten var, når leen og kniven til selvbinderen skulle slibes.

Her måtte vi børn trække slibestenen, et kedsommeligt arbejde. Slibestenen skulle trækkes med en bestemt fart og med rytme, så man helst skulle være lidt musikalsk.

Vores far mejede for, og vi andre negede op og bandt negene med halmbånd, som blev lavet på en bestemt måde og bundet på en ligeså bestemt måde. Igen var de tørre år slemme, for så var kornet ofte så kort, at man ikke kunne lave halmbånd af det. Så måtte vi tage halm fra året før eller bruge selvbindergarn. Efter at arbejdet med at meje for og binde op var overstået, kom det helt spændende, selvbinderen skulle i gang. Spændende om den nu ville arbejde ordentligt, og især om den ville binde. Ellers skulle vi gå bagefter og binde en masse løse neg. Det var også spændende om hestene, der skulle trække binderen, ville opføre sig ordentligt.

Billedet af et trespand foran en selvbinder vækker minder og er høstidyl. Der kunne ofte være mange problemer med hestene, især på de mindre ejendomme, hvor vi som regel kun havde to heste. Så måtte vi låne en hest hos naboen; men da heste ofte har samme temperament som deres ejere, kunne der opstå vanskeligheder, for to naboer ligner jo sjældent hinanden. Det blev så lidt af et kunststykke at få de tre heste til at arbejde sammen. Lykkedes det at få etableret trespandet, kunne sygdom hos en af hestene hurtigt slå det i stykker. Noget af det man særligt frygtede i den varme høsttid, var brud på bringen af en hest. Det var fra bringen, at det tunge træk af binderen skete, og var man ikke omhyggelig med at vaske bringen med koldt vand, kom der vabler og sår. Skete dette, var det dyrplageri at lade en sådan hest trække den tunge selvbinder. Hvis binderen så ellers ville binde ne-

gene, og der ikke var for meget lejesæd, kunne mejningen forløbe hurtigt.

Efter selvbinderen skulle negene stilles i hob, så de kunne tørre. Det var et smukt syn at se snorlige rækker af hobe på den golde stub. Tørringen forløb i gode somre let og smertefrit. Men når vejret drillede med rusk og regn, var det svært at få kornet tørt. Tværtimod trak det fugtighed ind både fra oven og fra den fugtige jord forneden. Så måtte vi vælte hobene, så negene kunne tørre i roden. Det var slemt, når negene var blevet våde indvendig, så måtte vi krænge dem, så det inderste kom til at vende udad.

For os, som ikke havde lader, men måtte sætte kornet i store stakke, betød det ofte, at tørt korn kunne stå i stakkene og blive vådt. Særlig de år, hvor tærskningen med det omrejsende tærskværk trak ud til hen i oktober. De omrejsende tærskværker havde jo en fast rute, som man så kørte modsat hvert andet år. Det betød for nogen, at enten tærskede man meget tidligt eller også sent.

Tærskningen

Tærskningen var et spændende arbejde. Det var her, man skulle se resultatet af sommerens vækstmuligheder og den arbejdsindsats, der var ydet. Hvor stort ville udbyttet blive? Og hvordan ville kvaliteten af kornet være.

Ved tærskarbejdet hjalp naboerne hinanden, men ofte måtte man supplere

op med lejet mandskab, for det var jo ikke alle og enhver, der kunne magte de tunge sække på 100 kg eller mere. Til dette arbejde var der nogle stærke mænd, som ofte fulgte med tærskværket fra ejendom til ejendom. Det var hårdt at bære de tunge sække, og som regel skulle man på loftet med dem. Det skete ad elendige trapper. Ja, engang imellem måtte man gå på stiger. På selve loftet skulle sækkebæreren helst træde på to brædder ad gangen, ellers risikerede han at træde igennem brædderne. På loftet sad hanebåndene ofte så lavt, at sækkebæreren måtte gå ned i knæene, for at kunne komme under dem. Lønnen var lidt højere for dette arbejde end for det øvrige tærskarbejde, men alligevel beskeden. Jeg kan huske, at en sækkebærer fik 50 øre i timen!

Tærskarbejdet var hårdt og beskidt. Det var ikke småting af snavs, man indåndede i løbet af en arbejdsdag. Men alligevel var der en vis glans over arbejdet med de omrejsende tærskværker. Her kom fællesskabet frem, og man hyggede sig ved måltiderne med god mad, og de sidste nyheder blev viderebragt og kommenteret. Historier blev der også fortalt; mange kunne være sjove, men også de mere vovede blev serveret.

Når tærskningen var til ende, var hele sceneriet omkring kornhøsten overstået. Det begyndte med gule bølgende marker, der blev til neg, som blev stillet i snorlige rækker af hobe. Et smukt syn. Hele landskabet havde dengang et langt mere varieret udseende end i dag. Der var langt flere landbrug, hvis marker ofte

var indhegnet af smukke gamle voldgærder, og indenfor disse var jorden delt op i 6-8 skifter, f.eks. rug, byg og hvede, og mellem disse afgrøder græs og roemarker, som med deres grønne farver klædte landskabet.

Når så kornet var fjernet, så man de golve stubmarker, der også kunne være flotte at skue. Et smukt syn var også de mange kornstakke, som var rejst, især ved de mindre landbrug, der tærskede med de omrejsende tærskværker. Kornstakkene kunne i et smukt septembervejr i aftenskumringen give nogle flotte konturer og dejlige stemningsbilleder.

Efteråret

Efter høsten kom en mere rolig tid. Markarbejde som skrælplojning og stubhævning var fars arbejde. Hen i oktober begyndte roehøsten.

Igen kom der en travl tid, for hele roeoptagningen foregik med håndkraft. Så længe vejret var godt, var der tale om hårdt arbejde og ømme rygge, men når regn, slud og nattefrost satte ind, blev arbejdet næsten umenneskeligt. Vi havde jo slet ikke arbejdstøj, som beskyttede os i sådant vejr. Ingen ordentlige arbejdshandsker, og det øvrige tøj beskyttede slet ikke mod fugt, tværtimod opsugede det fugten og blev tungere og tungere. Alt dette våde tøj skulle tørre på kakkelovn og komfur, så det kunne bruges igen den næste dag.

Min far skrældpløjer med hans 2 elskede heste.

Med roegreb læssede vi så roerne på en stor vogn med træhjul med jernringe om, og med greb læssede vi dem af igen i en kule, der på naturlig måde fik form af en trekant. Kulerne blev så inden vinteren dækket med halm og jord, som vi gravede på med spade og skovl. Et hårdt arbejde og lige så hårdt at tage jorden af igen, når roerne senere på vinteren skulle køres ind. I de vintre, hvor frostgraderne blev lave, måtte vi bruge hakke for at løsne den frosne jord. Nogen valgte dog at lade den frosne jord stå, og så hente roerne ud. Denne fremgangsmåde var meget farlig, og adskillige er omkommet, ved at jorden, trods frosten, skred sammen over dem.

Vinteren var en stille tid, som vi børn glædede os til. Nogen vil måske tro, at med de mange pligter vi havde, var vor hverdag trist og grå. Det var den ingeniørlunde, tværtimod. Vi følte megen glæde ved at hjælpe til i hjemmet, og der var alligevel tid til både at lege, læse, dyrke sport og fantasere om fremtiden.

Om børns arbejde havde jeg en oplevelse mange år senere:

Som medlem af Venstres Ungdom deltog jeg engang i 50'erne i en konference som "Ungdommens Fællesråd" holdt. Emnet var "Børns arbejde". Ikke om børn skulle være med i arbejdet, men om at hindre misbrug af børn. Jeg husker denne konference af to grunde. Den ene var, at i det gruppearbejde jeg deltog i, havde vi nogle prominente personer. Den senere statsminister Hilmar Baunsgaard var gruppeleder, desuden deltog Asger Baunsbak Jensen, der siden blev kendt som radikal politiker,

foredragsholder, forfatter og præst. En anden kendt deltager var Ingmar Wagner, formanden for Kommunistisk Ungdom, senere folketingsmand for D.K.P. og medlem af partiets centralkomite. Den anden grund til, at jeg husker denne konference, var en dialog med Ingmar Wagner. Under debatten gjorde jeg den bemærkning, at flere børn havde taget skade af ikke at lære at arbejde, end der var børn, som havde taget skade af at arbejde. Omgående lød det fra Ingmar Wagner, om jeg ville gentage den bemærkning, hvad jeg så gjorde og ventede faktisk en overhaling. Det skete ikke, i stedet sagde Ingmar Wagner meget fredeligt, at det måske ikke var helt tosset, det jeg havde sagt. I øvrigt viste det sig, at gruppens medlemmer, som rummede alle politiske opfattelser, blev enige om en konklusion over gruppens arbejde.

Landbrugskrisen

Blandt de mørke minder fra min barndom hører landbrugskrisen i 30'erne. Den ramte hårdt, og for de fleste landbrug, store som små, var det en daglig kamp for at overleve. Mange måtte give op og se deres hjem gå på tvangsauktion.

I mit hjem overlevede vi krisen, men efter de faste udgifter til driften var afholdt, var der knapt nok til et spartansk privatforbrug. Når det rigtig kneb, var købmanden flink til at give os den fornødne kredit.

En anden udvej var at hente forskud på mælkepengene. En dårlig udvej for så mangledo de på udbetalingsdagen, og så måtte vi igen bede om forskud. Normalt hentede far selv disse forskud, men når han havde travlt, måtte en af os tre søskende påtage os det ærinde. Jeg husker adskillige ture op til formanden for mejeriet "Godthåb", gdr. Lars Jensen, Herlufmagle. Han var en venlig mand, der tog pænt mod os børn, når vi kom med en seddel fra far, hvor han bad om forskud.

Penge til investering i landbruget var der heller ikke mange af. I perioden fra 1930 til et stykke ind i 40'erne blev det kun til en cambridgetromle og en plov. Den gamle trætromle skiltes ad, og ploven kunne ikke mere.

En anden ting, der gør minderne fra landbrugskrisen dystre, var, at mange mennesker var uvenlige over for et erhverv, der var i krise. Mange brugte dengang ordet "bonde" eller "bønder" som hånlige bemærkninger. Jeg erindrer en oplevelse, hvor jeg ikke ville vedkende mig at være fra et landbrug.

Jeg har tidligere fortalt, at min morfar på sit lille landbrug i Ortved havde et par grise i sin besætning. Pattedrisene hentede han på gården i Herluf-lille, og som regel skete det ved, at han kom kørende i sin lille fjedervogn. Disse besøg glædede vi os meget til, det blev til fridage, hvor vi kun passede dyrene. Da morfar blev ældre, var han ikke så glad for de lange ture (2 x 21 km.), så vi fandt ud af, at når vognmand Chr. Andersen skulle til Ringsted med grise, tog han to pattedrise med. Gri-

sene kom i en kasse, som stod i et hjørne på ladet, og det skete på de dage, hvor han havde flere ture til slagteriet. Far kørte med vognmanden til slagte-riet, så kunne han være med til at læsse kassen af og hjælpe morfar med at læsse, når han kom med sit lille køretøj. På vognmandens anden tur kørte far så med tilbage til Herluf-lille.

Engang denne transport skulle foregå, kunne far ikke tage med, så jeg måtte afløse ham. Jeg var en halvstor dreng og ville gerne med, men var alligevel lidt betænkelig. Da vi havde læsset kassen med de to grise af på fortovet til gaden, der gik mellem slagteriet og møllen, begyndte jeg så at vente på morfar. Men vi var gået fejl af hinanden. Vi ankom til Ringsted først på formiddagen, og morfar havde forstået, at vi først kom ved middagstid. Ventetiden brugte jeg til at vandre frem og tilbage, men ikke længere væk, end at jeg kunne holde øje med grisene. Mange standsede op og kiggede på grisene, og på et tidspunkt var der samlet rigtig mange mennesker ved dem.

Jeg holdt mig i passende afstand, men kunne tydeligt høre folk tale om, at det var mærkeligt, at grisene blev ved at stå på fortovet, tilsyneladende uden at nogen interesserede sig for dem. Jeg burde selvfølgelig være gået hen og fortalt folk, hvorfor de stod der, men gjorde det ikke. Lidt efter dukkede morfar op med sit lille køretøj, og jeg følte mig lykkelig. Jeg har engang imellem tænkt på, hvorfor jeg ikke meldte mig som grisenes ejer. Jeg turde simpelthen ikke tro på, at de forbipasse-

rende ville være lige så venlige mod mig som mod grisene. Den dårlige stemning, der hos mange var imod landmændene eller "bønderne", som nogen hånligt udtrykte det, gjorde, at jeg ikke ønskede at fortælle dem, at jeg var fra landbruget.

Selv Th. Stauning, der var statsminister fra 1924 til 1926 og igen fra 1929 kunne engang imellem håne landbruget. Jeg kan huske, at far tit var forarget på Stauning og særlig over en tale, som han engang holdt vedrørende de mange tvangsauktioner i landbruget. Senere har jeg fundet ud af, at den tale, det drejede sig om, holdt statsministeren i 1926, inden han trådte tilbage som statsminister. Her sagde Stauning, at hvis 50.000 bønder gik fallit, så er 50.000 arbejdsløse parate til at overtage deres ejendomme

(Citat fra Hans Lyngby Jepsen bog om Stauning). Det var noget vrøvl at sige, for kun få af de arbejdsløse havde en landbrugsuddannelse, og endnu færre havde kapital at indskyde i landbruget. I virkeligheden kom Stauning til at gavne Landbrugets Sammenslutning (L.S.) med sine udtalelser. L.S. blev en sammenslutning, hvor nødlidende landmænd søgte hen, og denne organisation toppede med "Bondetoget" i 1935; men da den siden valgte at støtte Tyskland, afsagde den sin egen dødsdom.

Min konfirmation

Den 4. april 1937 blev jeg konfirmeret i Herlufmagle Kirke af vor nye sogne-

Herlufmagle Kirke – set fra omkørselsvejen.

præst Jørgen Tørsleff. Han blev indsat som præst i efteråret 1936 og havde konfirmeret sommerholdet. Vi blev således det første hold, han havde til konfirmandforberedelse. Denne foregik i præstegårdens havestue, som lå i den vestlige ende af bygningen med en dør i gavlen. Døren førte direkte ud i den store have. Undervisningen af os konfirmander foregik stille og roligt, noget der ikke altid har været tilfældet. Pastor Tørsleff har engang, hvor vi drøftede denne undervisning, sagt, at det er et forkert tidspunkt, man går til præst på. Mange er i den alder for store til at være børn og for små til at være voksne, og det vanskeliggør undervisningen.

Fra konfirmandstuen, som vi kaldte den, har jeg et minde om en dejlig duft af æbler. I den gamle have var der dengang mange æbletræer, og da det var efterår, var de plukket, og en del af dem stod i frugtkasser i havestuen. Da vi var et roligt hold, fik æblerne lov at være i fred. Vi hverken spiste af dem eller smed dem efter hinanden. En gang imellem kom fru Vera Tørsleff ind til os, og så fik vi ofte hver et æble.

Min konfirmation husker jeg tydeligt. Vi skulle ikke, som i pastor Gustav Arnbergs tid, sige et skriftsted, men vi skulle samlet fremsige trosbekendelsen.

En anden ting, jeg husker, var en medkonfirmand, som jeg kun har set på konfirmationsdagen. Nogen tid før denne fortalte pastor Tørsleff, at vi blev en konfirmand mere. Vedkommende var kostskoleelev og havde gået til forberedelse på skolen, men hans forældre ville gerne have sønnen kon-

firmeret i Herlufmagle Kirke. Det var Frantz Howitz fra Viborggaarden. Senere har jeg stødt på navnet flere gange og ved, at han gik ind i udenrigstjenesten og sluttede som dansk ambasadør i Japan.

I mit hjem blev der holdt en dejlig, men beskeden fest. Mor og fars soveværelse blev ryddet. Det lå i det nordøstlige hjørne af huset og er det eneste rum, der ikke er berørt af de forandringer, der er sket i stuehuset gennem årene.

Så vidt jeg erindrer, var vi 25 familiedlemmer og gæster, så der var fyldt godt op i stuen. Vi fik suppe og flæsketeg med øl og vand til, samt et glas vin til desserten.

Af penge fik jeg 56 kroner. En gave husker jeg særlig, det var et fotografiapparat. Det havde ikke været særlig dyrt, men alligevel syntes jeg, det var luksus. Dels ville det koste penge at fotografere, og dels kunne jeg få nogle ting, jeg manglede for det beløb, apparatet havde kostet. Jeg drøftede dette med mine forældre, og de var enige med mig, så jeg kørte over til Skuderløse Brugs, hvor det var købt, og fik nogle brugsting i stedet for. Denne oplevelse fortæller lidt om den stramme økonomi, der var i et landbohjem i 1930'erne.

Efter min konfirmation gled jeg lige så stille ind i landbruget hos min far. Jeg havde regnet med, at det skulle være min ældre bror, der skulle være landmand. Han har altid sagt, at han vidste mere om landbruget end os andre, og den påstand fastholdt han livet igennem.

Men sådan skulle det ikke gå. Vor lokale tømrer Chr. Christiansen, søgte en

lærling. Denne plads ville min bror gerne have, og vore forældre syntes, det var en god idé. Så han blev tømrer og jeg landmand, uden at nogen spurgte, om jeg ville være det. Far havde muligvis den tanke, at jeg var lettere at styre end min bror.

Selvom min hu ikke stod til landbruget, så fik jeg nogle dejlige år hjemme hos mine forældre efter konfirmationen. Trods de mange gøremål i landbruget var der også fritid blandt andet til sport, og her var håndbold min store hobby. Det medførte, at jeg senere fik nogle spændende år som håndboldspiller i Sandby Gymnastikforening. Adskillige gange var jeg med til at vinde amtsmesterskabet i PAG. Et år var vi tæt på at vinde Sjællandsmesterskabet indenfor gymnastikforeningerne, men det gik galt, da vi mødte Butterup Tuse ved Holbæk. Målmanden her hed Krarup Hansen, og han var i denne kamp vanskelig at passere. Krarup Hansen blev senere præst ved Herlufsholm Kirke og provst for Næstved Provsti.

Krigen og besættelsen

Krigsudbruddet den 3. september 1939, hvor Hitler-Tyskland invaderede Polen, står meget klart i min erindring. Det skulle i mit hjem have været en festdag, for vor mor havde haft fødselsdag dagen før, så der var forberedt familiebesøg. Meddelelsen om krigsudbruddet skabte en mærkelig stemning og en stor frygt for, hvad fremtiden ville bringe.

Oven i meddelelsen om krigsudbruddet skete der en tragisk bilulykke ude på landevejen, lige syd for udmundingen af vor vej. Da familien fra København ankom, fortalte de om ulykken, der havde kostet et menneske livet. Det var med til at gøre dagen endnu mere dystre.

Hurtigt begyndte den truende krig at kaste skygger ind over vor hverdag, selvom vi hele tiden klyngede os til håbet om, at man ad fredelig vej kunne løse de problemer, som det aggressive Tyskland med Adolf Hitler i spidsen skabte.

Besættelsen af vort land den 9. april 1940 kom som et chok for familien. Jeg husker, det var en dag med et pragtfuldt forårsvejr, og min far og jeg var tidligt på færde. Vi skulle køre gødning, og også dengang skulle den helst pløjes ned samme dag. Vi havde ikke haft tid til at høre radioavis om morgenen, og først da vor mælkemand Frederik Nielsen, Nygårde, kom tilbage med returnmælken, blev vi klar over, at vi var blevet besat. Han stod op i mælkevognen og fægtede med armene, medens han råbte: ”Tyskerne er kommet, tyskerne er kommet!” Lige straks troede vi, at det var en af Frederiks griller, men vi blev hurtigt kloge, for i det samme drøned de sorte tyske flyvemaskiner hen over hovedet på os. Vor arbejdsplan blev ændret, og resten af dagen var vi også at finde ved højtaleren.

Det var en forstemmende dag, som vi aldrig glemmer. Agnes, som jeg ikke kendte dengang, opholdt sig på Refnæs Sanatorium og har senere skrevet om, hvordan hun oplevede den 9. april, og denne lille beretning har jeg fået lov at

tage med i disse erindringer. Den kommer senere.

Krigen og besættelsen ændrede vor hverdag fuldstændig, ikke mindst for os unge, der havde glædet os til at nyde fremtiden.

Det, der holdt modet oppe den første svære tid, var, at krigen måtte blive kort. Ingen af os havde forestillet os, at den skulle vare næsten 5 år. Senere måtte vi erkende, at havde krigen sluttet hurtigt, var det blevet med Tyskland som sejrherre, og det ønskede kun de færreste. Vi anede ikke, at England og Frankrig var så dårligt forberedte på krigen.

Det var 5 onde år, vi kom til at opleve, selv om vi blev skånet for at få vort land lemlæstet. Men det, som vi danskere sætter højt, demokrati, frihed og tryghed, mistede vi den 9. april, og frygten for at miste disse goder i fremtiden gjorde os bange.

Blev Tyskland krigens sejrherre, ville vi næppe genvinde vor frihed til at blive et selvstændigt land igen. Krigens første år gav Tyskland mange sejre, men heldigvis vendte udviklingen, og igen fik vi tro på, at de frie nationer ville sejre.

Et ugunstigt vejrlig forstærkede vore daglige vanskeligheder i besættelsestiden. Vi havde somre med tørke, som betød, at høsten svigtede, og de strenge vintrere, som ramte os, var hårde at komme igennem. Hele importen af brændstoffer standsede, men vore skove og tørvemoser reddede landets energiforsyning.

Agnes skriver:

"Den 9. april 1940 mindes jeg som en dejlig forårmorgen. Jeg var otte år

gammel, patient på Kysthospitalet på Refnæs, og havde været der næsten et år. Jeg vidste, at jeg snart skulle hjem, måske sidst på måneden, men jeg tænkte ikke meget på det. Vi havde det fantastisk godt på Refnæs.

Den 9. april om morgenen legede vi i vore haver, fire - fem børn om hver have. Vi skuffede, rev og såede blomsterfrø.

Denne morgen var mærkelig, der kom så mange flyvemaskiner, det var meget usædvanligt. Flyvemaskiner var ikke særlig almindelige den gang. Vi talte om det, men vidste jo ikke, hvorfor der fløj så mange. Vi havde alle sammen været hjemmefra meget længe, så vi havde ikke hørt om de alvorlige tider.

Da vi lå i liggehallen i hviletimen inden middagsmaden, kom en sygeplejerske pludselig hen til mig og sagde: "Du skal op og i bad, du skal hjem i dag, din far kommer og henter dig i eftermiddag." "Hjem", sagde jeg, det var en vidunderlig følelse, sådan en lykkefølelse prøver man vist kun en gang i sit liv. Jeg glemmer i alt fald aldrig denne følelse eller den dag. Medens jeg var i bad, kom en anden sygeplejerske og kaldte på hende, som badede mig. De lod døren stå åben, og jeg kunne høre en radio i det fjerne. Jeg syntes, de voksne opførte sig meget mærkeligt.

Til middag gav afdelingssygeplejersken os en forklaring, som jeg ikke forstod meget af. Men jeg blev mere og mere klar over, at det var en meget alvorlig dag og ikke en glædens dag, som jeg troede om formiddagen.

Min far kom så om eftermiddagen i taxa. Al toggang var standset, og mine

forældre var bange for, at al bilkørsel også skulle standse, så de ikke kunne få mig hjem.

I sidste øjeblik blev det bestemt, at en anden patient fra vor nabokommune skulle køre med os hjem. Vi to piger sad på bagsædet og underholdt hinanden, jeg tror nok, vi var meget stille. Min far og chaufføren talte meget alvorligt sammen. Det var godt at komme hjem, mine søskende og min mor tog glade imod mig, og jeg glemte Alvoren for en tid."

Sådan mindes Agnes som 8-årig besættelsen den 9. april 1940.

På landbrugsskole

Vinteren 1941-1942 blev for mig noget særligt. Jeg var elev på Sydsjællands Landbrugsskole i Lundby. Efter min konfirmation hjalp jeg, som tidligere nævnt, min far i landbruget. Vores ejendom på 20 tdr. land var for stor til, at far selv kunne klare arbejdet og for lille til at kunne lønne en medhjælper. En egentlig landbrugsuddannelse fik jeg ikke, men på landbrugsskole kom jeg. Den 1. nov. 1941 begyndte jeg som elev hos forstander Kr. Kristensen på Sydsjællands Landbrugsskole i Lundby. Vi var 143 elever, og jeg hørte til de elever, der fik værelse på "Kavalerfløjen" i en bygning, der for længst er nedrevet. Bygningen var ikke isoleret og meget utæt, så vi elever frøs

med anstand. Ofte havde vi kun koldt vand at vaske os i, da skolen kun havde tørv at fyre med, og de var af en blanded kvalitet, så varmeanlægget kunne slet ikke opvarme de store bygninger. Særlig husker jeg den 25. januar 1942, hvor vi fik en kulderekord.

Men trods disse genvordigheder fik jeg 5 dejlige måneder. Jeg var kun 18 år, og med 7 års skolegang og kun hver anden dag, var det drøjt at komme i gang med undervisningen.

De fleste af eleverne ankom til skolen den første søndag i november, og vi fik efter indkvartering på værelserne besked om, at forstanderparret Katrine og Kr. Kristensen ville hilse på os, inden vi skulle spise kl. 18. I forhallen stillede vi os op i en lang række, og her husker jeg, at Kr. Kristensen tog os i hånden, holdt den ret længe, imedens han kiggede på os og spurgte om vort navn, hvor vi kom fra og forskellige andre ting. Det har imponeret mig, at han efter denne præsentation kunne huske os alle sammen.

Landbrugsskolen var dengang ikke så fagpræget, som den siden er blevet. Den vedgik at være et barn af højskolen, og det gav sig særlig til kende i historietimerne, men i endnu højere grad i sangen.

Vi begyndte hver morgen med en salme, og så var vi på strejftog i hele højskolesangbogen. De fleste elever var glade for at synge, og det var sange, der havde et budskab til os unge landmænd, men sange som næppe siger de unge noget i dag. Jeg tænker bl.a. på Jeppe Aakjærs "Som dybest brønd", der slutter med disse herlige linier:

*Da står en nytids bonde på sin toft
og lytter ud mod andre lærkesange
mens himlen maler blå sit sommerloft
og rugen gulnes tæt om vig og vange.*

Eller dette vers af: ”Frugtbar ligger Danmarks ager”:

*Vi vil rejse nye huse, nye hjem fra strand
til strand
med de hundred tusind haver
smykket skal du stå vort land
og mit mod er rankt, håbet lyst og blankt
og mit øje spejder ud mod fremtidsdage.*

Det var da man udstykkede dansk landbrug og skabte nye arbejdspladser. Nu nedlægges der daglig mange landbrug.

Vi sang med glæde Jeppe Aakjærs: ”Jeg lagde min gård i den rygende blæst“ og Johan Skjoldborgs: ” Når vinteren rinder i grøft og i grav“, en rigtig forårsbebuder. En af vore lærere Thv. Simonsen havde andre ønsker, så i hans timer sang vi blandt andet den danske udgave af ”Internationale” og den franske nationalmelodi ”Marseillesen”, en flot melodi.

På landbrugsskolen skulle vi også lære at formulere os både på skrift og i tale. Vi skulle udarbejde et manuskript, og ud fra dette holde en tale på ca. 10 min. Da vi var omkring 35 elever på hvert hold, og alle ville tale om landbrug, skulle vi være opfindsomme for at undgå at vælge det samme. Jeg valgte at tale om får, Oxford Down får. Jeg lavede et manuskript herom og holdt en pæn lille tale, syntes jeg selv, men alligevel blev det ingen succes. Efter min tale kom en af

de mere højrøstede elever hen og spurgte mig, om vi havde får hjemme i vort landbrug. Jeg svarede benægtende, derefter spurgte han, om jeg havde haft med får at gøre eller passet får. Hertil svarede jeg igen nej. ”Sig mig har du nogensinde set et får?” lød hans næste spørgsmål. ”Jo da, det har jeg”, men så kom det rapt fra ham: ”Det skulle man ikke tro”. Denne bemærkning var selvfølgelig ikke ondskabsfuld, men den gjorde alligevel ondt. Jeg havde jo lagt et stort arbejde i mit indlæg. Jeg vovede mig ikke på talerstolen mere på landbrugsskolen.

Vi skal helt frem til 1948, hvor jeg som elev på den liberale højskole ”Brejtdablik” i Holte, igen turde bevæge mig op på en talerstol. Det vil jeg omtale senere.

Økologisk Landbrug

Efter opholdet på landbrugsskolen vendte jeg tilbage til arbejdet i landbruget hos min far. Det var faktisk et økologisk landbrug. Sprøjtning kendte man ikke, og kunstgødning kunne vi ikke købe, men høsten var også derefter. Særligt husker jeg høsten i 1947, som nærmest var misvækst.

Jeg har gjort det tankeeksperiment, at havde man startet økologisk landbrug i disse år, var det blevet en fiasko. Store dele af de danske marker var stærkt befængt med ukrudt, der var ingen reserver af næringsstoffer og kun få mikro-næringsstoffer i jorden.

Det er jo netop den driftsform, landbruget gennem årtier har gennemført, og som man nu fra mange sider kritiserer, der har gjort det muligt at indføre økologisk landbrug med nogenlunde held. Skal økologisk landbrug have en fremtid, må man bevare jordens høje indhold af næringsstoffer, herunder mikronæringsstoffer, og man skal fortsat kunne holde jordens ukrudtstryk nede.

Dansk landbrug er en del af verdens spisekammer, som skal være med til at forsyne en stærkt stigende befolkning på jordkloden. Det forpligter.

Året 1947 husker jeg også for en anden begivenhed: Vi lavede ajlebeholder på vores ejendom. Ajlebeholder var noget alle landbrug med husdyr skulle have, men kun de færreste af de mindre ejendomme havde det. Man havde få penge til at investere med, så ajleholderen kom i sidste række.

En entreprenør fra Slagelse skulle støbe beholderen, men vi skulle selv udføre gravearbejdet, og det foregik med spade og skovl. Et arbejde jeg klarede sammen med vor nabo Kristian Sørensen.

Vores nærmeste nabo var gennem en lang årrække Maren og Jens Hermansen, som boede på den ejendom, som i dag hedder Åbovej 15. Maren døde på et tidspunkt først i 30'erne, men Jens Særmann, som vi børn kaldte ham, levede helt frem til den 17. september 1943, og ham mindes jeg med stor taknemmelighed. Efter hans død overtog datteren Lydia ejendommen, som hun passede alene, til hun den 5. juni 1947 blev gift med Kristian

Sørensen, der boede i Lange Trælløse. Det gode naboskab, som altid havde bestået mellem de to hjem fortsatte, og da far spurgte vor nye nabo, om han ville være med at grave ud til ajlebeholder, svarede han straks ja. Kristian og jeg gik så i gang med at grave det store hul til en cirkelformet ajlebeholder. Den skulle rumme ca. 50 kubikmeter, derudover skulle der være plads til en 20 cm. tyk betonmur, og dertil kom, at hullet skulle være så stort, at der skulle være plads til, at en mand kunne smøre asfalt uden på betonmuren. Vi begyndte at grave den 2. juli, og en måned senere var ajlebeholderen støbt.

Det var et hårdt arbejde i en meget varm sommer, som 1947 jo var. Alt den opgravede jord kørte vi væk med trillebør til en nærliggende mergelgrav, som skulle fyldes. Jorden omkring mergelgraven var blevet drænet, så den var uden vand.

Glimt fra min dagbog

I 1943 begyndte jeg at føre dagbog. Jeg havde købt "Anders Niensens lommebog for landmænd", og i denne noterede jeg en række ting fra bedriften, såsom såtider, høsttider, løbedatoer, kælvninger og meget andet. Der blev også skrevet lidt om det daglige vejr, der var jo ikke plads til mange optegnelser. Senere blev Anders Niensens lommebog udskiftet med en dagbog, hvor der var lidt mere

plads, men jeg blev aldrig den, der betroede min dagbog alt, hvad jeg oplevede, tværtimod. Når jeg sidder og kigger i de gamle dagbøger, kunne jeg godt ønske, at jeg havde skrevet noget mere.

De første årgange af mine dagbøger er præget af krigen, besættelsen og de mange daglige genvordigheder, vi måtte kæmpe med. I et landbrug var det jo ikke føden, der stod i første række af problemer. Vi havde mælk, og engang imellem blev der slagtet en gris. Jeg husker også, vi kørte til Holløse Mølle med en sæk hvede, som blev lavet til dejligt hvedemel. Det var vist ikke helt lovligt, men det var der så mange ting, der ikke var. Det helt store problem var at skaffe energi til lys, kraft og varme.

Opvarmningen skete i mit hjem, som i de fleste hjem på landet, med komfur og kakkellovne. Det brændsel, man inden krigen anvendte, var brænde, kul, koks og briketter. De sidste tre ting forsvandt som fyrimiddel i private hjem under krigen, og brændet blev stærkt rationeret.

Den 19. marts 1944 skriver jeg i min dagbog, at vi er udgået for brændsel, og far henvender sig til kommunen, der stod for tildeling af brænde. Vi blev tildelt ^{1500 af brændsel til} 1000 m³ og senere den 20. maj yderligere 1000 m³.

På landet tog vi så tørv i anvendelse i et stort omfang. Alle de steder, hvor man havde sort muld, der kunne hænge sammen, lavede man tørv og senere formbrændsel.

Men var det svært at skaffe brændsel til opvarmning, så var det langt værre at

skaffe energi til belysning. Da vi ikke havde elektricitet skete det med petroleumslamper i stuerne og en flagermuslygte i stald og lo, som vi bar fra rum til rum.

Petroleumsrationeringen var meget knap. I min dagbog skriver jeg den 4. oktober 1944, at vi har fået tildelt 7 l. uden at vide noget om, hvornår den næste tildeling kom.

Vi begyndte så at bruge karbid til belysning. Karbidlamper gav et fortrinligt lys, men var vanskelige at betjene og ikke ufarlige. De hvæsedede og spruttede, når man tændte dem, og på folk, som ikke var fortrolige med dem, kunne de virke voldsomme. En lille episode omkring karbidlampen husker jeg tydeligt. Vor kontrolassistent, Søren hed han, boede hos os, når han udtog mælkeprøver. Søren hørte til dem, der kunne klare alt, men den første gang han oplevede, at vi skulle tænde karbidlampen, blev han bange. Da den begyndte at sprutte, krøb han ind under spisebordet og blev der, indtil lampen var faldet til ro. Disse karbidlamper brugte vi kun i stuehuset, de var for farlige at anvende i staldene, her brugte vi den knappe ration af petroleum til flagermuslygten.

Mangel på brændstof og dette, at vi ikke havde elektricitet, medførte, at vi måtte lave langhalm med plejl. I januar 1944 kan jeg læse i min dagbog, at far og jeg stod dag efter dag i vor lille lo og tærskede hvede med plejl. Vi tærskede kun i toppen af hvedenegene, da halmen skulle bruges til at tække med, så det drejede sig om ikke at slå stråene flade. Det var et slidsomt arbejde, særligt for

mig der var uøvet i at svinge en plejl. Den kunst havde far lært i sine unge dage. Efter tærskningen rev vi langhalm på en trærive, der sad fast i en væg. Kernerne og den løse halm kom vi i nogle store sække, som vi kørte op hos Peter Hansen i Herlufllille, han havde både elektricitet og tærskværk.

Samme vinter skriver jeg også om, hvordan vi skar tagrør ved Ravnstrup sø. Det var på et tidspunkt, hvor der endnu var en sø, senere er den groet helt til.

1944 bød på en så streng vinter, at vi kunne gå på isen og skære rørene. Efter at have bundet dem i kærer, bar vi dem til et sted, hvor vi kunne hente dem med slæde eller andet køretøj for at transportere dem hjem.

Af den langhalm vi havde lavet og de tagrør vi havde skåret, fik vi så dækket den del af taget, der var mest nedslidt. Inden vi skulle i gang med tækningen, opstod et nyt problem, vi kunne ikke skaffe tækkestrå. Det hørte vor nabo Lydia Hermansen. Hendes bror Anton boede i Nordjylland, hvor han havde virket som tækkemand, men han havde på grund af svigtende helbred måttet stoppe med dette arbejde. Lydia skrev så til sin bror og klagede vor nød, og kort tid efter kom der nogle ruller tækkestrå, som han havde tilbage fra sin tid som tækkemand.

Tobaksdyrkning

Mange vanskeligheder bød disse krigsår på, både når det gjaldt om at klare de daglige fornødenheder, men også når man ville krydre hverdagen lidt.

Min far var ivrig piberyger (lang pibe), og tobakken til denne forsvandt lidt efter lidt, som krigen skred frem. Købmand Chr. Jensen klarede leverancerne længe, men en dag måtte han give op.

Et sted i min dagbog skriver jeg om, hvordan vi såede tobaksfrø og senere plantede de små tobaksplanter ud. De skulle have god plads, for de kunne blive meget store.

Hen på efteråret, inden frosten kom, høstede vi bladene og hængte dem på snore, så de kunne tørre. Jeg skriver senere om, hvordan vi pakkede dem ned (syltede dem), og hertil brugte vi forskellige ingredienser som sirup, svesker, honning m.m.. Der blev så lagt vægt oven på for at presse tobakken sammen. Efter en passende tid var den færdig lagret, så den kunne skæres og senere ryges. Hvor stor en nydelse det var, ved jeg ikke, da jeg aldrig har røget, men far dampede i hvert fald løs på den, ryges skulle der.

Omkring rygning med lang pibe har både min bedstefar og far ofte fortalt en lille historie. I begyndelsen af dette århundrede var det lige så tillokkende at ryge på lang pibe for drenge, som det senere blev at ryge cigaretter. Min fætter Carlo fra "Amager Flytteforretning" tilbragte en del af sine drengeår i hjemmet i Herlufllille. Herfra gik han i skole

Mon tobakken kan ryges?

hos lærer Nygaard, og han blev konfirmeret i Herlufmagle Kirke. Til konfirmationen havde Carlo fået en lang pibe, men endnu ikke tilladelse til at ryge på den. Bedstefar var meget striks overfor sine egne børn, og i dette tilfælde overfor sit barnebarn.

Engang skulle far og bedstefar ud at køre med hestevogn, de sad på agestolen og bag i vognen sad Carlo. Da far og bedstefar havde fået tændt deres piber, startede køreturen med fuld damp på.

Efter en tids kørsel var far og bedstefars piber udrøget, og de blev så anbragt i bunden af vognen. Pludselig opdagede de, at der steg røg op bag ved dem. Her sad Carlo nok så fredeligt og røg på sin

lange pibe. Desværre for ham havde han ikke opdaget, at de to i agestolen var færdige med at ryge. Carlo fik sig en ordentlig endefuld, og piben blev konfiskeret.

Familiefester

Til de lyse minder fra krigen og besættelsen hører mors og fars sølvbryllup. Selvom det var trange tider, så var der visse begivenheder, som skulle fejres.

Min mor og fars sølvbryllup var den 10. maj 1943, og i god tid begyndte man forberedelserne. Det var bl.a. med at skaffe de varer, der var rationeret. De skulle tilvejebringes dels ved besparelser og dels ved, at venner og familie hjalp til. Det gjaldt også drikkevarer, de var ikke rationeret, men vanskelige at skaffe.

Jeg skriver dette afsnit i maj 1998 i de dage, hvor vi oplever en stor konflikt på arbejdsmarkedet, og mangel på en række dagligvarer truer os. Jeg prøver at sammenligne, de to situationer, men de kan ikke sammenlignes. Dengang var vi i krigens 4. år med alvorlig mangel på næsten alting, og ingen anede, hvornår krigen ville være forbi. Nu er vi i konfliktens anden uge, og vi ved med sikkerhed, at den højst vil strække sig over uger, og alligevel oplever vi en hamstring, der overgår, hvad vi oplevede i krigens år. Jeg synes, vi er blevet gri-

Ved mors og fars sølvbryllup sammen med os tre børn.

ske og prøver at sikre os unødigt. Den hjælpsomhed, som bl.a. min familie oplevede, da der skulle holdes sølvbryllup i 1943, er næppe tilstede i samme omfang i 1998.

Hjælpsomheden gjaldt ikke mindst vor købmand Chr. Jensen. Han havde mange hensyn at tage. I andre familier skulle man også have familiefester, og hans øvrige kunder skulle ikke tilside-sættes. Jeg synes, vor købmand taklede disse situationer med både hjælpsomhed og retfærdighed. Men naboer, venner og familie var også hjælpsomme, bl.a. ved at låne os varer, som vi siden kunne afdrage.

Festen blev holdt i hjemmet, hvor første salen på stuehuset blev omdannet til festsal. Den blev, som tidligere nævnt, brugt som kornmagasin, men kornet var brugt op i maj måned. Der blev så gjort hovedrengøring. Langs siderne i loft-rummet blev trukket sækkelærred, som vi lånte hos kromanden i Herlufmagle. Over hanebåndene blev trukket ståltråd, og herover blev der aftenen før festen lagt ny udsprungne bølgegrene. Belysningen skete med to petromaxlygter, som gav et fortrinligt lys. Trods den knappe tildeling havde vi sparet petroleum sammen til denne begivenhed.

Det blev en festlig dag, selvom starten nær var blevet alvorlig. Jeg skulle med hest og charabanc hente familie-medlemmer på Herlufmagle Station, og på hjemturen gik det galt.

På strækningen fra Trælløsevej og ned mod den gamle kro knækkede en line, og en løbskkørsel var ved at indtræffe, men til alt held, fik jeg med den anden

line trukket hesten op i den trekant, der dengang var i krydset til Spragelsevej. Der kom hurtigt folk til, som fik fat i hesten og beroliget den. Desværre gjorde min kusine Rigmor noget uklogt, hun hoppede af vognen, inden den var helt standset. Hun slog sig slemt, men heldigvis ikke mere end hun kunne deltage i dagens festligheder.

Jeg havde skrevet en sang til mor og far. Desværre har jeg den ikke mere, men husker den var trykt på lysegrønt papir og gik på melodien "Jeg elsker de grønne lunde." Selv syntes jeg, det var en udmærket sang, men ingen ville tro, jeg selv havde lavet den, de spurgte alle: "Hvem har lavet den for dig?" Det blev både den første og sidste sang fra min hånd.

Igen i 1944 havde vi familiefest. Den 30. juli blev min søster Ebba gift med Jørgen Pedersen fra Tårnby på Amager. Kun den nærmeste familie deltog i festen, men da Ebbas kommende mand var en ud af 17 helsøskende, blev selskabet rimeligt stort, da de mødte med ægtefæller eller kærester. Dog var Jørgens ældste bror ikke med. Han var i 1912 rejst til Amerika, 4 år før Jørgen blev født, og de to søskende nåede aldrig at se hinanden. I øvrigt var brylluppet nær ikke blevet til noget. Et par timer før vielsen skulle finde sted i Herlufmagle kirke, kunne vi ikke finde brudgommen. Vi ledte og kaldte på ham overalt, men væk var han. Min bror fik så den gode idé at lede i det nyhøstede hø på loftet over stalden. Jørgen var gået herop, måske for at tænke over situationen, men nok først og fremmest for at hvile lidt.

Da han havde et godt sovehjerte og var lidt tunghør, sov han dejligt i det friske hø. Her fandt min bror ham, så han måtte i bryllupsklæderne! Vi fik en dejlig fest og i næsten 25 år varede deres ægteskab. I slutningen af 1968 blev Jørgen alvorlig syg, og den 6. januar 1969 døde han.

Krigens afslutning og befrielsesårene

Krigens og besættelsens sidste år var en tid, vi stred os igennem. Ingen tvivl om at mange tyskere vidste, at de ikke kunne vinde krigen, og det betød, at besættelsesmagten foretog mange desperate handlinger samtidig med, at den danske befolknings modstand øgedes, ikke mindst gennem modstandsbevægelsen.

Den 30. juni 1944 udbryder der generalstrejke i København, og al telefonforbindelse med hovedstaden blev afbrudt. Jeg husker, at på denne dag kom min søster Ebba og hendes kæreste Jørgen cyklende fra København og til Herluf Lille. De turde ikke blive derinde. Først den 4. juli blev strejken afblæst.

Den 16. september blev der igen generalstrejke, og den 19. september blev der undtagelsestilstand for politiet. Dagen efter bliver 1700 politibetjente interneret og sendt til Tyskland. Mange af

dem fik her så hård medfart, at de aldrig kom over det.

Min bror og jeg var på denne dag på besøg hos Ebba og Jørgen, der dengang boede på Italiensvej overfor Sundby Hospital. Vi skulle tilbage om aftenen og var spændt på, om det kunne lade sig gøre. Vi fik oplyst, at togene kørte, og vi vandrede så til hovedbanegården, der var ikke andre muligheder, sporvognene og taxa kørte ikke.

Sent på aftenen nåede vi Herlufmagle Station og gik så herfra de 3-4 km. til vort hjem.

Vi gjorde os mange bekymringer om, hvor længe krigen ville vare, og hvordan afslutningen på krigen ville blive. Oven i disse tanker kom så de mange problemer med mangel på næsten alle dagligvarer.

Den 7. oktober 1944 skriver jeg i min dagbog, at vi har fået slidbaner på vore cykeldæk. Mange havde så dårlige cykeldæk, at de ikke kunne bære slidbaner, og så måtte man køre på faste ringe.

Den 11. august samme år beskriver jeg en tur med Sandbys håndboldhold til et stævne, vist nok ved Genforeningspladsen i København. Først cyklede jeg til Sandby. Herfra kørte vi i en generatorbus til Roskilde. Man måtte højst køre 40 km. med denne fra udgangspunktet. Fra Roskilde til København foregik turen i tog. Det sidste stykke kørte vi med sporvogn. Efter stævnet og en tur på en restaurant, der hed Frihedsstøtten, skete hjemturen på samme måde, blot i omvendt orden.

Den 4. maj 1945 om formiddagen var jeg cyklet til Haraldsted Sø, hvor jeg

De sidste rationeringskort vedrørte sukker og kaffe. Der blev ikke brug for de sidste mærker, idet rationeringen forinden blev ophævet.

skulle besøge min bror Hartvig, der arbejdede på et sommerhus, som vor fætter ejede. Da jeg kørte gennem Ringsted, oplevede jeg for første og sidste gang en luftalarm. Da sirenerne satte i gang, tænkte jeg, "hvad nu?" Ingen andre reagerede på alarmen, så jeg cyklede videre. Det lå jo i luften allerede den 4. maj om formiddagen, at tyskerne var slået, så ingen i Ringsted tog alarmen alvorligt. Det blev en dejlig dag ved Haraldsted Sø i det smukke sommervejr.

Hen mod aften kørte jeg tilbage til Herlufllille. Det første stykke vej fulgte jeg med min bror, som skulle overnatte hos min fætter og hans kone i Ringsted. Han skulle fortsætte arbejdet på

sommerhuset de følgende dage. Da jeg nåede Høm, blev jeg klar over, at befrielsen var kommet. Jeg havde ikke hørt radio, men den måde folk opførte sig på, fortalte alt om det glade budskab. Da jeg nåede Sandby, kørte jeg ned på håndboldbanen, og her fik jeg oplyst, hvordan det hele startede med den historiske meddelelse fra London om, at tyskerne havde kapituleret i Nordtyskland og Danmark. Det blev en herlig aften, og da jeg kom hjem, havde min familie meget at fortælle.

De følgende dage glemmer man aldrig. Vi var nu igen et frit land, og vore forventninger til fremtiden var store. Når vi nu mange år efter ser tilbage

på efterkrigstiden, gik tingene ikke så let, som vi troede i de glade befrielsesdage.

Under hele besættelsen og længe efter befrielsen gennemførte man skrappe og skrappe rationeringer. Den 13. august 1946 beretter jeg om rationering af olie kager til køerne. Bag denne oplysning ligger, at der var kommet så mange olie kager til landet, at de kunne rationeres. Under besættelsen måtte man helt undvære dem. Et af landbrugets helt store problemer var manglen på protein. Det betød en voldsom nedgang i mælkeydelsen.

I et af krigsårene husker jeg, at min far blev nr. 1 i den lokale kontrolforening med 157 kg. smør, ikke smørfedt. Det vil nutidens mælkeproducenter smile af.

Senere får vi rationering af salt og kaffeostatning, og den 31. december 1946 skriver jeg om en tur til Glumsø for at købe flødeskum. Fløden måtte højst indeholde 9% fedt, d.v.s. den var for tynd til, at en husholdningpisker kunne frembringe flødeskum.

Den 22. august 1947 ophæver man rationering af oksekød, men på en trist baggrund. Sommerens alvorlige tørke og dermed manglen på græs medførte så store slagtninger, så man ophævede rationeringen. Det gav senere landbruget store problemer.

Den 29. nov. 1947 indføres grynrationering, og næsten samtidig skærpes rationeringen af brød. Den 29. december samme år meddeler Forsyningsministeriet, at man kan ombytte smørmærker til margarinmærker, og der gennemføres rationering af kartoffelmel.

I øvrigt fortsætter smørrationeringen helt frem til 1950. Den 24. oktober 1950 stiller Retsforbundet i Folketinget forslag om at ophæve den, men regeringen siger nej og kommer derved i mindretal. Statsminister Hans Hedtoft vælger at gå af, "han gled i smørret", som man dengang sagde. Den 30. oktober danner Erik Eriksen, Venstre, sammen med Ole Bjørn Kraft, De Konservative, VK-regeringen, som hurtigt ophæver smørrationeringen.

De sidste fødevarer rationeringer vedrørte sukker og kaffe, som først blev ophævet den 24. oktober 1952. Tilbage var rationeringen af brændsel, og den blev ophævet i 1953.

Rekrut 1839

Den 18. juli 1945 begyndte jeg min soldatertjeneste ved 13. Artilleriafdeling, der på dette tidspunkt havde hjemsted på Ringsted Kaserne.

Det første møde med militæret var lidt forstemmende. Synet, der mødte os, da vi var kommet ind på kasernens grund, virkede voldsomt. Årgang 1939, som var genindkaldt lige efter besættelsen, havde gåtur med nogle Hipofolk, som var interneret på kasernen. På et tidspunkt blev hipoerne under soldaternes kommando stillet på et geled med ansigtet mod en mur og hænderne strakt i vejret. Da de havde stået der en tid, fik de lov at tage hænderne ned og i løb blev de

kommanderet tilbage til den barak, de boede i. Ingen tvivl om at de danske soldater på en barsk, men alligevel ordentlig måde, sagde tak for besættelsen. Samtidig ville de vise os indkaldte rekrutter, hvordan vi skulle behandle hipoerne, når vi inden længe skulle overtage vagttjenesten.

Den militære iklædning blev hurtig overstået, en let svensk overtræksuniform, undertøj, sokker og støvler. Skråhuer ejede militæret ikke, dem fik vi først den 16. august, og derefter skulle vi lære at gøre honnrør.

Da vi kun havde en uniform, var det et problem at holde den ren. Sidst i august var vore uniformer så snavsede, at man måtte holde vaskedag. Om morgenen afleverede vi uniformerne for der-

efter at iklæde os badebukser eller andet med besked om ikke at forlade kasernen. Dog måtte vi gå hen på soldaterhjemmet, som lå nær ved kasernen.

Vor uddannelse var især præget af to ting. Vi manglede befalingsmænd, og vi skulle hurtigt oplæres til at overtage vagttjenesten af de internerede, herunder Hipofolkene.

Vore befalingsmænd var uddannet før krigen, men havde næsten ikke gjort tjeneste som befalingsmænd, så de var ofte hjælpeløse overfor os rekrutter. Mange af rekrutterne i tredje batteri, som jeg tilhørte, havde været frihedskæmpere, så de var meget erfarne ikke mindst i våbenbrug. Befalingsmændenes iklædning var i de fleste tilfælde ligeså mangelfuld som vores. Dog havde vi en løjtnant, en flot fyr, som havde en lige så flot udgangsuniform. Sørensen hed han (blev kaldt Søren). Når han havde lørdagsparade, lød det fra alle os rekrutter: "Ih - åh, hvor er han dog flot." Disse tilkendegivelser kunne han ikke lide, men hvad skulle han gøre andet end smile eller se bister ud.

Vi havde et godt forhold til vore befalingsmænd, men der er altid nogle soldater, som kan tillade sig mere end andre. Jeg havde nr. 1839, og min sideemand 1840 var en af dem. Ofte kunne hans ordspil med befalingsmændene, især med løjtnant Sørensen, være morsomme. Jeg husker en episode i spisesalen, hvor ca. 400 mand spiste samtidig. En dag, hvor løjtnant Sørensen havde vagt under spisningen, slog 1840 på sit glas, rejste sig og sagde, så alle kunne høre det, medens han viftede med

Sådan så jeg ud som rekrut i 1945.

en strimmel papir: "Hr. løjtnant, jeg har fundet en avis i min sødsuppe." "Hold kæft 40 og sæt Dem ned", lød det fra løjtnanten, hvad 40 også gjorde for hurtigt at rejse sig og udbryde: "Jamen, hr. løjtnant, det er Kristeligt Dagblad". "1840", lød det fra løjtnanten, "De skal ikke søge orlov de første 3 uger". "Tak, hr. løjtnant" svarede 40 og satte sig.

En anden soldat, som havde en stor tolerance hos befalingsmændene var 1836. Han kom fra Stevns, var landmand og blev en god soldat bortset fra, at han aldrig lærte at gå i takt og slet ikke banke på en dør, som man skal indenfor militæret.

Vore skydeøvelser foregik på skydebanen i Ortved, og under en øvelse her, kom 13. Artilleris øverste chef generalmajor Bjerregaard på inspektion. Han skulle se, hvad vi havde lært i vor rekruttid. Han ønskede også at se, om vore geværer var i orden. De hang på nogle knager, og vi var stillet op i et geled foran. Pludselig fik generalmajoren fat i et gevær med skarpe skud, som ikke var sikret. "Hvem ejer dette gevær?", spurgte chefen. "Det gør jeg", svarede 1836 og trådte frem. "Det er ikke sikret", lød det i en alvorlig tone. "Jamen, så sikrer vi det, hr. Generalmajor," sagde 1836, tog det ud af hænderne på generalmajoren, sikrede det og hængte geværet tilbage på knagen. 1836 fik nogle meget belærende ord om, hvordan man omgås skydevåben, mere skete ikke. Da generalmajor Bjerregaard havde taget afsked med os, udbrød vor befalingsmand, "Utroligt 36, at De slap så let fra så alvorlig en forseelse."

Rekruttiden gjorde vi færdig på Ringsted Kaserne, herfra gik turen til Artillerikasernen på Amager. Her blev opholdet kun på et par uger, der efter gik turen til Østerbrogades Kaserne, som nu skulle være vort hjemsted.

Herfra havde vi så vagttjeneste forskellige steder i hovedstaden, mest i flygtningelejre, hvor vi særligt skulle passe på, at flygtningene ikke fik besøg udefra.

Et af de mere rolige steder, vi gik vagt, var ved militærets vognpark ved Ingeniørkasernen. Det var tæt på Ryvangen, og på en vagttjeneste fandt en af soldaterne ud af, at vi skulle se det sted, hvor tyskerne henrettede danske modstandsfolk. Den pågældende soldat havde været i modstandsbevægelsen og kendte stedet. Det var en dystre oplevelse at se det sted, hvor så mange modige danskere blev myrdet af tyskerne.

Lidt hen på vinteren i 1946 fik vi besked på, at vor tjenestetid ville blive på 9 mdr., men de sidste uger skulle vi gøre tjeneste i militærlejren på Hjertingvej i Esbjerg. Det blev en stor oplevelse at opleve foråret ved Vestkysten, og det var for øvrigt første gang, jeg besøgte Jylland. Herovre gjorde vi vagttjeneste i 24 timer og holdt så fri de næste 24 timer. Under opholdet på Hjertingvej kørte militæret et par gange ture for os, bl.a. rundt i Oksbøllejren, hvilket også var en stor oplevelse. Den 12. april gik turen tilbage til Østerbrogades Kaserne, og herfra blev vi så hjemsendt på min fødselsdag den 16. april 1946. Det var en god fødselsdagsgave, selvom jeg havde været glad for mine 9 mdr. i militæret.

Til tider havde det været trivielt med den megen vagt, men til gengæld havde vi megen frihed. Jeg husker, at vi soldater brugte en del tid på at drøfte den spændende, men også svære tid efter anden verdenskrig. Vi kom jo fra alle dele af samfundet, så uenigheden var tit stor. Som landmand og liberal var jeg ofte ene om at forsvare disse interesser. Jeg gjorde det så godt, jeg kunne, men måtte erkende, at min politiske viden ikke var særlig stor. Det ville jeg råde bod på, når jeg igen blev civil.

Gode år i Venstres Ungdom

Efter min soldatertid blev jeg aktiv i Venstres Ungdom (V.U.) både politisk og organisatorisk. Jeg deltog ivrigt i V.U. studiekredse, som dengang var det bærende i foreningens politiske arbejde. I 1947 kom jeg i bestyrelsen i V.U. for Næstved og omegn, dengang en stor forening med 700-800 medlemmer. Senere blev jeg foreningens formand samt formand for V.U. i Præstø Amt og medlem af landsstyrelsen og dens forretningsudvalg.

Jeg oplevede tre formænd for landsstyrelsen, nemlig Henry Christensen, Givskov Christensen og Søren Jensen, Hasserris. Alle tre blev senere medlemmer af folketinget, og en kort tid var Henry Christensen landbrugsminister i

VKR-regeringen. Desværre fik denne begavede politiker en alt for tidlig død.

Fra min tid i landsstyrelsen husker jeg især et møde. Det blev holdt i Frederiksstad i Sydslesvig, vistnok den 17. nov. 1951. V.U.'s landsorganisation havde et nært samarbejde med de dansksindede i denne del af Sydslesvig. Vi blev indkvarterede i private hjem, og jeg boede hos en dansksindet, men tysktalende familie. Her oplevede jeg, hvor hjælpeløs man er, når man ikke kan fremmedsprog, i dette tilfælde tysk. Heldigvis var der i familien en 10 års dreng, som var godt i gang med at lære dansk. Men det var et stort savn ikke at kunne tale med familien om deres hverdag og dens problemer som mindretal.

Om eftermiddagen holdt vi vort ordinære landsstyrelsesmøde, og om aftenen festede vi, og det var en betagende oplevelse at gøre det sammen med de dansksindede.

Alle de sange, der forener os med Sydslesvig, blev sunget, og det var en herlig oplevelse. Vi hørte gode taler, der alle blev holdt på dansk. Et højdepunkt i festen var da vor formand, redaktør Givskov Christensen reciterede "Der dukker af disen vor fædrene jord, med åser af ager og eng." I denne dejlige sang møder vi Jeppe Aakjærs hyldest til fædrelandet, naturen og danskheden, så det blev en fest, der knyttede os endnu tættere sammen med de dansksindede i Sydslesvig.

Dagen derpå gik turen så hjemad, men for mit vedkommende betød det et ophold på Als. Jørgen Volff, der var rejsesekretær i V.U., havde sine foræl-

dre boende i Nordborg. Jørgen Volff var et kendt navn, ikke alene i V.U. og Venstre, men også i politiske kredse. Han var en varm forkæmper for de dansk-sindede i Sydslesvig, han var liberal til fingerspidserne og en slagfærdig debattør. Han lavede op i enhver forsamling, og dertil kom, at han var en rigtig spasmager.

Når man siger Nordborg, siger man også "Danfoss", og selvfølgelig skulle vi besøge denne store virksomhed. Inden vi skulle gå ind på "Danfoss", betroede Jørgen Volff mig, at han havde anmeldt, at han ville komme sammen med den kendte fodbold- og håndbold-spiller Knud Lundberg. Jeg må dengang have lignet ham, for jeg er flere gange blevet antaget for at være Knud Lundberg.

Efter jeg havde fået denne oplysning, gjorde Jørgen Volff det klart, at nu skulle jeg ikke spolere det hele, kom der nærgående spørgsmål, skulle han nok klare dem.

Takket være støjen i virksomheden blev besøget gennemført uden pinlige afsløringer. Hvor mange, der så troede på, at det var Knud Lundberg, man havde besøg af, ved jeg ikke, for Jørgen Volff var også på "Danfoss" kendt for at være en spasmager. Trods min nervøsitet for at blive afsløret, blev dette virksomhedsbesøg en stor oplevelse.

Landskursus i Venstres Ungdom

Engang om året, i februar måned, holdt Venstres Ungdom sit landskursus. Det foregik i Studenterforeningens bygning på H. C. Andersens Boulevard i København. Vi startede kurset om torsdagen og sluttede søndag. Fraset en fest lørdag aften, stod programmet på foredrag og efterfølgende livlige diskussioner. Først og fremmest var det politik, det drejede sig om, men der blev også plads til folkelige foredrag. Vi mødte ikke alene Venstres folk, men også kendte navne fra de andre politiske partier. Det vil føre for vidt at nævne alle de kendte navne, men en enkelt taler husker jeg særligt. Det er K. K. Steincke, der som socialminister slog sit navn fast ved at gennemføre socialreformen i 1933, men også som justitsminister blev han en kendt person.

K. K. Steincke var kendt for sin lidt tørre facon, og måske startede han lidt tørt ved vort landskursus. I hvert fald havde en af tilhørerne listet sin avis frem og sad nok så fredeligt og læste de sidste nyheder. Da Steincke fik øje på avisen, standsede han sin tale, og alle, undtagen den avislæsende tilhører, var klar over årsagen. Steincke rømmede sig et par gange og gjorde det klart, at ville man hellere læse avis end høre på ham, ville han forlade talerstolen. Avisen kom væk i en fart, men alligevel opstod der en pinlig situation, som K. K. Steincke klarede ved at bruge en af sine mange sentenser: "Folk tror, det er morsomt at

se sit navn i avisen, men det er det jo også.”

Efter dette mellemspil fik vi et godt møde med K. K. Steincke.

Brejdablik

I de tre første måneder af 1948 var jeg elev på den liberale højskole “Brejdablik” i Holte. Den blev drevet af Vens- tres Ungdom. Vi var 29 elever, og det var lidt af et eventyr for os V.U.'er at kunne boltre os i politik på denne skole.

Vor forstander, Arthur Petersen, var en god leder. Han kunne inspirere os unge, han kunne fortælle vor politiske historie, og han kunne skaffe fremragende foredragsholdere til skolen. Mange af de politiske partiers bedste folk besøgte os, og de var altid parate til at diskutere med os. Vi var lidt nervøse for, om vi kunne yde kvalificeret modstand i disse diskussioner. Heldigvis havde vi blandt eleverne flere, som var gode debattører. Særlig vil jeg fremhæve Peter Larsen, Otterup. Han blev senere en kendt politiker, blandt andet som Venstres landbrugsminister i VKR-regeringen under Hilmar Baunsgaards ledelse.

Brejdablik-eleverne samlet hos Anne Lise og Peter Larsen. Yderst til venstre står værtsparet, manden med stråhatten er Peters far – bagved til venstre står Niels Jørgen Skytte, vores økonom, Marie Petersen, og mig.

Ingen af os, der var elever sammen med Peter Larsen, var i tvivl om, at han ville føre det vidt i dansk politik. Desværre blev han ramt af sygdom og døde i en ung alder.

På "Brejdblik" skulle vi lære at udarbejde en tale og begå os på en talerstol. Hertil havde vi en rigtig talelærer, forstander Lars Pedersen fra "Taleteknisk Institut" i København. Han fortalte os, at vi skulle starte med at lave en disposition med en indledning, behandling af stoffet, og en afslutning. Indledningen skulle fænge tilhørerne, og afslutningen skulle have en effekt, så talen blev husket. Med et stort smil tilføjede han, at det ind i mellem ikke betød så meget, for det glemte folk alligevel.

Hvad der gælder for en tale gælder også for et skriftligt indlæg, men at afslutte har ofte voldt mig problemer. Et tilfælde husker jeg særligt. Det var, da jeg var formand for bestyrelsen for Centralsygehuset i Næstved. Vi skulle tage afsked med vor mangeårige overlæge, Hans Tønnesen, der også var kendt for sin lægegerning på hospitalet "Jutlandia". Det var dengang aviserne gjorde noget ud af en begivenhed som afsked med en overlæge. Næstved Tidendes redaktør, Asger Olsen, bad mig om at skrive en afskedsartikel. Det blev, som det er sædvanen for mig, gjort i sidste øjeblik, nemlig aftenen før den skulle afleveres til bladet. Jeg skrev, indtil jeg ikke havde mere energi. Næste morgen kørte jeg ud til bladhuset og afleverede den til redaktør Asger Olsen.

Jeg bad redaktøren om at kigge artiklen igennem, og tilføjede jeg: "Vil du lave nogle afsluttende linier?" Jo, det skulle Asger Olsen nok gøre. Han var en usædvanlig hjælpsom mand, og dem, som har kendt ham, husker, at han havde en særlig måde at skrive sine artikler på. Nogle dage efter, at artiklen havde været i avisen, kom jeg ud på Centralsygehuset, og her mødte jeg direktør Kaj Petersen. Han sagde straks til mig: "Det er en god artikel, du har skrevet om Hans Tønnesen, men hvorfor har Asger Olsen skrevet de sidste 6 linier?"

Når jeg nu 50 år senere sidder og skriver lidt om mine 3 måneder på Brejdblik, så mindes jeg, vi var et lille elevhold, der havde det godt sammen. Ingen tvivl om, at vi ønskede at bevare forbindelsen fremover, og det startede også godt. Et par år efter vi havde forladt skolen, samledes vi hos Peter Larsen, Otterup, der nu var blevet gift med Anne Lise. Ikke alle kunne komme, men vi var en pæn flok og havde en dejlig dag sammen hos Anne Lise og Peter.

Vi lovede hinanden at mødes igen, men sådan kom det ikke til at gå, vi havde alt for travlt. Nogle af os mødtes dog i V.U. og senere i Venstre. I kommunal sammenhæng traf jeg først og fremmest Jens Christensen, der blev borgmester i Ribe. I pressen, særlig i landbrugspressen, kunne jeg læse om Vagn Skovsen, Hammel, der kom til at beklæde topposter i slagteriernes folkevalgte ledelse.

Den elev, jeg fik mest med at gøre, var Niels Jørgen Skytte Lauridsen fra Stauning ved Skjern. Nogle måneder ef-

ter, vi havde forladt ”Brejdablik”, sendte Niels Jørgen en indbydelse til de elever, han havde haft mest at gøre med. Hans mor og far skulle fejre sølvbryllup. Jeg takkede for indbydelsen og tog med toget til festen i hjemmet i Stauning. Desværre kunne ingen af de andre elever deltage, så da jeg ankom til sølvbrylluppet, kendte jeg kun Niels Jørgen. Til frokosten var vi vel 40-50 gæster, til middagen langt over 100. Kl. 23.00 var festen så for de unge. Jeg tror, vi blev tæt på 300 gæster. Så blev der festet, som man dengang kunne i Vestjylland, og det høje humør stammede ikke fra øl og spiritus. Vi fik øl og snaps til frokost siden hen æblemost og andre læskedrikke. Festen varede til den lyse morgen, hvor der blev danset Syvspring.

Senere flyttede Niels Jørgen til Bælum, hvor han giftede sig med Karen Skyum. De købte en gård deroppe, som de drev i mange år. Niels Jørgen Skytte fik også i mange år sæde i Skørping byråd, og en enkelt periode var han medlem af Nordjyllands Amtsråd. Da Niels Jørgen holdt op med sit kommunale arbejde, genoptog han sit violin-spil fra drengsårene, og nu er han at finde blandt de kendte Rebild-spillemand.

Agnes og jeg har gennem årene holdt en god forbindelse med Karen og Niels Jørgen Skytte, og når vi er sammen, har vi det dejligt.

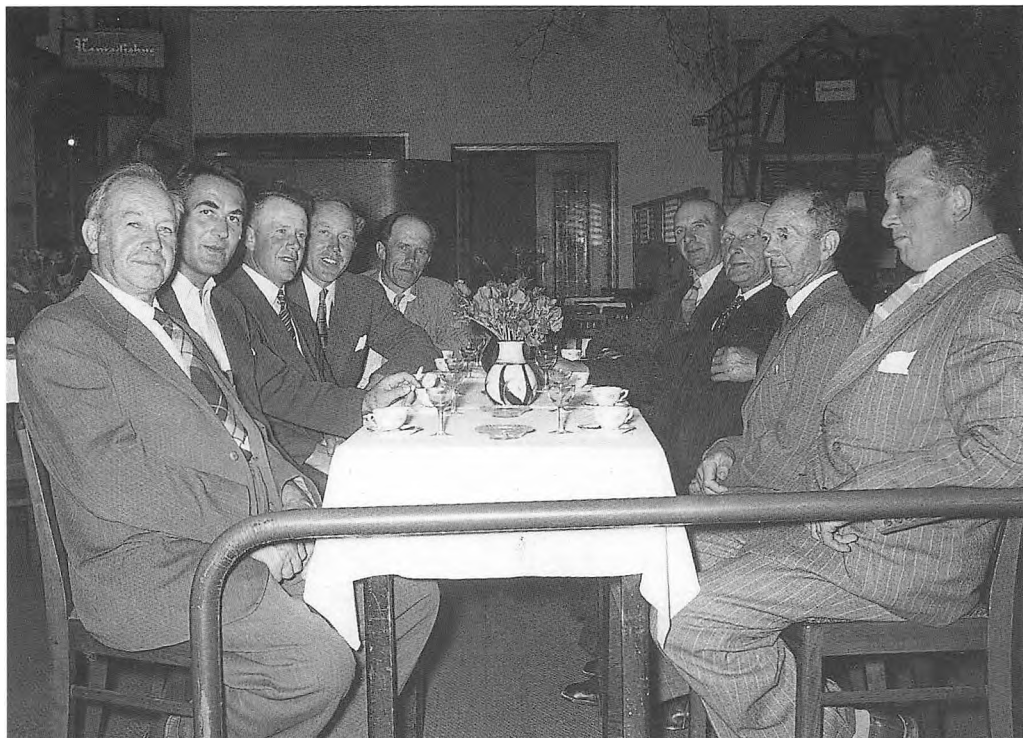
Til de gode minder fra Brejdablik hører også vor økonoma, Marie Pedersen. Hun sørgede ikke alene for god mad til os, men skabte også stor hygge på vor skole.

Forstander Arthur Petersens afskeds-

ord til os var: ”I tager nu hjem og kæmper for liberalismen, men tro ikke, at I nu er blevet politikere. Politikere har vi egentlig ikke så mange af, men vi har heldigvis mange, der arbejder med politik, og det er godt for demokratiet.” Jeg har aldrig været politiker, men jeg har beskæftiget mig med politik i 50 år. Selvfølgelig havde jeg efter min Brejdabliktid et ønske om at blive opstillet til folketinget og måske senere blive medlem af dette. Men efter at have været til det, man kalder ”prøveprædikener” i et par kredse, erkendte jeg, at det var ikke den vej jeg ville. Men da Venstres Vælgerforening i Herlufmagle i 1954 spurgte, om jeg kunne tænke mig at blive opstillet til sognerådet, sagde jeg: ”Ja tak.”

Medlem af Herlufmagle sogneråd

Ved sognerådsvalet i 1954, som dengang blev holdt i marts måned, blev jeg valgt ind i Herlufmagle sogneråd, som det ene af Venstres 3 medlemmer. Kommunen havde på daværende tidspunkt ca. 1.800 indbyggere, og til sognerådet skulle der derfor vælges 9 medlemmer. De 2 andre medlemmer fra Venstre blev Hans Juul Olsen, Herlufmagle, og Aksel Hansen, Hjulebæk. De øvrige medlemmer i sognerådet var valgt således:

Fra venstre: Kr. Larsen, en repræsentant fra Luxol, Johs. Sørensen, mig selv, Svend Jørgensen, Laur. Hansen, Aksel Magnussen, Aksel Hansen og H. Juul Olsen. Albert Henriksen var fraværende.

Fra socialdemokratiet: Laur. Hansen, Spragelselille, Albert Henriksen, Herlufllille, Aksel Magnussen, Gelsted og Svend Jørgensen, Gelsted.

De radikale valgte Kristen Larsen, Herlufmagle, og Johs. Sørensen, Hjulebæk.

Kristen Larsen, som havde siddet i sognerådet siden 1929, blev genvalgt til sognerådsformand uden modkandidat og uden afstemning. I øvrigt en post han havde bestridt siden 1937. Til kasserer nyvalgte vi Laur. Hansen. Han afløste Peder Jacobsen, Torpe, der ikke genopstillede ved dette valg. Laur. Hansen havde betydelig erfaring, idet han havde

været medlem af Herlufmagle Sogneråd siden 1933.

Det blev for mig indledningen til næsten 36 år i kommunalt arbejde, og det skal tilføjes, at de 4 første år absolut hører til nogle af de bedste. Man var nu kommet indenfor, var med i det politiske arbejde og havde indflydelse på de beslutninger, som sognerådet traf.

Dengang var det kommunale arbejde tilrettelagt på en helt anden måde, end man i dag kan forestille sig. Administrationen blev udført af sognerådsformand Kristen Larsen, godt bistået af hans kone, Johanne, samt af kommunekassereren, Laur. Hansen.

Som yderligere hjælp havde en række sognekommuner i Præstø Amt i begyndelsen af 1950'erne oprettet en regnskabscentral, der bogførte og afsluttede regnskaberne samt bistod med budgetter og visse sociale opgaver. Der var på et vist tidspunkt tilsluttet 23 kommuner, og fra området her kan nævnes Herlufmagle, Tybjerg, Aversi, Skelby, Sandby-Vrangstrup, Næsby-Tyvelse.

Regnskabscentralen havde sit kontor i Næstved, og til at klare arbejdet var ansat en regnskabskonsulent og 2 kontorassistenter. I regnskabscentralens korte historie havde den 3 ledere. Først Helmer Reinholdt, som virkede frem til 1960, hvor han blev kæmner i Herfølge Kommune. Han blev afløst af Ejgil Frølich, der efter ca. 2 år blev kommunesekretær i Glumsø i forbindelse med en sammenlægning af Glumsø-Bavelse og Næsby-Tyvelse Kommuner. Regnskabscentralens sidste leder var Aage "Busser" Jensen. Han blev ansat i den gamle Herlufmagle Kommune, men inden han tiltrådte den 1. april 1963, havde vi dannet den ny Herlufmagle-Tybjerg Kommune, som kom til at bestå af Aversi-Tybjerg og Herlufmagle Kommuner.

Når dette skrives i år 1998, har Aage Jensen været førstemand i den kommunale administration i mere end 35 år. Først som kommunesekretær i Herlufmagle-Tybjerg Kommune i perioden 1963-1970, og fra 1. april 1970 som leder af Suså Kommune. Næppe nogen anden kommunal chef har en så lang anciennitet.

Ved Aage Jensens ansættelse i Herlufmagle-Tybjerg Kommune i 1963

meldte de 3 kommuner sig ud af regnskabscentralen, og da andre kommuner ved sammenlægning blev større og etablerede egen administration, ophørte regnskabscentralen. Den havde opfyldt sin funktion.

Sognerådet arbejder

Uden en egentlig administration var servicen naturligvis beskedent. Kun en dag om ugen var der officielt åbent på kommunekontoret, endda i hele to timer.

Kontoret havde til huse på det gamle alderdomshjem i Herlufmagle. Det var her, sognerådsformanden og kommunkassereren havde træffetid. Uofficielt var der dog næsten døgnåbent, idet begge blev forstyrret på alle tider af døgnet. Vore indbyggere vidste, at enten var de hjemme på gården, eller også kunne man fange dem ude i marken. Vi holdt også vore sognerådsmøder på Herlufmagle Alderdomshjem. En gang om måneden mødtes vi. Om sommeren holdt vi aftenmøder, i vinterhalvåret blev de holdt om eftermiddagen. Ved det første møde i en ny valgperiode fastsatte sognerådet de månedlige møder, og medlemmerne fik kun meddelelse, såfremt et møde blev flyttet eller aflyst, ellers mødte vi op som aftalt. Vi fik ingen dagsorden til møderne, så det var virkeligt spændende at komme til sognerådsmøde uden at vide, hvad vi skulle behandle. Ved mødets begyndelse, tømte sognerådsformanden sin mappe, hvori sagerne lå i opskårne

kuverter. Kun formanden kendte mappens indhold. Jeg må beundre Kr. Larsen, hvor dygtigt han håndterede sagerne, og selv om det lyder utroligt, så havde vi en god sagsbehandling. De store sager blev drøftet indgående og kun, såfremt der var enighed, blev sagerne afgjort på mødet. I modsat fald blev de behandlet på et senere møde.

Kommunaldirektør Aage Jensen fortæller, at han i 1962 som leder af regnskabscentralen, tilbød at lave dagsorden til møderne. Kr. Larsen afslog med et stort smil: "Du vil jo sætte de tunge sager først på dagsordenen, men jeg tager de lette sager først, så kan medlemmerne tale sig trætte på dem, og så går de tunge sager lettere igennem."

Den taktik havde vi medlemmer luret formanden af, så vi blev mere og mere opmærksomme, efterhånden som mødet skred frem. Vi vidste jo, at de spændende sager måtte komme. Ud over at styre møderne førte sognerådsformanden også protokollen. Det havde partifællen, Johs. Andersen, tidligere gjort, men da han nogen tid før valget i 1954 blev udnævnt til skatterådsmedlem, måtte han udtræde af sognerådet.

Kr. Larsen ville have valget overstået, inden han udpegede en ny protokolfører. Valget faldt på mig. Jeg førte protokollen fra sidst i 1954 og indtil den 1. april 1963, hvor vi ansatte kommunesekretær. For dette arbejde fik jeg 100 kr. om året. Et beløb, som sognerådsformanden afholdt af sit eget beskedne vederlag.

Vi fik også diæter. 10 kr. for en halv dag og 20 kr. for en hel dag. Aftenmøder

fik vi ikke noget for. Diæterne blev udbetalt på det sidste møde i hvert regnskabsår, d.v.s. i marts måned. For mit eget vedkommende lå beløbet i flere år fast på 220 kr. årligt.

Gruppemøder kendte vi ikke. De poster, der skulle besættes efter et valg, klarede de gamle medlemmer. I min første periode blev jeg medlem af vejudvalget.

Der blev ikke ført megen partipolitik i de gamle sogneråd. Kun når vi skulle fastsætte forholdet mellem skat på fast ejendom og personbeskatning, kunne bølgerne gå højt.

Her ønskede socialdemokraterne og de radikale høje ejendomsskatter, hvorimod Venstre ønskede det modsatte.

De faste skatter havde jo en helt anden tyngde dengang end det, vi kender i dag.

I nogle kommuner kunne man ligne helt op til 75% på fast ejendom, og dertil kom, at indtil 1964 blev samtlige amtskommunale skatter lignet på fast ejendom.

Ligningsarbejdet

Et interessant afsnit i sognerådsarbejdet var ligningen af personskatter. Dette arbejde gav os medlemmer et enestående kendskab til vore indbyggere.

Selve ligningen sluttede med, at vi indkaldte de skatteydere, hvor vi syntes, at der var problemer i selvangivelsen.

Disse indkaldelser, „torskegilder“, foregik på den gamle Herlufmagle Kro, som ikke eksisterer mere. Den ned-

brændte natten mellem den 14. og 15. juli 1974.

Jeg har ofte tænkt på, at dette at være indkaldt til ligningskommissionerne kunne være en barsk affære. Det mindede om en afhøring, hvor skatteyderens økonomi blev gennemgået fra A til Z, og der er ingen tvivl om, at de fleste følte det ubehageligt; selv om vi gjorde meget for at behandle skatteyderen ordentligt. Omvendt måtte vi også erkende, at folk var dygtige, når det drejede sig om at betale så lidt i skat som muligt.

Jeg husker en situation, hvor en skatteyder, der var indkaldt, havde rigtige mange fejl i sin selvangivelse. Hver gang vi stødte på en fejl, kom det undskyldende fra denne: ”Ja, mor og jeg har selv lavet regnskabet, og vi er ikke så gode til at regne.”

Da dette havde gentaget sig adskillige gange, udbrød sognerådsformanden let irriteret: ”Det tror jeg gerne, men hver gang I regner forkert, er det til jeres egen fordel.” Så bredte der sig et stort smil på mandens ansigt, idet han udbrød: ”Jamen, så dårligt regner vi da heller ikke.”

Det ovale bord

I de første år, jeg var med i ligningsarbejdet, sluttede vi med, at hele sognerådet var med til at beregne den enkeltes skat. Det foregik i det lokale hvor vi holdt vores sognerådsmøder. I dette lokale var der placeret et stort solidt ovalt bord.

Det ganske særlige ved dette ovale bord var, at det indtil 1908 også tjente

som mødebord for sognerådet, da de to kommuner Herlufmagle og Tybjerg udgjorde een kommune.

Ved skilsmissen i 1908 blev bordet stående i Herlufmagle på alderdomshjemmet, og det vendte altså den 1. april 1963 (efter 55 år) tilbage til det nye sogneråd i den nu genforenede Herlufmagle-Tybjerg Kommune, suppleret med Averssi.

Som en passende gestus overfor en trofast og veltjent ledsager gennem de mange år havde det nyvalgte sogneråd i Herlufmagle-Tybjerg Kommune overvejet at holde sit første møde omkring det ovale bord. Tanken måtte vi desværre

Den nyansatte kommunesekretær, Aage "Busser" Jensen, konstaterer, at her kan det nyvalgte sogneråd for Herlufmagle-Tybjerg kommune ikke sidde.

opgive, idet der ikke kunne skaffes plads til alle medlemmerne i det nye sogneråd. På et eller andet tidspunkt var bordet gjort mindre, det fyldte for meget i den lille sognerådstue.

Men det var ved dette bord jeg oplevede møderne i Herlufmagle sogneråd fra den 1. april 1954 og 9 år frem, og det var som nævnt her skatteberegningen foregik.

Man havde ikke personfradrag, som vi kender det i dag. I stedet havde sognerådet lov til at forhøje eller nedsætte de skattepligtige indkomster med en eller anden procentsats i forhold til en af os fastsat indkomst, som vi kaldte „0-punktet“. Jeg mener, at vi i vor kommune brugte en sats på indtil 40%. De fleste aldersrentemodtagere blev nedsat, hvor imod de fleste andre skatteydere fik forhøjelse. Hele denne udregning af indkomsterne foregik med blyant og papir. Regnemaskiner kendte man ikke. Først når der var enighed om resultatet, førte sognerådsformanden dette ind i en skatteprotokol. Denne skatteprotokol var offentlig tilgængelig, idet det blev bekendtgjort, at den i en nærmere angiven periode var fremlagt på kommunkontoret. Alle borgere i kommunen kunne så komme og se, hvad de selv skulle betale i skat, men af endnu større interesse var, hvad naboer, venner og bekendte skulle betale. I nogle år blev skatteprotokollen udgivet som en bog, der kunne købes. Det var vel nok en af de mest læste bøger i kommunen. Vi oplevede borgere, som kunne sidde i timevis og bladre i disse skatteprotokoller. Nysgerrigheden kendte ingen grænser.

Da vi sidst i 1950'erne gik over til fast personfradrag, udkom skattebogen ikke mere.

Sognerådet stærkt optaget af skatteligningen

Også efter kommunesammenlægningen i 1963, hvor vi blev sammenlagt til Herlufmagle-Tybjerg Kommune (denne kommune skal jeg senere vende tilbage til), fortsatte sognerådet med at forestå ligningsarbejdet. Som tidligere nævnt var vi meget optaget af dette arbejde, og atmosfæren omkring ligningen tiltalte os. Dertil kom, at for os folkevalgte var der noget positivt i at være med i et arbejde, hvor vi kunne se resultater af indsatsen, det kan det ofte knibe med i vor politiske hverdag. I mange dage var vi samlet, ikke blot om arbejdet, men også om bordets glæder. De skiftende bestyrerinder på alderdomshjemmet sørgede godt for os.

Vi startede normalt kl. 9 med dagens arbejde, kl. 10.30 fik vi kaffe med et stk. rullepølsemad, kl. 12.30 var der middag, hvor vi spiste det samme som beboerne, eller de måske det samme som os, kl. 15 eftermiddagskaffe med hjemmebagt kage til, og dagen sluttede med et stort koldt bord, hvor der ikke manglede noget. Det skal indskydes, at vi i mange år selv betalte snapsen. Først gav formanden og kassereren hver en hel flaske Rød Ålborg, medens vi andre splejsede til det øvrige forbrug.

Den første dag var det sognerådsmedlemmernes selvangivelser, der blev gennemgået. Først formandens, dernæst

kassererens og så de menige medlemmers i tilfældig rækkefølge. Det medlem, som vi lignede, blev sendt uden for døren, så vi andre sammen med skatterådsmedlemmet kunne gennemgå den pågældendes selvangivelse. Blev der foretaget ændringer, blev de forelagt medlemmet ved tilbagekomsten til lokalet. Man har ofte hørt den påstand, at vi sognerådsmedlemmer var flinke mod hinanden, men den er forkert. Dengang arbejdede vi i ligningen med mange skønsposter, f.eks. husleje, værdi af egen bolig, biludgifter, elektricitet, telefon, og forbrug af egne produkter. Startede vi på et lavt niveau hos os selv, ville det smitte af hele ligningen igennem, og så blev indkomstmassen for lille og ligningsprocenten for stor, noget vi ikke ønskede.

En anden påstand om, at man i de gamle sogneråd havde den regel, at socialdemokraterne forsvarede lønmodtagerne, venstre gårdmændene, og de radikale husmændene er heller ikke rigtig, tværtimod. Vi forsøgte sammen med vort skatterådsmedlem, og ofte med en repræsentant fra amtsligningsinspektoratet, at være retfærdige uden at være naive. Vi vidste jo, at folk ikke betalte mere i skat end nødvendigt, og nogle var dygtigere til at finde smuthullerne end andre. Selvfølgelig fik vi ikke *det hele*, men det gør man heller ikke i nutidens skatteligning. En situation om at få *det hele* med husker jeg tydeligt. Under indkaldelsen på den gamle kro i Herlufmagle var et medlem gået en tur ud af lokalet. Under hans fravær havde vi forhandlet med en skatteyder, der mødte

sammen med sin revisor. Da forhandlingen var afsluttet, og skatteyderen med revisor var på vej ud fra kroen, mødte de det pågældende medlem, som de ikke kendte. Her blev medlemmet vidne til, at revisoren forklarede sin klient, at de nok skulle klare det. Meget overbevisende udtalte han: ”Du får nok en forhøjelse af indkomsten, men du får ikke på *det hele*”. Medlemmet kom grinende tilbage til os og fortalte om dette lille ordskifte mellem skatteyder og revisor.

Vi havde netop afsluttet sagen med en forhøjelse, men denne oplysning fik sognerådsformanden til at genoptage behandlingen, og resultatet blev endnu et pålæg på indkomsten. Selv efter dette hørte vi ikke fra skatteyderen, så vi nåede nok stadig ikke det hele. Da mange af vore erhvervsdrivende ikke var regnskabspligtige, måtte vi som ligningsmyndighed ofte arbejde med skøn, og det var lidt af en balancekunst.

Det, vi blev gode til, var at ligne de mindre landbrug, som ikke førte regnskab. Her havde vi nogle kontante ting at gå ud fra. Vi kendte jordarealet, og om der var køer, grise og høns. Specialiseringen i dansk landbrug kom meget senere. Besætningsopgørelsen var derfor meget oplysende. Her kunne vi bedømme omsætningen af mælk og salg af kreaturer, fedesvin m.m. Omkring besætningsopgørelsen var daværende skatterådsmedlem Svend Hansen (senere borgmester i Næstved) meget optaget. Det kom min senere svigerfar, Aksel Hansen, Hjulebæk, som jeg sad sammen med i sognerådet i min første periode, til at mærke. Engang, da hans selvangi-

velse skulle behandles, blev han sendt ud af lokalet. Ved tilbagekomsten blev han af Svend Hansen mødt med ordene: "Aksel, der er noget, vi undrer os over, du havde den 1. januar nøjagtigt det samme antal heste, køer, kvier, kalve, søer, fedesvin, pattegrise og høns, som året før. Kan det være rigtigt?" "Ja, det skal nok passe," svarede Aksel Hansen. "Har du talt dem?" spurgte Svend Hansen videre. "Nej", svarede Aksel Hansen, "men stalden var fuld begge gange, men hvis du gerne vil have, at jeg tæller dem, skal jeg gøre det fremover", og det gjorde Aksel Hansen så.

Når man indirekte skulle fastsætte indkomsterne i et landbrug, startede man med en formueopgørelse. Var der fremgang, var den skattepligtig, og der skulle være plads til den i indkomsten. Omvendt, var der tilbagegang, kunne denne være brugt til at leve for. Til formuebevægelsen lagde man så husleje, værdi af egne produkter, privat andel af elektricitet, telefon, evt. biludgifter m.v. Endvidere tillagde man et kontant privatforbrug, hvor man bedømte husstandens størrelse m.m., og alt dette gav så den skattepligtige indkomst. Engang oplevede vi, at i en bestemt del af kommunen mødte en række mindre landmænd med et kontant privatforbrug på omkring 7.000 kr. Det fik sognerådsformanden til at udbryde: "Hvad pokker, har de holdt bystævne." Et sognerådsmedlem Johs. Petersen, Hjelmslølle, kunne imidlertid forklare dette fænomen. Han havde været til et møde i den lokale husmandsforening, og her havde skatterådsmedlem Johs. Andersen holdt foredrag

om aktuelle skatteproblemer og herunder redegjort for, hvordan man lavede selvangivelse, når man ikke førte regnskab. Under denne del af foredraget havde han lavet et regneeksempel, hvor han var gået ud fra et kontant privatforbrug på 7.000 kr. I øvrigt et beløb, som dengang lød meget rimeligt. Johs. Andersen havde dog advaret mod blot at gå hjem og bruge dette beløb. Selv om mindre landbrug har meget tilfælles, så lever man jo ofte vidt forskelligt. Dette havde mødedeltagerne overhørt, og de syntes at 7.000 kr. var et passende kontant privatforbrug, så det skrev de.

Den 1. april 1970 var sognerådernes tid som ligningsmyndighed forbi, og vi fik ligningskommissioner til at varetage dette arbejde. Desuden skete der det, at tyngdepunktet i ligningsarbejdet flyttede fra de folkevalgte til de nye skatteadministrationer. I vore dage hører det til sjældenheder at møde en folkevalgt, når man kommer i klemme i skattesystemet. Jeg tænker både med glæde og tilfredshed tilbage på den tid, jeg fik lov at være med i dette spændende arbejde. Dertil kommer, at vi havde mange gode stunder på det gamle alderdomshjem i Herlufmagle. Hver gang vi havde kaffe- eller spisepause, bevægede vi os ned i kælderens, hvor der var et stort, dejligt køkken, de første år med et gammeldags komfur. Ved siden af køkkenet var der et stort rum, som bl.a. blev brugt som strygestue, men de dage, hvor vi lignede, blev det vor spisestue.

Hernede regerede hjemmets bestyrerinde sammen med sine piger, og herfra blev beboerne forsynet med god og

spændende mad. Der er ingen tvivl om, at vi var en belastning for hjemmets personale, når vi holdt møder eller lignede, men forhåbentlig var vi også en opmuntring i hverdagen. Jeg husker, at kort tid efter, vi den 1. april 1970 havde forladt alderdomshjemmet, mødte jeg den daværende bestyrerinde, Erna Knudsen, som med et stort smil udbrød: ”Ih, hvor var det dejligt at blive af med jer – men kors hvor vi savner jer!”

Det gamle alderdomshjem

For mig står den gamle Herlufmagle

Kommune som en god og veldreven kommune, men jeg vender i tankerne ofte tilbage til nogle opgaver, jeg synes, vi var for længe om at give os i kast med. Den ene var vort gamle alderdomshjem i Herlufmagle.

Da jeg kom i sognerådet i 1954, syntes jeg, at hjemmet virkede meget trist, og vedligeholdelsen var mangelfuld. Det var hele sognerådet enige i, men der blev ikke taget noget initiativ til at forbedre forholdene. I perioden 1958-1962 skete der dog noget. Maskinsmed Johs. Jørgensen, som var kommet i sognerådet, blev formand for det udvalg, der havde ansvar for hjemmet. Han gjorde meget for at forbedre hjemmets standard. Der blev malet og tapetseret, og der blev indrettet to nye toiletter. Endvidere blev der

Herlufmagle alderdomshjem, set fra gårdsiden.

lavet en tilbygning til hjemmets sydgavl. Her blev indrettet en dejlig dagligstue til hjemmets beboere. (Denne tilbygning er senere blevet nedrevet, da Lejerbo købte og istandsatte det gamle alderdomshjem. Vi blev udefra tilskyndet til at føre bygningen tilbage til sin oprindelige skikkelse fra 1872, hvor den blev opført, og det er sådan bygningen fremtræder i dag.)

I de første år i sognerådet gjorde jeg mig ingen forestillinger om, hvor længe jeg kom til at fortsætte i sognerådet, men jeg satte mig det mål, at så længe jeg var medlem, ville jeg medvirke til, at enten skulle vort gamle alderdomshjem moderniseres, eller også skulle der bygges et nyt. Men den kommunale mølle maler ofte langsomt.

Jeg blev faktisk 4 år længere i byrådet, end jeg havde regnet med. Først i perioden 1982-1986, som skulle have været min sidste periode, tog vi fat på at planlægge opførelsen af et nyt plejecenter, og den opgave ville jeg gerne være med til at gennemføre. Denne opgave blev løst i perioden 1986-90, hvor vi byggede sundheds- og aktivitetscentret „Birkevang“ i Herlufmagle, og den 13. juni 1989 blev centret indviet. Samtidig hermed nedlagde vi vore 2 ældre, utidsvarende alderdomshjem i Tybjerg og det her omtalte i Herlufmagle. Opførelsen af Birkevang vil jeg senere vende tilbage til.

Spragelsevejen

En anden opgave, jeg syntes, gik langsom, var udbygningen af „Spragelsevejen“.

Den var i adskillige år lige så ujævn som et gammeldags vaskebræt. Hele sognerådet var enige om, at vejen skulle istandsættes, men hver gang den skulle indarbejdes i budgettet, sagde sognerådsformanden og kassereren, at det var der ikke penge til.

Så man fortsatte med at køre på denne dårlige vej, som i årenes løb blev berigtet viden om og ikke uden grund bar prædikatet „den dårligste kommunevej i Præstø Amt“.

Vor kasserer, Laur. Hansen, havde endda humor til at sige, at vejen var god nok, bare man cyklede ude i siderne. Laur. Hansen havde på dette tidspunkt hverken kørekort eller bil. Så han måtte høre meget for den bemærkning, men det tog han med godt humør. Jeg husker særlig en lille oplevelse om denne vej, da vi efter en generalforsamling i sognerådsforeningen (på Rønnede Kro) kørte hjem over Fensmark og Viborggården.

Vognmand Børge Buchwardt var kørende for os i sit folkevognsrugbrød, og han havde, inden vi startede fra Rønnede Kro, bedt om, at Laur. Hansen blev placeret på bagsædet. Det voldte ingen vanskeligheder, alt gik som aftalt. Da vi nåede Spragelsevejen, satte Buchwardt farten ganske betydelig op, så vi fik en ordentlig rystetur, og det gik naturligvis mest ud over passagererne på bagsædet. Ved Herlufmagle Kirke standsede Buchwardt bilen, henvendte sig til Laur. Han-

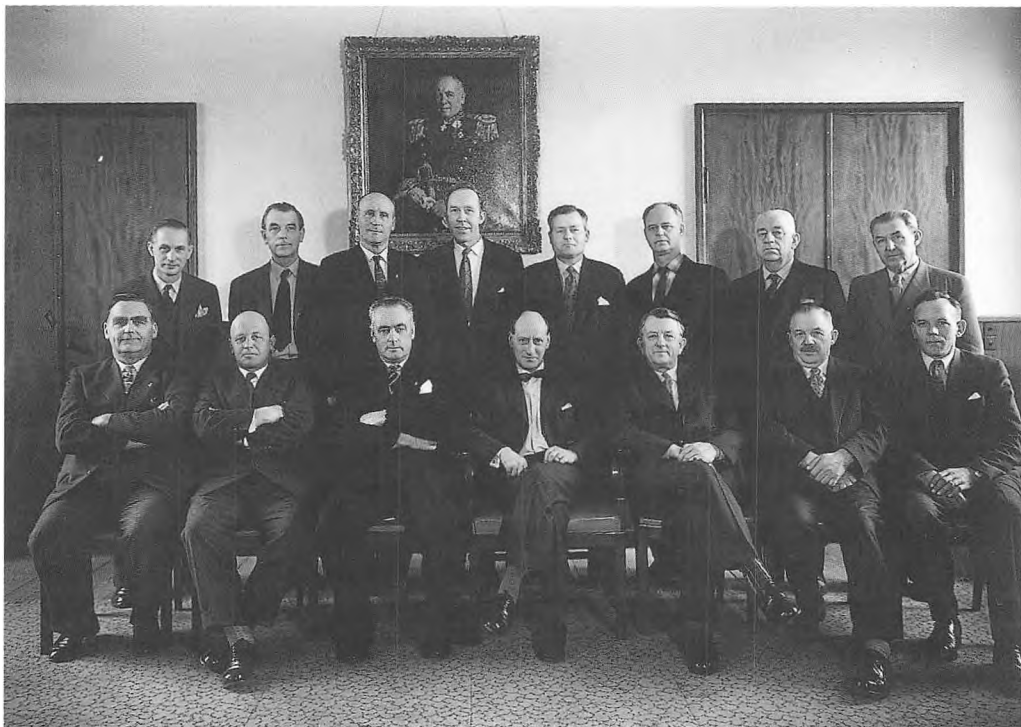
sen, og spurgte, hvad han så syntes om Spragelsevejen? „Jo” kom det roligt fra Laurits „jeg må indrømme, at vejen ikke er god. Derfor vil jeg på næste sognerådsmøde foreslå, at vi indkøber to skilte med „ujævn vej“.

Præstø Amtsråd

Når jeg i det følgende genopfrsker op-

levelser fra mine 12 år som medlem af Præstø Amtsråd, vil jeg begynde på Amtsgården i Næstved, som på mange måder var centrum for amtet og amtsrådets arbejde.

Her boede amtmanden med sin familie i det, jeg kalder en herskabsbolig. Amtmanden havde mange repræsentative pligter. Han og amtmandinden skulle kunne modtage om end ikke fyrster så rigets ledende personer. Amtmanden var både statens repræsentant på stedet og formand for Præstø Amtsråd. Dette sidste medførte også mange repræsentative opgaver, blandt andet var

Fra venstre: Jens Aage Larsen, Harly Maul, Ejnar Jensen, amtmand Wechselmann, Niels Hansen, Carl Jensen, Albert Petersen, Axel Tesdorff, kontorchef F.H. Høyrup, Kr. Andersen, Verner Larsen, Ejner Petersen, Bent Stevns, Julius Helt og H.P. Hansen.

EDVARD TESDORFF

det en tradition, at amtsrådets medlemmer m.fl. var til middag på Amtsgården to gange om året. Det vil jeg senere vende tilbage til.

I Amtsgården havde administrationen også til huse. Denne skulle dække både statsamtet og amtskommunen. Det var, set med nutidens øjne, en beskedent administration.

Den daglige leder var den legendariske kontorchef F. H. Høyrup. I 46 år og under 4 amtmænd havde han sit virke i Præstø Amt. Jeg husker ham som en hjælpsom, bramfri, men til tider streng embedsmand. Ikke alle kunne acceptere hans barske humor, og adskillige sognerådsformænd følte sig trådt på, når Høyrup havde brugt sin røde blyant. Den røde blyant blev i kontorchefens hånd ikke alene brugt til at understrege, hvad han syntes var vigtigt i en skrivelse fra en kommune, men også stavfejl og forkert tegnsætning blev fremhævet med rødt. Det kunne godt gibbe i en sognerådsformand, hvis han fik en skrivelse retur.

Til den overordnede administration hørte 3 amtsfuldmægtige, alle jurister, samt bogholder Christiansen, som i mange år styrede statens tilskud til landkommunernes skolevæsen og sluttede med at forvalte amtskommunens økonomi. Endvidere indgik i denne administration amtsrevisor Ernst Hansen, der var amtmandens og amtsrådets særlige rådgiver i tilsynet med landkommunerne. Til at forestå tilsynet med landkommunernes skolevæsen havde man amtskonsulenterne: Ingemann Pedersen, Teisen Lykke og Børge Mehlsen for hen-

holdsvis folkeskoleområdet, skolepsykologien og fritidsundervisningen.

Amtsvejvæsenet havde til huse i Ringstedgade med amtsvejinspektør U. Fischer-Rasmussen som chef. Han blev siden afløst af Knud Poulsen. Amtets Vandløbsvæsen blev styret fra amtsvandinspektør Aksel Jensens hjem på Præstøvej. Administrationen af amtets sygehusvæsen lå fortrinsvis på de 3 sygehuse i Næstved, Fakse og Stege.

Amtsrådet afholdt sine møder i amtsrådssalen på Tinghuset på Hjultorvet i Næstved. Denne sal dannede en meget stilfuld ramme omkring vore møder. Medlemmerne sad i læderbetrukne stole, og formanden virkede helt pompøs i sin højryggede stol.

Der var også indrettet presseloge, hvor der var plads til de 5 lokale blade, som var: Det konservative Stiftstidende, Syd-sjællands Venstreblad, Socialdemokraten, Næstved Tidende og Østsjællands Folkeblad.

Da jeg blev medlem af amtsrådet i 1958, var både Stiftstidende og Venstrebladet ophørt med at udkomme, så der var kun tre aviser tilbage til at referere fra vore møder. Jeg var glad for mit medlemskab af Præstø Amtsråd. Jeg syntes dengang - og gør det stadig - at det var fint at blive medlem af et råd, hvor man havde en formand, som var kongevalgt. Demokratisk var det vel ikke, men vi medlemmer følte tryghed ved i arbejdet at have en administrativ ekspertise med vor amtmand i spidsen.

Lidt malurt var der dog i min glæde, idet jeg måtte stå for nogle godmodige drillier om, at jeg ikke kunne være

medlem af amtsrådet, da jeg ikke betalte skat til amtet. Det hang sammen med, at indtil 1964 var det kun dem, der havde fast ejendom, som betalte amtsskatter, og det havde jeg ikke i de første 3 år, jeg sad i amtsrådet.

Jeg kan også huske, at jeg nogle dage efter valget fik en løftet pegefinger fra redaktør Asger Olsen, Næstved Tidende, om at være opmærksom i amtsrådsarbejdet. ”Du skal passe på ikke at blive fanget på det forkerte ben, som et nyvalgt amtsrådsmedlem fra Sydsjælland tidligere er blevet”. Dagen efter, at han havde været til sit første amtsrådsmøde, traf han naboen. Denne ville høre, hvordan mødet var gået. ”Nå”, spurgte han, ”hvad behandlede I så på mødet i går?” Undvigende svarede den adspurgte: ”Ja hvad behandlede vi? Det er ikke så nemt at huske!” Du må da vel kunne huske nogle enkelte ting”, blev naboen ved, men stadig kom det: ”Nej, nej, jo for resten, vi fik nogen magens god mad” - så var jeg advaret.

En helt anden og ny form

I amtsrådet oplevede jeg det politiske arbejde på en helt anden måde end i Herlufmagle sogneråd. Jeg har under tiden brugt vendingen, at her mødtes ”de lærde” (administrationen) med ”de mindre lærde” (de folkevalgte). I mine 12 år i Præstø Amtsråd mødte jeg kun få

medlemmer, der havde en eller anden eksamen. En anden ting, jeg bemærkede, var, at medlemmernes alder var høj. Da jeg, som 34 årig blev valgt ind, var jeg det yngste medlem, og det var jeg stadig, da Præstø Amtsråd i 1970 ophørte for sammen med Maribo amt at danne Storstrøms Amtskommune.

Kontorchef Høyrup forsvarede den høje alder med at sige, ”at amtsrådet ikke var for drenge” - og tilføjede han, ”heller ikke for piger.”

Jeg oplevede da også kun et kvindeligt medlem i mine 12 år i Præstø Amtsråd, nemlig Gerda Olsen fra Sydsjælland, hun kom ind fra en suppleantplads.

Da jeg fyldte 40 år, spurgte amtmand Wechsellmann vor kontorchef, om ikke Verner Larsen skulle have en flaske cognac, som man plejede at give, når medlemmer fyldte 50, 60 eller 70 år. ”Nej” svarede Høyrup, ”vi giver ikke cognac til drenge.”

I amtsrådet havde vi, i modsætning til sognerådet, et betydeligt udvalgsarbejde, de store udvalg var sygehusudvalget, vejudvalget og kommunaludvalget. Som nyt medlem fik jeg ikke plads i disse vigtige udvalg, men kom i forretningsudvalget.

Dette udvalg behandlede en række mindre sager, såsom beværterbevillinger, ansættelser af skorstensfejermestre samt indstillinger til forskellige nævn og udvalg.

Amtmanden var formand for udvalget, og dette havde desuden som medlemmer Julius Helt, Spanager, Bent Stevns, Strøby, og mig. Vi holdt sjældent møder, vi klarede sagerne ved rund-

skrivelser. Dette var ikke altid lige behageligt, men da jeg fik sagerne sidst, kunne jeg nemt leve med det. En indstilling fra udvalget, som jeg særligt husker, var ved en rundskrivelse, hvori Julius Helt og Bent Stevns udpegede mig til at være særlig sagkyndig. Jeg skulle bistå amtmanden i sager, hvor han skulle afgøre, hvor vidt en tabt voldgiftsag vedrørende husdyr kunne indankes for en overvoldgiftsret. Jeg ringede til Høyrup og sagde, at det hverv følte jeg mig bestemt ikke kompetent til at bestreide.

”Betyder ikke noget”, trøstede Høyrup mig, ”vi har faktisk aldrig nogen sager, men skal have et navn på listen, så skriv du blot, at du tager forslaget til efterretning.”

Nogle få dage efter denne telefonsamtale modtog jeg en meget tyk kuvert med diverse papirer, hvori en kreaturhandler ønskede en sag indbragt for overvoldgiftsretten.

Jeg ringede straks til Høyrup og sagde, at det kunne han ikke være bekendt, hvorpå han svarede: ”Hvad skulle jeg ellers have gjort? Vi har haft den sag liggende længe, så du får 14 dage til at lave en indstilling.”

Udover medlemskab af forretningsudvalget kom jeg med i bestyrelsen for amtets sygehus i Næstved - det senere centralsygehus. Da amtet havde overenskomst med Næstved købstad om sygehusberedskabet, bestod bestyrelsen af 5 medlemmer valgt af amtsrådet og 2 medlemmer valgt af Næstved Byråd. Fra amtet var valgt Carl Jensen, Ørslev, (formand), H. P. Hansen, Fensmark, Kr. An-

dersen, Bårse, Johs. Andersen, Spjellerup (Stevns), og så mig. Fra Næstved Byråd var valgt borgmester Th. Tidemand og M. Konrad Hansen. Efter 2 års forløb blev Th. Tidemand på grund af sygdom afløst af Svend Hansen, der så blev Næstveds nye borgmester. Som sekretær for udvalget fungerede sygehusinspektør H. C. T. Møller. Han blev senere afløst af direktør Kaj Pedersen.

I vore bestyrelsesmøder deltog desuden sygehusets 4 overlæger: kirurgen Hans Tønnesen, medicineren Svend Åge Holbøll, røntgenlægen Børge Faber samt narkoselægen Skøth Andreasen. Endvidere deltog sygehusets forstanderinde frk. I. Onsgaard ofte i vore møder.

I dag ”lyder” et sygehus med 4 overlæger ikke af meget, men overlæge Hans Tønnesen oplyste ved en lejlighed, at da han i 1937 startede i Næstved, var han en kort tid ene overlæge. Sygehusbestyrelserne fungerede godt i de gamle amter, og de arbejdede suverænt inden for det enkelte sygehus efter de retningslinier og budgetter, som amtsrådene havde vedtaget.

Denne sygehusstruktur betød, at der var et tæt samarbejde mellem de folkevalgte, sygehusets administration, overlægerne og sygehusets personale. Blandt andet havde vi samarbejdsudvalg på centralsygehuset, inden dette blev bestemt ved lov.

Sygehusbestyrelserne blev nedlagt, da man i 1970 fik de ny amtskommuner.

Man mente, at de for nidkært værnede om det enkelte sygehus, hvilket gik ud over den overordnede sygehusplanlægning. Denne opfattelse er vel ikke helt

forkert, men samarbejdet mellem sygehusenes personale og de folkevalgte er ikke mere så tæt, som det var i de gamle amtskommuner.

Mit arbejde i sygehusbestyrelsen blev jeg meget glad for. Det var jo en periode med store begivenheder i sygehusets historie. Det første sygehus i Næstved blev taget i brug i 1817, og i 1967 kunne det således fejre sit 150 års jubilæum. Det blev markeret ved en reception samt to store fester i Næstved Hallen for de ansatte og indbudte gæster. Men den største begivenhed var dog byggeriet af et ny centralsygehus.

Debatten om dette byggeri havde været lang, særlig om, hvor det skulle placeres.

Kampen stod om pladsen, hvor det gamle sygehus var beliggende eller en grund ude på Nygårdsvej i nærheden af gymnasiet. Amtmand Wechselmann har senere fortalt, at da afgørelsen var truffet, var det en lettelse både for dem der vandt, og dem der tabte, og det fik amtsrådsmedlem Lars Rasmussen, Neble til at udbryde: "Nu bør amtmanden give kaffe med kager på fod." "Kager på fod, hvad er det?" spurgte amtmanden. "Ved De ikke det? Det er cognac" svarede Lars Rasmussen.

Vi byggede så et centralsygehus til ca. 100 mio. kr. Det var mange penge dengang, men som en taler ved en af de mange indvielser sagde: "Om nogle år er de årlige driftsudgifter langt større end byggeprisen". Disse har forlængst passeret de 500 mio. kr. årligt.

Formand for centralsygehuset

Igennem en lang årrække havde vi i Præstø Amtsråd en flertalsgruppe, som bestod af 5 socialdemokrater og 2 radikale. Men ved valget i 1966 vandt de konservative en af de radikale pladser, og venstre beholdt sine 5 medlemmer. Derved blev der for første gang i nyere tid et borgerligt flertal. Niels Hansen, Herfølge, som i mange år havde været ordfører for den borgerlige gruppe ønskede ikke at fortsætte, og det blev så mig, der pludselig fik den opgave at blive formand for flertalsgruppen.

Ud over denne post blev jeg også formand for centralsygehuset i Næstved. Det blev en spændende opgave at være med til at indkøre det nye sygehus. Vi havde stadigvæk et byggeudvalg, men da dette var under afvikling, ændrede vi ikke ved dets sammensætning udover, at jeg, som ny bestyrelsesformand, deltog i byggeudvalgets møder. En af byggeudvalgets sidste opgaver var det nye sygehus' udsmykning.

Vi havde søgt og fået tilsagn om penge til udsmykning fra Statens Kunstfond og Ny Carlsbergfondet. Begge disse fonde pegede på kunstneren Ib Geertsen som den kunstner, der skulle stå for udsmykningen. Ib Geertsen var både kendt og anerkendt af byggeudvalget, da han var antaget til at stå for farvesammensætningen på det ny sygehus.

Alligevel modsatte borgmester Svend Hansen sig, at Ib Geertsen skulle have så stor en indflydelse på hele udsmyk-

ningsopgaven. Da han fik opbakning af byggeudvalgets formand, amtmand Wechselmann, var det afgjort, at Ib Geertsen ikke skulle have begge opgaver. Amtmanden påtog sig at overtale Statens Kunstfond til at vælge en anden kunstner. Det lykkedes uden vanskeligheder, og man pegede så på billedhugger Børge Jørgensen, Underød i Ods herred. Jeg blev sammen med byggeudvalget inviteret op til Børge Jørgensens hjem og værksted i Underød. Her viste Børge Jørgensen os en model af den mobile, som i dag er placeret foran centralsygehuset.

Børge Jørgensen fortalte, at inspirationen til mobilen havde han fået af nogle høje flotte popler, som stod ved ejendommen. Når han kikkede på disse popler, kunne han ofte skue op på et klart himmelrum med drivende skyer. ”Jeg har altid syntes, at der er højere til himlen i Ods herred end andre steder,” sagde han.

På denne smukke eftermiddag, hvor vi var på besøg, fik vi syn for sagen.

Vi forstod idéen bag Børge Jørgensens kunstværk, som han kaldte ”livets kredsløb”, idet mobilen hele tiden skulle være i bevægelse og kun en gang om året stå i samme stilling. Byggeudvalgets medlemmer sagde ”ja tak” til Statens Kunstfond, og Børge Jørgensen fik så opgaven med at stå for denne del af udsmykningen ved centralsygehuset. Vi var dog klar over, at placeringen af mobilen var vanskelig. Enten skulle den placeres nede i haven, eller foran den høje patientbygning ud mod Ringstedgade.

Egentlig var vi enige om, at haven ville være det bedste sted, men her kom der næsten ingen mennesker, så derfor valgte vi placeringen foran, ved patientbygningen. Desværre tror jeg, at denne placering har betydet, at mobilen ikke får den anerkendelse, som den fortjener. Jeg har i fantasien forestillet mig, at mobilen var placeret ved den nye amtsgård i Nykøbing F. De lave bygninger her, sammen med de grønne områder ville have givet den en hel anderledes chance for at blive påskønnet.

Kongeligt besøg

Den 21. september 1967 havde jeg som formand for centralsygehuset og sygeplejeskolen, sammen med sygehusbestyrelsen, chefer og amtmand den glæde at modtage Kong Frederik og Dronning Ingrid samt de 2 prinsesser Margrethe og Benedicte. Anne Marie var på dette tidspunkt blevet gift med Kong Konstantin af Grækenland.

Vi havde ingen generalprøve forud for modtagelsen af de kongelige, men vi fik nogle gode råd. Vi havde jo vor amtmand, som var øvet i at modtage vort kongepar samt overlæge Steen Madsen, der ikke alene var en dygtig læge, men også evnede at kunne underholde ved denne lejlighed. Det betød, at vi helt glemte at være nervøse forud for det kongelige besøg.

Fra dette besøg husker jeg først og fremmest Dronning Ingrid. Hun var

Fra venstre: amtmænd Wechselmann, Carl Jensen, dronning Ingrid, kong Frederik den IX og mig selv.

stærkt optaget af alt, hvad hun så og hørte. Dronningen udviste et indgående kendskab til vort sygehus og til sygehusdrift i det hele taget.

Dronningen havde nemt ved at komme i kontakt med patienterne. Det var let at tale med hende, hun kunne fortælle, og hun kunne stille spørgsmål. Mødet med Kong Frederik var også en stor oplevelse. Han ejede det folkelige, vi danske elsker, han var charmerende og meget slagfærdig. Under rundturen på centralsygehuset skævede Kongen flere gange til sit ur, og et par gange henvendte han sig til overlæge Steen Madsen med en bemærkning om, at nu passerede Hamborgekspressen eller Italienekspressen snart Næstved Station. ”Kan vi se dem her fra sygehuset?”

spurgte Kongen. Det bekræftede overlægen, og derefter forsvandt de sammen til et sted, hvorfra de kunne se togene passere Næstved. Ved mødets afslutning bad jeg vore kongelige gæster om at skrive i sygehusets gæstebog. Kongen skrev først, dernæst Dronningen og til sidst de 2 prinsesser. Da dette var overstået, sagde Kongen: ”Kan De se, hvordan pigernes håndskrifter ligner deres mors - far'n har de ikke noget fra.”

St. Heddinge Sygehus

Normalt forløb vore amtsrådsmøder i en god atmosfære, men fra et enkelt møde

erindrer jeg, at stemningen blev lidt dystre.

På dagsordenen stod opført et pkt., der hed: "Opsigelse af overenskomsten med St. Heddinge købstad om indlæggelse af patienter på købstadens sygehus."

Denne overenskomst gav de stevnske landkommuner ret til indlæggelse her, og da der boede langt flere mennesker i disse landkommuner end i købstaden, betød det, at Præstø Amtskommune måtte bære langt størstedelen af sygehusets driftsudgifter.

Sygehusudvalget havde i flere møder behandlet sagen og mente, at sygehuset, som var meget lille med kun en overlæge, ikke levede op til et tilfredsstillende sygehusberedskab. I udvalget var der enighed om at foreslå amtsrådet at opsiges overenskomsten og i stedet bruge penge på at udvide og modernisere Fakse Sygehus. Det var denne indstilling, som vi på amtsrådsmødet skulle tage stilling til.

Ved mødets begyndelse bad den konservative Finn Lysholt Hansen om ordet. Han meddelte, at han først havde modtaget indkaldelsen og dagsordenen dagen før mødet og fandt, at der var for lidt tid til at sætte sig ind i denne store sag om St. Heddinge Sygehus. Efter en kort ordveksling med kontorchef Høyrup oplyste amtmanden, at sagerne til mødet var sendt rettidigt ud til samtlige medlemmer, så det måtte være hos postvæsenet, at fejlen lå, når Lysholt Hansen ikke havde fået sagen rettidig.

Vi medlemmer regnede med, at amtmanden ville spørge Lysholt Hansen, om han kunne godkende, at sagen blev be-

handlet, og måske ville amtmanden også nævne, at medlemmet burde have efterlyst sagen. Det skete ikke. I stedet meddelte amtmanden i en kontant og ikke særlig venlig tone, at sagen blev taget af dagsordenen og ville blive behandlet på næste amtsrådsmøde.

Denne udsættelse var vi andre ikke glade for. Vi syntes, at det var en ubehagelig sag, og vi ville gerne have den overstået. Da punktet nu var taget af dagsordenen, blev amtsrådsmødet kort, og derefter vandrede vi medlemmer over på hotel Axelhus, hvor vi tilbragte ventetiden, inden vi skulle til middag på amtsgården om aftenen. Over en kop kaffe blev lidt af den dystre stemning, der var opstået, fjernet, og vi var alle enige om, at udsættelsen ikke ville ændre vor beslutning om at opsiges overenskomsten med St. Heddinge Købstad-kommune. Opsigelsen blev da også vedtaget på det følgende amtsrådsmøde uden nogen form for dramatik.

Middage på Amtsgården

Blandt de mange spændende ting, man som amtsrådsmedlem oplevede, var middage på Amtsgården i Næstved. To gange om året sluttede vi vore amtsrådsmøder med disse middage, og Amtsgården dannede en fin ramme for disse sammenkomster, hvor amtmanden og

amtmandinden var strålende værter. De faste gæster var amtsrådets medlemmer, og på skift var indbudt købstædernes borgmestre, politimestre, overlæger og amtets folketingsmedlemmer. Også amtets ledende embedsmænd med kontorchef Høyrup i spidsen deltog i middagene.

Der blev holdt to taler under middagen. Amtmanden holdt den ene, og den gæst, der havde amtmandinden til bords, holdt den anden. I god tid gav Høyrup den pågældende gæst et vink, således vedkommende kunne forberede sin tale. Man forventede altid, at denne tale - ud over at takke på gæsternes vegne - skulle have et vist indhold og tillige være morsom. Normalt var det et amtsrådsmedlem, der fik denne opgave, men engang imellem faldt valget på en af de andre gæster. Her husker jeg særligt politimester Vagn Bro, som mestrede at holde morsomme taler.

Som nyvalgt amtsrådsmedlem så jeg frem til disse middage, som der var en særlig glans over. Det var spændende hvilke gæster udefra, vi ville møde. Manden ved disse sammenkomster var i top og stemningen altid god.

Der er en middag jeg særlig husker. Ved den efterfølgende kaffe kom jeg til at sidde sammen med amtmanden, amtslægen, en politimester, en overlæge og et par kollegaer fra amtsrådet. Man startede med at tale om rejser i udlandet - Paris, Rom og steder endnu længere væk. Her kunne jeg slet ikke deltage, jeg havde vel passeret grænserne til Sverige og Tyskland; men heller ikke mere. Efter lang tids samtale om dette emne fort-

satte man med at diskutere kunst og kultur, og da dette heller ikke hørte til det, som jeg var stærkest i, måtte jeg fortsat være passiv lytter. Noget jeg godt kan have det svært med.

På et tidspunkt bevægede samtalen sig ind på William Shakespeare, Englands store digter, der levede fra 1564-1616.

Der blev talt indgående om hans liv og virke, og pludselig spurgte en af gæsterne, hvilket år Shakespeare døde. Det fik mig til at udbryde: "Gud, er han død!" En ganske flabet bemærkning - men heldigvis morede man sig over den, og så ændrede samtalen sig til noget mere jordnært, som jeg også kunne deltage i.

Jeg har siden spekuleret over, hvad der gør, at man kommer med sådan en bemærkning i en seriøs samtale. Ja, svaret er vel, at ingen bryder sig om alt for længe at blive holdt uden for en samtale - f.eks. en hel aften at høre om jagt, når man ikke selv er jæger, eller høre om golfspillets velsignelser, når man ikke selv spiller golf.

Vi kan læse om emnet i Lise Nørsgaards bog "Kun en pige", hvor hun fortæller om, hvorledes hun som 12 årig oplevede, at hendes mor en aften havde strikkeklub.

Her bølgede samtalen frem og tilbage, uden at Lise kunne deltage i den, hvilket hun var meget utilfreds med. På et tidspunkt begyndte damerne at tale om at koge æg, og da brød lille Lise ind: "I kan jo gøre som moster Viola" "Hvordan gør hun?" spurgte damerne i kor. "Jo" forklarede Lise "hun sætter en kasserolle med vand på komfuret. Når van-

det småkoger, kommer hun æggene i, og så synger hun første vers af "Vor gud, han er så fast en borg", så er æggene blødkogte - skal æggene være hårdkogte, synger hun et vers mere." Dette sad jeg og læste en aften, hvor min kone Agnes havde strikkeklub, så det måtte jeg læse højt for damerne.

De morede sig over det - undtagen Lizzie - hun sagde i fuld alvor: "Det er da ikke noget at grine af, jeg synger også, når jeg koger æg; men forleden aften bemærkede min mand, at jeg måtte have sunget Vivaldis "De fire årstider", for æggene var ikke alene hårdkogte, de var helt sorte."

Sognekommunerne i opbrud

Mange gode minder har jeg fra den "gamle" Herlufmagle Kommune, men i tiåret 1960 til 1970 stod det klart, at tiden var ved at rinde ud for de små kommuner. I disse år sagde vi i landområderne "farvel" til sognekommunerne, som på så mange måder havde tjent landbefolkningen godt. Tiden var blevet en anden. Regering og folketing gennemførte en stribe af love, som kommunerne i vid udstrækning skulle administrere. Embedsvældet holdt sit indtog i vore sognekommuner, hvor de folkevalgte med få ansatte hidtil havde klaret opgaverne. Samtidig startede en bety-

delig udvikling i vore landområder. Tyngdepunktet flyttede fra landbruget til de bymæssige bebyggelser, og befolkningens behov kunne ikke længere dækkes af vore 7. kl.-skoler, alderdomshjem og forsamlingshuse.

I indenrigsministeriet var man i 1956 gået i gang med at se på en ny inddeling af landets kommuner. Arbejdet var henlagt til en kommission, som fik navnet "Kommunallovskommissionen." På grundlag af det arbejde, som blev forberedt i kommissionen, udpegede man 3 forsøgsamter i landet, hvoraf Præstø Amt blev det ene. I vort amt gik man så i gang med at udarbejde forslag til en ændret kommuneinddeling. Det resulterede allerede i 1958 i den første lille sammenlægning omkring Rødvig på Stevns.

I 1960 barslede Præstø Amt med skitser og forslag til en ny kommuneinddeling for amtet. Forslagene gik i princippet ud på, at vi skulle danne kommuner på ikke under 2.000 indbyggere - og helst omkring 3.000 indbyggere.

I vort område pegede man på 2 nye kommuner - én omkring Glumsø og én omkring Herlufmagle. Omkring Glumsø foreslog man en kommune bestående af Glumsø-Bavelse, Næsby-Tyvelse, Sandby-Vrangstrup og Skelby. Som en overraskelse havde man også tilladt sig at medtage Gunderslev Kommune fra Sorø Amt. Dette forslag var begrundet i skolesamarbejdet omkring forbundsskolen "Susåskolen". Men den idé led hurtigt skibbrud. Amtsgrænsen ("Berlinmuren") til Sorø Amt lod sig ikke overskride eller gennembryde.

Næste modgang mødte forslaget fra både Skelby og Sandby-Vrangstrup Kommuner. De ønskede at se tiden an. Tilbage blev Glumsø-Bavelse og Næsby-Tyvelse Kommuner, og de sammenlagde sig og dannede den 1. april 1962 Glumsø kommune med ca. 2.300 indbyggere.

Den ny kommunes første sognerådsformand blev Henry Jacobsen, Tyvelse; men han blev allerede den 1. januar 1964 afløst af Laurits Mogensen, også fra Tyvelse. Årsagen til dette hurtige skift var, at Henry Jacobsen blev udpeget til skatterådssmedlem. Da man ikke kunne være medlem både af sognerådet og skatterådet, måtte Henry Jacobsen udtræde af Glumsø sogneråd.

Den 1. april 1966 besluttede såvel Skelby som Sandby-Vrangstrup Kommuner at sammenlægge sig med Glumsø Kommune, og man dannede den første Suså Kommune, som fik et indbyggertal på ca. 3.700. Poul Jensen, Buske, blev den nye kommunes første sognerådsformand.

Omkring Herlufmagle stillede amtet forslag om en ny kommune bestående af denne, samt Tybjerg og Aversi. Dette skulle også ske pr. 1. april 1962, men det var ingen af kommunerne indstillet på, så forslaget faldt til jorden.

Der gik dog kun 1 år før denne kommune også var en realitet, for den 1. april 1963 blev de 3 kommuner sammenlagt til Herlufmagle-Tybjerg Kommune med et indbyggertal på ca. 2.800.

Baggrunden for denne hændelse var, at Herlufmagle Sogneråd i maj-juni møderne 1962 besluttede at etablere en fast

administration - d.v.s. ansætte lønnet personale, først og fremmest en kommunesekretær. Jeg husker tydeligt det sognerådsmøde, hvor sagen startede. Efter der ikke var flere sager at behandle, havde sognerådsformand Kr. Larsen forskellige meddelelser, og en af dem indledte han således: "Hvad siger I til, at jeg har ansat en kommunesekretær?" Dette ønskede vi naturligvis at få nærmere uddybet, og det blev så til oplysning om, at han under forudsætning af sognerådets godkendelse havde ansat Aage Jensen fra den 1. april 1963. Vi kendte Aage Jensen som en dygtig leder af regnskabscentralen, og efter en kort drøftelse blev Kr. Larsen bemyndiget til at forhandle ansættelse med Aage Jensen. Det formelle skulle klares på næste sognerådsmøde. Dette skete så i mødet den 26. juni 1962, hvor jeg, som protokolfører, nedfældede ansættelsen pr. 1. april 1963. Det blev for mig indledningen til et strålende samarbejde med Aage Jensen gennem 27 år i kommunalt regi.

Ved ansættelsen af Aage Jensen som kommunesekretær skred, som tidligere nævnt, grunden under regnskabscentralen, idet Herlufmagle Kommune ikke alene tog dens leder, men også meldte sig ud af centralen. Herlufmagle Kommune var med sine 1800 indbyggere den største kommune i centralen og derved også den største bidragyder, så ved den udtræden forsvandt de økonomiske forudsætninger for at drive centralen videre. Det skabte problemer for de små kommuner i centralen. I vort område ramte det Aversi, Tybjerg, Skelby og Sandby-Vrangstrup. De to sidstnævnte

løste problemet ved at indgå en administrationsaftale med Glumsø Kommune.

Aversi og Tybjerg valgte at indlede samtaler om sammenlægning med Herlufmagle.

Der blev bl.a. afholdt et møde på den nu nedbrændte - Herlufmagle Kro med repræsentanter fra både Kommunallovs-kommissionen og Præstø Amt om spørgsmålet. Selvom Skelby ikke var med i amtets forslag til en ny kommune omkring Herlufmagle, så havde sognerådet bedt om at få lov til at deltage i mødet med "observatørstatus".

Efter nogle positive forhandlinger skulle de tre sogneråd i Aversi, Tybjerg og Herlufmagle udpege medlemmer til et fællesudvalg, som skulle forhandle den aftale, der skulle indholde de nærmere vilkår for dannelsen af den ny kommune.

Så kom aftenens overraskelse. Skelby Sogneråd ønskede også at være med i dette fællesudvalg og havde udpeget 3 medlemmer hertil. Det skabte uro blandt de udefra kommende repræsentanter, og amtsrevisor Ernst Hansen spurgte flere gange Skelby, om det nu også kunne være rigtigt. Sognerådsformand, dyrlæge A. H. Andersen, meddelte, at man stod fast på denne beslutning. Skelby ville gerne være med til at danne en ny kommune sammen med Herlufmagle, Tybjerg og Aversi. Dagene derpå skulle vise, at friheden til selv at vælge, hvem man ønskede at sammenlægge med, ikke gjaldt alle.

Da nyheden næste morgen nåede kommunekontoret i Glumsø, blev kommunesekretær Ejgil Frølich lettere cho-

keret. Han kontaktede omgående sin formand, Henry Jacobsen, der fik meget travlt med at komme til amtsgården i Næstved for at mødes med amtmand Wechseltmann og amtsrevisor Ernst Hansen og drøfte denne helt uforudseelige situation.

Der blev taget kontakt til Kommunallovs-kommissionen med henblik på at få lagt en slagplan for at få Skelby Sogneråd til at ændre mening. Sognerådsformand, dyrlæge A. H. Andersen, blev herefter kontaktet og bedt om at indkalde Skelby Sogneråd til et møde allerede samme aften. I dette møde deltog repræsentanter for både amtet og kommissionen, og disse påpegede alle de "ulykker", der ville overgå Skelby, såfremt man fastholdt sammenlægningen omkring Herlufmagle. Helt naturligt vaklede sognerådet over for disse tunge argumenter, og man valgte så at fortsætte en tid alene og indgik ligesom Sandby-Vrangstrup en administrationsaftale med Glumsø Kommune.

Efter Skelby's frafald blev de 3 andre kommuner hurtigt enige om at sammenlægge og danne en ny kommune pr. 1. april 1963 på ca. 2.800 indbyggere. Den fik navnet Herlufmagle-Tybjerg Kommune.

En forudsætning var, at der forinden skulle afholdes valg til det nye sogneråd, som skulle bestå af 11 medlemmer. Valgets resultat blev at venstre fik 5 pladser, socialdemokratiet 4 pladser og de radikale 2 pladser. Det nye sogneråd valgte uden afstemning den erfarne Kristen Larsen til formand. De radikale for-

måede også dengang at placere sig stærkt. Tybjergs tidligere sognerådsformand, Peter Christensen, blev formand for teknisk udvalg, Per Jacobsen, Gelsted, formand for skoleudvalget og jeg blev formand for socialudvalget.

De 3 kommuner, som bragte den ny kommune til verden, var ikke velhavende, tværtimod. Alligevel lovpriste de 3 sognerådsformænd ved overleveringsforretningen hver sin kommunes fortræffeligheder. Vagn Hansen, Aversi, fremhævede især, at vejene i Aversi lige var istandsatte, hvilket også var rigtigt;

men regningen herfor på kr. 120.000 var ikke betalt. Beløbet skulle afdrages af den ny kommune over 3 år.

Peter Christensen, Tybjerg, nævnte den ny centralskole, som Aversi og Tybjerg i fællesskab netop var gået i gang med at opføre. Udover en nybygget lærerbolig var der kun tegningerne. Skolebyggeriet var endnu ikke påbegyndt - så den regning måtte den ny kommune også påtage sig at betale. Kr. Larsen, Herlufmagle, gjorde ikke meget ud af at fortælle, at kommunen stod overfor en omfattende kloakering af

Det nyvalgte sogneråd i 1963, fotograferet i krostuen på Herlufmagle Kro. Fra venstre: Sv.E. Petersen, Vagn Hansen, Verner Larsen Henning Agersted, Peter Christensen, Kresten Larsen, Aage "Busser" Jensen, Laur. Hansen, S. Dyhr Petersen, Per Jacobsen, Poul Jensen og Johs. Petersen.

Herlufmagle by, som tillige omfattede et nyt rensningsanlæg, samt en udvidelse af Herlufmagle Skole.

Så allerede i kommunens første leveår havde vi økonomiske problemer og tørre lommemesmerter at slås med.

I 1964 skulle vi have finansieret såvel "Tybjergskolen" som kloakeringen af Herlufmagle by, idet vi stod med to kassekreditter i Diskontobanken, som vi skulle indfri.

Vi ansøgte "Kommunernes Kreditforening" om et lån på 800.000 kr. og blev indbudt til et møde herom. Her fik vi imidlertid at vide, at da vi ikke var faste kunder, måtte man desværre meddele afslag på vor ansøgning, og samme svar fik vi fra 2 andre långivere.

Så gik vor sognerådsformand Kr. Larsen i aktion. Han meddelte socialministeren og indenrigsministeren, at vi ikke var i stand til at udbetale folkepensioner, idet vi havde indgået nogle entreprenørkontrakter og betalingsaftaler, som sognerådet følte sig forpligtet til at opfylde.

På et møde kort tid efter traf Kr. Larsen indenrigsminister Lars P. Jensen (S). Over for ministeren beskrev han, hvordan vi var blevet behandlet i "Kommunernes Kreditforening", næsten som under krigen med varerne under disken til de gode kunder. Reaktionen på disse to tiltag udeblev ikke. Sognerådsformanden blev ringet op fra socialministeriet, der spurgte ham, om det virkelig var vort alvor ikke at udbetale pensioner? Det kunne en kommune ikke tillade sig! Henvendelsen prellede fuldstændig af på Kr. Larsen. Der var is i maven.

Men der gik kun endnu et par dage, så fik kommunen en høflig indbydelse om at komme til et nyt møde i "Kommunernes Kreditforening". Nu var det en ganske anden og mere venlig tone vi mødte. Direktøren forsøgte efter bedste evne at forklare sig ud af sin adfærd fra vort første møde og beskrive sin vanskelige situation.

Så gik man i gang på bedste kræmmermaner med at "handle" sig frem til, hvor stort et lån, vi egentligt havde behov for. Direktøren tilbød 500.000 kr. - Kr. Larsen dobledede op til 1 mio. kr.. Tovtrækkeriet endte med, at Kr. Larsen erklærede sig tilfreds med et lån på 850.000 kr. For Kr. Larsen var det vigtigt at opnå et større lån end de 800.000 kr., kommunen oprindeligt havde søgt. Lånet dækkede indfrielse af kreditten vedrørende kloakeringen af Herlufmagle by. Tilbage stod finansieringen af "Tybjergskolen" og nogle nyopførte lærerboliger både i Tybjerg og Herlufmagle.

Det var dengang "helligbrøde" at pantsætte den slags bygninger i en kreditforening.

Men nød bryder alle love - også i dette tilfælde. Vi var jo under et skarpt tilsyn fra amtets side, så derfor kontaktede Kr. Larsen den fungerende amtmand, kontorchef Høyrup, om sagen. (Amtmand Wechselmann var forligsmand i København - derfor fungerede Høyrup.)

Der blev aftalt et møde med Høyrup, og efter en forevisning af de forskellige ejendomme sluttede vi med frokost på "Herlufmagle Kro", hvor vi nærmere redegjorde for vor betrængte situation.

Høyrup udtalte - næsten ordret: ”I kan være glade for, at Amtmanden er i København. Det ville bestemt ikke høre ham at høre, at I vil pantsætte skoler og lærerboliger - men gå nu i gang, så må vi se at få løst opgaven.”

Vi gik i gang med at få lånetilbudene frem og det tog nogen tid. Disse skulle derefter behandles to gange i sognerådet. Da vi endelig var nået så vidt, at lånesagen var klar til at blive fremsendt til amtsrådets godkendelse, var Wechselmann kommet tilbage fra forligsinstitutionen. Samtidig var der nu sket det uheld, at kontorchef Høyrup var blevet sygemeldt. Vi håbede det bedste, men frygtede det værste, da vi sendte lånesagen afsted. Der gik kun et par dage, så blev Kr. Larsen ringet op af Wechselmann. Amtmanden ville gerne have et møde og en nærmere redegørelse for denne sag. Det betød, at amtmand Wechselmann fik samme rundvisning som kontorchef Høyrup, fik forevist de samme bygninger. Denne tur endte også på ”Herlufmagle Kro”.

Ved mødets afslutning fik vi Wechselmanns dom: ”Se det er en alvorlig sag - den huer mig ikke. Jeg kan sige jer, at I skal være glade for, at Høyrup er sygemeldt. Det ville ikke have passet ham at se en pantsætning af skole og boliger. Men nu skal jeg se at få klaret sagen for jer.”

På denne måde fik vi, på en god og hensigtsmæssig måde, løst og finansieret vore første store, anlægsopgaver i den nye Herlufmagle-Tybjerg Kommune.

Herlufmagle-Tybjerg Kommune

Den ny kommune betød forandring - men ikke revolution. Dem, der mærkede forandringen mest, var vor sognerådsformand Kr. Larsen og hans kone Johanne.

Hidtil havde de næsten døgnbetjent kommunens beboere. De havde telefon-tid hele dagen og ofte aftenen med. De modtog sognets beboere både søgne- og helligdage.

I hjemmet på ”Rosbjerggård” blev de fleste af kommunens papirer og dokumenter opbevaret på sikker og forsvarlig vis. Selvangivelserne fyldte godt op. Besøgte man ”Rosbjerggård” i januar og februar var spisebordet, som endda var forlænget, dækket med selvangivelser, og det samme var store dele af hjemmet. Lige efter nytår blev de gamle selvangivelser taget frem, og efterhånden, som de nye blev afleveret, blev de sammen lagt ind i mapperne. Det var først og fremmest fru Larsen, der ordnede disse ting, og det blev gjort på samme perfekte og omhyggelige måde, som hun passede vort folkeregister.

Faktisk var familien Larsen afskåret fra at holde gæstebud i årets to første måneder, for der var ingen plads hertil. Dog - spilleaftenen i kortklubben blev holdt i hævd - også i denne periode. Man skubbede selvangivelserne til side i den ene ende af spisebordet, så der kunne spilles kort på den ryddede bordplade.

Det nye i Herlufmagle-Tybjerg Kommune var for os medlemmer, at vi fik

dagsorden til vore møder. Det var ikke altid Aage Jensen (Busser) og Kr. Larsen var enige om at lave disse dagsordener.

Busser ville sætte de tunge sager på først og holde de sager, der skulle behandles for lukkede døre sidst. Det var Kr. Larsen ikke med på. ”Vi tager sagerne i den rækkefølge, de indløber, og vi behøver ikke at adskille dem. Heller ikke dem, der skal behandles for lukkede døre, der kommer jo alligevel ingen tilhørere.”

Heri tog Kr. Larsen dog fejl. Til et møde, hvor vi skulle behandle en vigtig sag vedrørende ”Tybjergskolen”, mødte formanden for skolenævnet, Lars Rasmussen, Fuglsangsgården, op. Det var første gang, at vi havde tilhørere til et møde.

Dette var Kr. Larsen ganske upåvirket af. Han kørte sagerne stille og roligt igennem, og efter et par timer meddelte han, at dagsordenen var udtømt. Sagen om ”Tybjergskolen” sprang han let og elegant over. Efter Kr. Larsen således havde afsluttet mødet, spurgte Lars Rasmussen forsigtigt: ”Hvad med sagen om ”Tybjergskolen”?” - ”Nåh, jamen, den sag tager vi på det lukkede møde.”

I det gamle Herlufmagle Sogneråd var det sådan, at sognerådet fungerede som socialudvalg med sognerådsformanden som formand. I vor nye kommune nedsatte vi et socialudvalg, som jeg blev formand for. Det betød, at jeg sammen med kommunesekretæren kom tæt på de sociale sager, hvad jeg lærte meget af. Jeg havde kontortid hver torsdag fra kl. 16-18 på kommunekontoret. Det betød

mange samtaler med vore sociale klienter, som havde behov for at blive hjulpet på den ene eller anden måde. Det kunne ofte være svært, vi havde jo ikke så mange muligheder i det sociale system, som man har i vore dage.

For hvervet som formand for socialudvalget fik jeg honorar. Jeg har ikke beløbet for 1963-1964, men i 1965 modtog jeg 4.750 kr. i honorar og diæter fra kommunen.

Det var mange penge for mig. Hidtil havde mit politiske og kommunale arbejde kostet mig penge, så dette honorar gav mig en vis tryghed i det videre kommunale arbejde.

Administrationen i Herlufmagle-Tybjerg Kommune

Herlufmagle-Tybjerg Kommunes historie blev kort. Det blev kun til 7 hektiske, men travle år. Landkommunerne var i stærk udvikling, og vi ville vise at vor nye kommune var levedygtig.

Først skulle vi opbygge en administration centreret om vor kommunesekretær. Vi ansatte den 1. april 1963 Birthe Larsen og Aase Clausen (senere gift Larsen) som kontorassistenter. Birthe Larsen kom fra Toksværd Kommune, og Aase Clausen kom fra den nedlagte regnskabscentral. Den 1. april 1964 tiltrådte Palle Mathiasen som overassistent. Han skulle især beskæftige sig med skatteligning og incassovirksomhed. Den 1. oktober 1964 ansatte vi vor første elev. Det blev Holger Davidsen, der stadig er en betroet medarbejder i Suså Kommune.

Den tekniske forvaltning opbyggede vi sammen med den daværende Glumsø Kommune, som i 1963 havde ansat Irgens-Møller som kommuneingeniør, og som nu tilbød os et samarbejde om en teknisk administration.

Fordelen ved at være sammen var, at vi kunne opbygge en egentlig teknisk forvaltning med en ingeniør, en teknisk assistent og en kontorassistent. Vi sagde "ja tak" til dette tilbud - ikke mindst på grund af, at amtet var byggemyndighed for vor kommune. Det betød en tung arbejdsgang, og det virkede forsinkende, når folk skulle bygge nyt eller forandre bestående bygninger. Dette samarbejde fungerede tilfredsstillende for alle parter, indtil den nuværende Suså kommune blev dannet den 1. april 1970. Villy Pedersen afløste i 1967 Irgens-Møller som

kommuneingeniør, idet denne overtog stillingen som stadsingeniør i Sorø Kommune. Villy Pedersen fortsatte efter sammenlægningen i 1970 som kommuneingeniør frem til 1998, hvor han valgte at gå på pension.

Når man udvider en administration, må man også skaffe kontorplads. Plads havde vi nok af på 1. salen i Herlufmagle Plejehjem. Ved udvidelsen måtte vi desværre give afkald på vores hyggelige sognerådslokale, det skulle bruges til kontor. Tømrerparret Hartvig Larsen og Vagn Petersen indrettede et nyt sognerådslokale og bevarede de skrå vægge. Under disse indrettede vi nogle dejlige siddepladser til evt. tilhørere. Vi sognerådsmedlemmer havde en tanke om, at disse bænke også kunne bruges til et middagshvil under lig-

Et udsnit fra vort sognerådslokale med de skrå vægge.

ningsarbejdet, hvor dagene godt kunne virke lange for mange af os, der var vant til at færdes i fri luft. Disse skønne drømme blev dog aldrig til virkelighed.

Tybjergskolen

Næst efter at skabe det nødvendige administrationsapparat blev det ”Tybjergskolen”, der krævede sognerådets bevågenhed. Forarbejdet var gjort af de to kommuner Aversi og Tybjerg inden sammenlægningen.

Som arkitekt havde man antaget arkitekt Martin Petersen, København. Det var den daværende sognerådsformand Vagn Hansen, Aversi, der havde fundet denne arkitekt.

Martin Petersen var langt fremme med projektet og havde på mange måder løst opgaven udmærket. Han havde tegnet en skole, som passede godt ind i det lille byområde nær Tybjerg Kirke. Alligevel måtte det ny sogneråd, som i starten ikke rådede over teknisk bistand, tage mange dyster med arkitekt og håndværkere, da vi gik i gang med byggeriet.

Jeg er sikker på, at vi har en høj standard af arkitekter i vort land, men mange har fra tid til anden haft nogle idéer, som de desværre har fået gennemført, hvor vi folkevalgte burde have sagt et stort ”Nej”. Jeg tænker på, at der i perioder er opført byggeri med alt for store

vinduesarealer, så det er blevet til ”drivhuse” i stedet for gode og sunde beboelser og institutioner. Centralsygehuset i Næstved var et eksempel herpå.

Senere begyndte en overdreven udformning med flade tage, som mange arkitekter fik gennemtruffet trods megen modstand. Disse uheldige tagkonstruktioner koster i dag kommunerne – også Suså – mange penge at få renoveret.

Man brugte tillige en del materialer, som var med til at skabe nogle arkitektonisk spændende udformninger, men som senere har vist sig at være dyre at vedligeholde.

Endelig har vi tæpperne på gulvene. Her må jeg desværre indrømme, at vi folkevalgte var nemme at overbevise. Vi troede, at disse tæpper ville give et godt miljø i vore skoler, ikke mindst når det drejede sig om at støjdampe.

Til Martin Petersens ros skal siges, at han i sin projektering undgik de fleste af disse ting. Han tegnede en smuk skole i røde teglsten og med tagrejsning. Som tagdækning valgte han tagpap, men for at beskytte dette havde han lagt løse eternitskifer ovenpå. Umiddelbart lød det som en god løsning, men da et tag arbejder, viste det sig, at de løse plader sled hul i tagpappet, og det var næsten umuligt at finde hullerne, da vandet kunne løbe flere meter, inden det trængte ned i tagkonstruktionen.

Resultatet udeblev ikke. Vi måtte skifte tagpap og skiferplader ud med et helt nyt tag.

Kloakering af Herlufmagle by

En anden stor opgave for det ny sogneråd var kloakeringen af Herlufmagle by. De gamle ledninger var nedslidte og utætte. Rensningen, som skete i slambrønde og septiktanke, var ganske utilstrækkelig.

Afløbet skete til Hedebackken, og det urensede kloakvand havnede i Raunstrup Sø.

Den havde det ikke godt i forvejen, så det endte med, at den efterhånden groede helt til. Ejeren af Raunstrup Slot og Sø, kammerherreinde Jessie Howden-Rønnenkamp, havde flere gange henledt sognerådets opmærksomhed på denne udledning, men først da der kom en egentlig klage, skete der noget.

Der blev nedsat en landvæsenskommission, som både skulle tage sig af en erstatning til klageren og pålægge kommunen at gennemføre en ny kloakering af Herlufmagle by med ordentlig rensning af spildevandet.

Sognerådet havde i 1962 antaget den unge Finn Fischer-Rasmussen til at lave et projekt. Det var Fischer-Rasmussens første større opgave som rådgivende ingeniør.

Opgaven var på mange måder vanskelig. Bundforholdene var, især omkring Posthuset, fyldt med flydesand, og netop på dette sted skulle man ned i stor dybde. At få fastlagt koterne på de mange kældre i byen var en besværlig opgave at beregne, når ledningsdybden skulle fastlægges. Der skulle også presses en stor

rørledning under jernbanen – i sig selv en svær opgave.

Men det største problem var rensningen af spildevandet. Et biologisk rensningsanlæg var på dette tidspunkt for stor en mundfuld for en lille landkommune. Omkring rensningen af spildevandet fra byen tog Fischer-Rasmussen naturen til hjælp.

Øst for Raunstrup lå to landbrug, som tilhørte henholdsvis Otto Hesselberg og Martin Nielsen. Under krigen var der på disse to ejendomme gravet tørv, og der var efterladt nogle store huller, som var fyldt med vand. Kommunen indgik en aftale med disse to ejere om at bruge de to vandgrave som iltningsbassiner, og i en ledning fra dem blev vandet ført direkte ud i Torpekanalen. Landvæsenskommissionen bestemte, at Raunstrup Sø fremover skulle friholdes for spildevand fra byen. Den mekaniske rensning skulle foregå i fem store trixtanke, som blev placeret øst for jernbanen.

Dette system for rensning var effektivt ud fra den befolkning, der på daværende tidspunkt boede i Herlufmagle. Det blev bekræftet af de efterfølgende prøver, der viste, at vandet fra de to vandgrave var af fin kvalitet.

Erstatning til Raunstrup

Udover at sikre, at kloakeringen af Herlufmagle by blev gennemført, skulle landvæsenskommissionen også afgøre en erstatning for forureningen af Raunstrup Sø.

Raunstrup Slot og Sø havde skiftet ejer. Den ny ejer, Bent Wejdling, var et barnebarn af kammerherreinde Jessie Howden-Rønnenkamp. Der blev nu optaget forhandlinger med den ny ejer og kommunens kloakudvalg, som bestod af Kr. Larsen, Henning Agersted og Per Jacobsen.

I en god forhandlings atmosfære fandt landvæsenskommissionen frem til et forlig.

Bent Wejdling skulle have 15.000 kr. samt garanti for, at spildevandet fremover blev ført uden om Raunstrup Sø.

Den rådgivende ingeniør, Finn Fischer-Rasmussen fortæller, at forligsmødet sluttede med en god frokost på Herlufmagle Kro. Alle var tilfredse med forliget, og Bent Wejdling holdt en morsom tale, hvor han sammenlignede sig med de gamle romere, der sagde, ”at det fineste, man kunne opnå, var at blive bispist på det offentlige regning.” Men måske har Bent Wejdling selv ydet et godt bidrag til frokosten, for jeg synes, at når det offentlige gennem tiderne har lavet store dyre projekter, har man ofte været karrig med at betale erstatning for afsavn, jord og bygninger til de mennesker, der blev ramt. Det gjaldt nok også i dette aktuelle tilfælde.

Jeg erindrer at jeg som amtsrådsmedlem, sammen med Vilh. Hansen, Dalby, i to dage var med til at ekspropriere til den første etape af sydmotorvejen.

Kommissarius Thomas Terndrup var formand for taksationskommissionen, der tillige havde Carl Larsen, Risby, og Aksel Jensen fra Fyn, som medlemmer

– valgt at ministeriet for offentlige arbejder. Præstø Amt havde udpeget Ejnar Jensen, Fakse og Niels Hansen, Herfølge, som medlemmer, men da de havde meldt forfald, kom Vilh. Hansen og jeg med som stedfortrædere. Som teknisk sagkyndig var landinspektør-Mouritsen udpeget.

Om formiddagen gik vi terrænet igennem, og om eftermiddagen forhandlede vi med de respektive lodsejere. En af erstatningssagerne vedrørte en ejendom på 10 tdr. land, der ejedes af et ældre ægtepar. Denne ejendom skulle helt fjernes, så erstatningen skulle dække såvel ejendommens værdi i handel ogandel samt erstatning for hjem og levevej. Normalt skulle hvert medlem af kommissionen give en vurdering af erstatningens størrelse, men da Vilh. Hansen og jeg var nye og uerfarne, fik vi lov at arbejde sammen. Vi tog opgaven meget alvorligt og kom frem til en pris på 85.000 kr., hvilket var omkring 20.000 kr. højere end de øvrige medlemmers vurdering.

Vilh. Hansen og jeg argumenterede kraftigt for vort forslag, men kommissionen afviste det som værende for dyrt. Efter en kort forhandling i kommissionen foreslog Carl Larsen, Risby, om ikke han sammen med Aksel Jensen og den tekniske sagkyndige måtte holde et lille møde. Da de kom tilbage, meddelte de, at de kunne tiltræde vores forslag om en erstatning på 85.000 kr. Jeg følte, jeg voksede et lille stykke, men den mere beskedne Vilh. Hansen, som var en lun fyr, udbrød: ”Ja, fordi man er lidt dum, kan man godt være heldig.” Denne be-

mærkning udløste smil og latter, selv hos kommissarius, som var en meget alvorlig mand.

Sognerådsformand for en kommune i udvikling

Den 1. april 1966 afløste jeg Kristen Larsen som sognerådsformand. Han var på dette tidspunkt 73 år og ønskede ikke at forsætte i kommunalpolitik. Kristen Larsen afleverede en kommune i rivende udvikling, som jeg sammen med det nyvalgte sogneråd skulle leve op til at forsætte.

Noget af det første, det ny sogneråd skulle klare, var lokaleproblemerne ved Herlufmagle Skole. Kommunens hastige udvikling fra først i 1960'erne betød et stigende antal børn, så presset på skolen var stort. I september 1964 havde vi et møde med amtskolekonsulent Ingemann Pedersen om skolens udbygning.

Amtskolekonsulenten oplyste her, at man fremover skulle regne med en 7-klasse, ensporet skole med evt. en senere udbygning til at rumme en 8. klasse.

Skoleleder C. E. Jongberg oplyste på mødet, at man manglede tre klasselokaler, et lærerværelse, et materialerum og et læskur.

På daværende tidspunkt var det sådan, at kommunen ikke var herre i sit eget hus, når det drejede sig om skolebyggeri.

Man havde et kvotesystem, som amtet og undervisningsministeriet administrerede.

Omkring dette system fortalte amtskolekonsulenten, at vor kommune lå langt nede i rækken af kommuner i Præstø Amt til at få en byggekvote. Vi havde med byggeriet af centralskolen opfyldt skoleloven af 1937. Senere havde Tybjerg og Aversi fået tilladelse til at bygge Tybjergskolen, og overbygningen havde vi klaret ved at sende børnene til skoler i Haslev, Glumsø og Fensmark.

De manglende lokaler måtte kommunen prøve at klare på anden måde. Vi havde blandt andet i 1963 fået godkendt, at det gamle tromlehus på Raunstrupvej måtte anvendes til klasselokale.

I det nyvalgte sogneråds første møde den 27. april 1966 var første punkt på dagsordenen stillingtagen til indkøb af en pavillon, hvori kunne indrettes to klasseværelser, hvilket blev godkendt af et enigt sogneråd.

Håbet om at udbygge Herlufmagle Skole havde vi ikke opgivet. Sognerådet havde antaget arkitekt Fr. Halleløv, Haslev, til at lave et skitseprojekt. Dette projekt behandlede sognerådet på et møde den 26. april 1967, hvor det blev principgodkendt.

Der skulle dog gå adskillige år, inden skolen blev udvidet, og det blev et helt andet projekt, der dannede grundlag for udvidelsen.

Da vi i slutningen af 1966 var færdig med at kloakere Herlufmagle by, vedtog sognerådet, at alle husstande i byen skulle være tilsluttet det ny kloaknet senest den 1. januar 1967 samtidig med, at vi krævede, at alle septiktanke skulle være fjernet pr. denne dato. Denne opgave, der i mange år havde været sognerådets dårlige samvittighed, var nu løst; men det betød ikke, at vi i fred og ro kunne læne os tilbage – tværtimod. Kloakeringen blev faktisk starten på en kraftig udvikling af byen. Borgerne stod nærmest i kø for at købe grunde og bygge huse i Herlufmagle.

I 1964 havde kommunen købt jorden tilhørende gartner Alfred Petersens ejendom med et jordareal på ca. 13 tdr. land for 80.000 kr.. Dette areal var beliggende mellem jernbanen og hovedgaden i Herlufmagle, (nu Helgesvej) så det var særdeles velegnet til at starte byggemodning, udstykning og salg af byggegrunde. Salget gik strygende, her ville folk gerne bo. Det var på en del af dette areal, at vi senere gik i gang med at opføre kommunens første pensionistboliger. Den 4. sept. 1968 fik vi boligministeriets tilladelse til at bygge 10 boliger til ældre. Det var arkitekt Peter Karstensen, Næstved, som stod for projektet. Ved licitationen fik flere af vore lokale håndværkere overdraget entrepriser på byggeriet. Vi har siden kunnet glæde os over, at vi fik et byggeri af høj kvalitet. Vi holdt rejsegilde den 8. maj 1969, og sidst på året blev de fleste af boligerne taget i brug.

Med købet og byggemodningen af

"gartnerarealet" blev vi klar over, at der var et behov for byggegrunde i Herlufmagle by, så allerede i 1965 fortsatte sognerådet sine jordopkøb, idet vi erhvervede "Søvejsgården", som tilhørte Martine Nielsen, for 190.000 kr.

Øst for hovedgaden i Herlufmagle (Helgesvej) købte kommunen jord fra Kristian Rasmussens og Knud Hansens ejendomme. Det meste af jorden fra Kristian Rasmussens ejendom blev anvendt til anlæg af en ny fodboldbane (opvisningsbane) og et par håndboldbaner ved skolen. Købet af jord fra Knud Hansens ejendom skete i to omgange. Først købte vi jord til at opføre Herlufmagle-Hallen på, og siden til at etablere den store sportsplads ud mod landevejen, samt til udstykning af parcelhusgrunde. Arealet, hvorpå den gamle sportsplads var placeret, var nemlig forbeholdt den udvikelse af Herlufmagle Skole, som blev mere og mere tiltrængt.

Jeg blev, som tidligere nævnt, sognerådsformand på et tidspunkt, hvor der var fuld fart i vor kommune. Jeg har beskrevet udviklingen omkring Herlufmagle, men i Gelsted skete der også noget, selvom udviklingen her begyndte meget beskedent. I februar 1964 fremsendte Hedeselskabet tilbud på en kloakering af Gelsted by til en overslagssum på 140.000 kr., incl. alderdomshjemmet – uden dette kun 105.000 kr.

Projektet blev godkendt af sognerådet. Det blev fremsendt til landvæsenskommissionen, som skulle forestå den tekniske vurdering og forelæggelsen for de berørte beboere i området. Den 1. oktober 1964 indkaldte landvæsenskom-

missionen til et møde på Herlufmagle Kro under forsæde af formanden, dommer Halkov, Næstved. På dette møde blev der redegjort for projektet, og her protesterede gdr. Henry Nielsen, Duelundsgården, meget kraftigt imod, at hans vandgrave skulle bruges som rensningsbassiner.

På mødet skete der endvidere det, at landinspektør Juul Nielsen på vegne af bygmester Oswald Hermann anmodede om, at den af O. Hermann erhvervede ejendom, (havde tilhørt Erling Bugtrup) blev inddraget og omfattet af kloakprojektet. Hermed tog sagen en ganske afgørende vending fra at dreje sig om en lille kloakering af den bestående bebyggelse i Gelsted by til at omfatte et projekt for hele Gelsted-området

Kommissionen afsagde derfor en foreløbig kendelse, som gik ud på, at der skulle udarbejdes et helt nyt projekt, som koordinerede de forskellige udstykningsinteresser i hele området. Der er ingen tvivl om, at på dette møde fødtes tanken om at lave et biologisk rensningsanlæg i den sydlige del af Gelsted. Idéen om et biologisk rensningsanlæg kom til at præge det videre arbejde med kloakeringen af kommunen, idet man allerede erkendte, at rensningen af spildevandet fra Herlufmagle by var utilstrækkelig på grund af den udvikling, der skete i byen.

Vi skulle dog helt frem til februar 1969, inden vi erhvervede det nødvendige areal til det biologiske rensningsanlæg i Gelsted fra Alfred Uffelman's ejendom.

Udvikling i Gelsted

Når jeg ser tilbage på udviklingen i henholdsvis Herlufmagle og Gelsted, er det tydeligt, at vi havde langt bedre styr på tingene i Herlufmagle. Her havde kommunen jo sikret sig tilstrækkelig jord til at forestå byggemodning og salg af byggegrunde og dermed styre udviklingen. I Gelsted var vi mere tilbageholdende med at købe jord til udstykning, så det blev de private udstykkere, som kom til at præge udviklingen med det resultat, at udstykningerne manglede kvalitet.

Det kom til at betyde, at alt for mange blev lokket til at købe en billig byggegrund og opføre et hus uden at eje den nødvendige kapital. Det medførte, at mange efter kort tid måtte se deres hus gå på tvangsauktion. I kølvandet heraf opstod derfor mange sociale problemer, også for kommunen, blandt andet med genhusning. Men trods disse problemer udviklede Gelsted sig i et hurtigt tempo til at blive et attraktivt sted at bosætte sig.

Næstveds nærhed og planerne om, at byen skulle udvikle sig i nordlig retning, gav Gelsted en gunstig beliggenhed. I sognerådet havde vi store ambitioner for dette område. Således købte vi i 1969 Jacob Ludvigsens ejendom, der lå øst for Ringsted-Næstved landevejen. På dette meget spændende og kuperede landskab omkring Rendebakken ønskede vi at skabe nogle meget attraktive grunde, som vi forventede ville blive efterspurgt på grund af den smukke beliggenhed - og tæt på Næstved.

Vi fik udarbejdet nogle løse skitser til et boligområde, som sognerådet god-

kendte til forelæggelse for amtet og andre myndigheder. Vi fik tilsagn om, at området ville blive nærmere besigtiget, inden de forskellige myndigheder ville tage stilling i sagen.

Jeg har ikke noteret dagen for denne besigtigelse, men sognerådet var tilsagt til en slags åstedsforretning. Vi skulle mødes ved Ringsted-Næstved landevejen, nærmere bestemt ved Skovdals Fjerkærslagteri. På det aftalte tidspunkt ankom en turistbus med ca. 20 personer og med amtmand Wechselmann i spidsen. Desuden var der repræsentanter for amtets vejudvalg, kommunaludvalg, fredningsplanudvalget og fredningsmyndighederne.

Vi havde regnet med at få lov til at fremvise det dejlige område nærmere, men det var der ikke tid til, og man afsagde dommen over området ved foden af Rendebakken. Ja, jeg tror endda, at den var afsagt i bussen, inden den gjorde holdt. Da jeg hilste på en af mine amtsrådskolleger, som var medlem af fredningsplanudvalget, bemærkede han: "Dette her får du ikke noget ud af!"

Som begrundelse for afvisningen brugte man, at Ringsted-Næstved landevejen ikke kunne tåle en udkørsel fra området. Jeg tror ikke, at det var hele sandheden, men med den kommende kommunestruktur i tankerne ønskede man ikke at lade Herlufmagle-Tybjerg Kommune få dette område til boligformål. Det ville give kommunen en for stærk position i sammenlægningsforhandlingerne. Planlæggerne havde trukket stregerne til den nye Suså Kommune,

og her skulle Glumsø være centret og ikke Herlufmagle-Gelsted.

Tybjerglille Bakker

Det tredje område i kommunen, som sognerådet ønskede at skabe udvikling og bosætning i, var Tybjerglille Bakker. Her er et område med en enestående smuk natur, og den ny skole i Tybjerg havde plads til flere børn, end der boede i området.

Herlufmagle-Tybjerg Sogneråd nåede i sin korte levetid kun at gøre de indledende øvelser i området, men det var betydningsfuldt, at vi nåede at få en del af området i byzone inden den 1. januar 1970. Det betød, at man undgik at betale frigørelsesafgift.

Dette var en afgift, som blev indført fra denne dato i forbindelse med de ny planlove. Fremover betød denne, at såfremt man ønskede at udstykke i et område, som lå i landzone, måtte der betales frigørelsesafgift for at få jorden flyttet over i byzone. En sådan ekstra afgift kom derved til at betyde højere priser på byggegrunde.

Også i Tybjerglille Bakker skulle der kloakeres og gennemføres en eller anden form for rensning af spildevandet. Det kom i første omgang til at foregå i store trixtanke og herfra udledtes spildevandet direkte i Torpekanalen. Det var en løsning, fik vi klart oplyst, der måtte være midlertidig. Senere er spildevan-

det da også ført til kommunens rensningsanlæg i Gelsted.

Den kommunale service

Midt i vor glæde over den fysiske udvikling af kommunen blev vi klar over at servicen overfor vore indbyggere måtte følge med. En ting som hjemmehjælp var i begyndelsen af 1960'erne et ukendt begreb i såvel vor, som i de fleste landkommuner. I 1963 fik vi en henvendelse fra Else Rasmussen, som dengang boede i Orup. Hun kunne godt tænke sig at blive husmoderafløser. Det blev positivt modtaget af sognerådet, så hun kunne begynde omgående, såfremt der viste sig et behov, og såfremt hun ville acceptere en timeløn på 4,61 kr. Else Rasmussen accepterede disse vilkår, men allerede 3 måneder efter meddelte Else Rasmussen, at hun ønskede sig fritaget for arbejdet, der havde ikke været noget at lave, trods det at kommunen på forskellig måde havde tilbudt vore indbyggere hjemmehjælp.

Sognerådet så gerne, at Else Rasmussen fortsatte endnu en tid, hvorfor vi tilbød at sikre hende 12 timers betaling pr. måned, uanset om der blev gjort brug af hende eller ej.

Dette accepterede Else Rasmussen, og det viste sig at være en god beslutning, for pludselig blev der brug for hendes arbejdskraft, og vi havde dermed

sikret os en dygtig medarbejder i opbygningen af kommunens ældrepolitik. Blandt andet var Else Rasmussen meget aktiv, da vi stiftede HAT-klubben med Else Thøger som den første formand. Navnet er dannet af forbogstaverne fra de tre tidligere kommuner – Herlufmagle, Aversi og Tybjerg.

HAT-klubben blev dannet på frivillig basis og i samarbejde med såvel oplysningsforbundene som de politiske foreninger i kommunen. Formålet med HAT-klubben var at skabe kontakt til vore pensionister, samt tilbyde og forestå forskellige arrangementer og være kontakttled til sognerådet. Om denne klub kan der skrives en hel historie. En række personer i vor kommune gjorde og gør fortsat en stor og frivillig indsats for at hjælpe og underholde vore ældre medborgere.

Foruden HAT-klubbens aktiviteter afholdt Else Rasmussen sammen med en række frivillige de såkaldte omsorgsarrangementer for de mest raske og rørige pensionister i kælderlokalerne på Tybjergskolen samtidig med, hun også fik tid til at besøge de ældre, der ikke var i stand til at befordre sig til Tybjerg.

Med denne spæde start var grunden lagt til en kommunal hjemmehjælp, som skulle vise sig at blive en succes både i Herlufmagle-Tybjerg Kommune og senere i Suså.

Gelsted Børnehave

Til den kommunale service eller mangel på samme hører børnepasning.

Går vi 30 år tilbage havde ingen af de kommuner, der i dag udgør Suså Kommune, nogen form for børnepasning. Vi skal frem til den 18. februar 1971, da den nye Suså Kommune kunne indvie Gelsted børnehave, og ca. et år efter den 7. januar 1972 tog man Glumsø børnehave i brug. Først den 2. maj 1973 startede den kommunale dagpleje.

I den gamle Herlufmagle–Tybjerg kommune behandlede vi på et møde den 4. februar 1969 en henstilling fra både børneværnet og socialudvalget om at planlægge og bygge en børnehave.

I et senere møde vedtog sognerådet at bestille et projekt til en børnehave hos arkitekt Knud Toftvad, Næstved og med en placering på matr. nr. 10a i Gelsted.

Den 23. april 1969 forelægger arkitekten et skitseprojekt, som sognerådet godkender. Samtidig vedtager man at drøfte indretningen med en erfaren børnehaveleder.

Der nedsættes et udvalg bestående af: Ellen Valkvist, Per Jacobsen, Vagn Hansen, Svend Erik Petersen og Verner Larsen.

Den 17. december 1969 holdes der licitation og de billigste tilbud på håndværkerarbejdet udgør 538.193 kroner. Hertil kommer grund, byggemodning og inventar.

Den 10. august 1970 holdt vi rejsegilde, og som nævnt bliver børnehaven taget i brug februar 1971. Børnehaven får plads til 52 børn, to grupper med 20

børn samt en småbørnsstue til 12 børn. For første gang kunne vor kommune tilbyde børnepasning.

Siden er det gået stærkt. Børnepasning er nok det område, hvor kommunerne har haft den mest markante udvikling. Vi har indrettet børnehaver, fritidshjem og udvidet dagplejen hvert år med mange pladser. Det sidste var især nødvendigt, da vi ikke i Suså Kommune råder over vuggestuepladser. Da jeg blev borgmester i 1974, passede vi omkring 100 børn i kommunalt regi, og da jeg sluttede mit kommunale arbejde den 1. januar 1990 var tallet over 500. I dag, hvor vi har passeret år 2000, er tallet langt større.

Ny Holstedhjemmet

Som et led i den stadige forbedring af forholdene for vore ældre og udbygning af ældreforsorgen udsendte Præstø Amtsråd i efteråret 1964 et forslag til kommunerne om at overveje at indgå samarbejde med henblik på, at løse nogle påtrængende problemer omkring vore alderdomshjem.

For de fleste kommuners vedkommende var situationen den, at vi måtte erkende, at vi havde forsømt udbygningen af vore alderdomshjem. Vi stod med nogle ældre bygninger, som var utidsvarende, uhensigtsmæssigt indrettet og oftest for små. Vi var slet ikke i stand til

at give en ordentlig pleje til de beboere, der havde behov herfor.

Som regel var hjemmene kun indrettet til at huse 8-12 beboere i små værelser med nogle fælles toilet- og badeforhold, som det ikke var rimeligt fortsat at byde de ældre borgere, der var nødsaget til at tage ophold her.

Det var på baggrund heraf, amtsrådet tog initiativ til at udsende forslaget om at indlede samarbejde om løsning af denne påtrængende opgave.

Såvel amtsrådet som kommunerne måtte erkende, at de ældre borgere i takt med den stigende levealder var blevet betydeligt mere plejekrævende end tidligere, inden de søgte optagelse på vore alderdomshjem. Vi var ikke i stand til at leve op til efterspørgslen efter plejehjemspladser, når vore borgere blev udskrevet fra sygehuset og henvist til alderdoms- eller plejehjem.

I planen hed det sig, at et plejehjem ikke måtte indrettes til mindre end 24 beboere – gerne flere – for at være nogenlunde driftsmæssigt rentabelt og forsvarligt.

D.v.s. både økonomisk og i faglig henseende med sygeplejersker og andet udannet plejepersonale.

Alene kravet om en minimumsstørrelse på 24 gjorde, at kun få landkommuner kunne leve op til alene at klare opgaven.

I Herlufmagle-Tybjerg Kommune havde vi 2 alderdomshjem – et i Tybjerg fra 1920'erne med plads til 8-12 beboere og et i Herlufmagle, der var bygget som fattiggård i 1872.

Begge var uegnede til at ombygge og indrette til tidsvarende plejehjem, så derfor fik planen en meget positiv modtagelse i sognerådet.

Amtsrådets plan betød for vort vedkommende, at vi skulle søge samarbejde med Fensmark-Rislev og Toksværd Kommuner (nu Holmegård) samt Glumsø Kommune (nu Suså).

Samlet udgjorde disse 4 kommuner et fællesskab på ca. 12.000 indbyggere, og dette var et særdeles ideelt grundlag for et plejehjem til ca. 40 beboere.

Efter aftale med amtet tog vi initiativ til at indbyde de 3 andre kommuner til et fællesmøde på Herlufmagle Kro.

Mødet fandt sted i januar kvartal 1965. Amtsrådet var repræsenteret af amtsrevisor Ernst Hansen, amtslæge Leschley Jacobsen, amtsarkitekt Ammitzbøll og fuldmægtig Ernst Larsen. Senere blev han (pr. 1. april 1970) vor første amtskommunaldirektør i Storstrøms Amt.

Efter en nøje gennemgang af planen og en længere debat om indholdet og efterfølgende placering af et sådan plejehjem måtte sognerådsformand Kr. Larsen konstatere, at der næppe kunne opnås tilslutning til et samarbejde mellem de 3 kommuner.

Fensmark-Rislev Kommune havde et forholdsvis nyt alderdomshjem med en sygeafdeling og ønskede derfor, at vi gik sammen om at udbygge dette. Toksværd Kommune delte dette synspunkt.

Glumsø Kommune havde et ældre alderdomshjem (nu "Søvang"), smukt beliggende ved Glumsø Sø, og det ønskede Glumsø at udbygge og gøre tidsvarende.

Disse standpunkter stod forholdsvis stejlt over for hinanden. Dog udtaltes der fra begge områder interesse i at få Herlufmagle-Tybjerg Kommune med alene - ikke i en treparts løsning.

På dette grundlag fandt Herlufmagle-Tybjerg Sogneråd, det var nyttesløst at gå videre i det af amtet foreslået samarbejde.

Det videre forløb for sognerådets overvejelser opstod ved tilfældigheder - nes spil.

Vor kommunesekretær, Aage Jensen, som havde en fortid som ansat på socialkontoret i Herlufsholm kommune (nu Næstved), beskrev i en uformel telefonsamtale med socialinspektør Hermann Larsen, Herlufsholm, forløbet med vore mislykkede forsøg på at få et samarbejde op at stå med de 3 andre kommuner.

Herman Larsen tilkendegav under denne samtale, at situationen for Herlufsholm Kommune var næsten identisk med vor og ganske uklar, idet Næstved kommune ikke havde udvist interesse for at indlede et naturligt samarbejde på dette område med Herlufsholm Kommune.

Denne samtale blev refereret til sognerådsformand Kr. Larsen og mig, som socialudvalgsformand. Det resulterede i, at vi i sognerådsmødet den 26. maj 1965 drøftede denne ny mulighed, som alternativ til det næsten kuldsejlede samarbejde med de 3 andre kommuner. Drøftelsen medførte, at vi "under hånden" spurgte, om der i Herlufsholm Sogneråd evt. var interesse for, at vi mødtes og drøftede den aktuelle situation? I sig selv var dette en ganske usædvanlig

handling. Herlufsholm Kommune var ikke beliggende i Præstø Amt, men i Sorø Amt. Dette at gå over amtsgrænsen var uhørt.

Et evt. samarbejde på tværs af amtsgrænsen ville komme til at omfatte ca. 11.000 indbyggere, og det var et godt og bæredygtigt grundlag.

Da tilkendegivelserne var positive, besluttede vi i sognerådets møde den 27. oktober 1965 officielt at tilskrive Herlufsholm Kommune.

Til vort julemøde i sognerådet den 22. dec. 1965 lå der accept fra Herlufsholm til at indlede formelle forhandlinger om at opføre et fælleskommunalt plejehjem.

Vort første problem var herefter at overbevise Præstø Amt om, at det var et fornuftigt løsningsforslag at gå over "Susåen" og ind i naboamtet. Det næste var at orientere de 3 andre kommuner, Glumsø, Fensmark og Toksværd om, at vi indledte drøftelser med Herlufsholm.

Både Fensmark og Toksværd Kommuner tog meddelelsen med ophøjet ro. Interessen for at få os med var til at overse.

Glumsø Sogneråd reagerede ret så kraftigt på meddelelsen, idet man fandt, at dette skridt kunne vi ikke være bekendt, det var illoyalt, når vi ellers samarbejdede om løsning af andre opgaver. Hvorfor kunne vi så ikke samarbejde om fælles plejehjem?

Efter moden overvejelse i Glumsø Sogneråd tilsluttede man sig dog idéen med evt. at søge at løse opgaven sammen med Herlufsholm Kommune.

Dette samarbejde ville komme til at omfatte godt 14.000 indbyggere – og dette var et særdeles hensigtsmæssigt grundlag at etablere plejehjem ud fra.

Efter sognerådsvalget i 1966 nedsatte de 3 kommuner, Herlufmagle-Tybjerg, Herlufsholm og nu Suså Kommuner, et fællesudvalg til at arbejde videre med planerne.

Vi valgte i vort første møde den 27. april 1966 socialudvalgsformand Svend Erik Pedersen, kommunekasserer Laur. Hansen og undertegnede, som netop var blevet nyvalgt som sognerådsformand, til at repræsentere vor kommune.

Den 25. januar 1967 godkendte vi i sognerådet overenskomsten med de 2 andre kommuner om at opføre et fælleskommunalt plejehjem med plads til 50 beboere.

Ejerskabet skulle fordeles efter de 3 kommuners indbyggertal, og det betød, at Herlufsholm fik 55%, Suså fik 25%, og Herlufmagle – Tybjerg Kommune fik 20%.

Der var fuld enighed om, at plejehjemmet skulle placeres i Herlufsholm Kommune, i den nordlige del, nærmere bestemt på et areal, hvor Næstved-Ringsted og Næstved-Sorø landevejen mødes ved Ganges Bro. Dette var trafikalt en meget ideel placering, let at komme til fra hele området.

Det viste sig senere, at vi ikke kunne få lov til at bygge på dette areal, og resultatet, som vi kan se i dag, blev, at vi opførte plejehjemmet længere inde i Ringstedgade, i Holsted-området lige over for Skovbrynet.

Navnet ”Ny Holstedhjemmet” gav derfor næsten sig selv ud fra den ny placering.

Vi antog arkitekt Peter Karstensen, Næstved, til at udarbejde skitseprojekt til brug ved vor ansøgning til boligministeriet og til senere at forestå den endelige projektering

Den 17. nov. 1969 godkendte vi i sognerådet såvel tegninger som overslaget, der lød på 7,2 mio. kr., excl. inventar.

Vi fik boligministeriets igangsættelsestilladelse den 28. januar 1970, kort før kommunesammenlægningerne den 1. april samme år og vi glædede os alle til at få ”Ny Holstedhjemmet” bygget.

I kommunesammenlægningernes første år i 1970'erne blev vi i Suså Kommune noget skuffet over samarbejdet med Næstved Kommune, som Herlufsholm nu var en del af. Vi følte, at adskillige personer i såvel byrådet som i administrationen ikke ønskede dette plejehjem.

Det kom især til udtryk, da vi måtte konstatere, at vi godt kunne bruge et større areal til udenoms faciliteter til plejehjemmet. Vi gik derfor i forhandling med naboen til plejehjemmet, brugtbilsforhandler Bjørnbak, om at købe hans ejendom og indlemme denne til plejhjemsformål.

Vi forhandlede os frem til en købspris på ejendommen lydende på 230.000 kr., hvilken vi fandt meget rimelig. I Suså Byråd gik vi varmt ind for købet – men Næstved Byråd sagde: ”Nej”.

Med dette køb ville Ny Holstedhjemmet havde haft plads til at udvide, og

man havde haft en bilforretning mindre i Ringstedgade.

Det fælleskommunale plejehjem blev indviet i 1972 og indrettet med 50 pladser, hvoraf Suså Kommune kunne disponere over de 21 pladser, hvilket betød, at vi ejede 45% i dette kommunale fællesskab.

Begge kommuner har megen glæde af hjemmet, og det fungerer på bedste vis til gavn for såvel beboere som pårørende.

Behovet fra vor side er senere dalet betydeligt, idet vi i 1989 indviede vort eget ældrecenter "Birkevang" i Herlufmagle, og efterfølgende i 1993 indviede vi "Søvang" i Glumsø.

Spørgsmålet om fællesskabet skal fortsætte ind i det næste årtusinde og om det fremtidige ejerforhold er endnu ikke afklaret, idet Suså Kommune har udtrykt interesse for at blive købt ud af Næstved Kommune.

Socialt boligbyggeri

Som de fleste andre landkommuner savnede Herlufmagle-Tybjerg Kommune udlejningsboliger herunder socialt boligbyggeri.

Tanken om at oprette et socialt bolig-selskab optog os, og i slutningen af 1960'erne fik vi udarbejdet vedtægter, og sognerådet vedtog at søge boligministeriet om tilladelse til at oprette "Herlufmagle Boligselskab".

Usædvanlig hurtigt fik vi svar fra ministeriet, det blev et "Nej" uden begrundelse, hvilket vi blev meget fortørnede over.

Gang på gang hørte vi fra politisk hold kritik af, at landkommunerne ikke havde socialt boligbyggeri, og når vi så tog et initiativ, fik vi et "Nej".

Kort tid efter var repræsentanter for vor kommune til et møde, hvor vi havde lejlighed til at træffe Henning Strøm, der på dette tidspunkt var departementschef i boligministeriet.

Vi forelagde ham vor situation og sagde, vi fandt ministeriets afslag urimeligt, når man ønskede at fremme socialt boligbyggeri i landkommunerne.

Henning Strøm fortalte os, at man konsekvent sagde "nej" til nye selvstændige boligselskaber, da vi i forvejen havde rigelige. Det, man i ministeriet gjorde, var at henvise kommunerne til at lave afdelinger af bestående selskaber.

Han var forbavset over og beklagede meget, at vi ikke havde fået en sådan tilkendegivelse. Han lovede os en hurtig tilbagemelding fra ministeriet.

Dagen efter fik vi en opringning med en undskyldning for, at der ikke medfulgte en anvisning til at oprette en afdeling under et andet selskab.

En tilfældig kontakt til byrådsmedlem Villy Jespersen, som også var formand for Lejerbo i Næstved, førte til, at vi valgte dette selskab.

Villy Jespersen fik arrangeret et møde mellem vor kommune og Lejerbos ledelse, og dette resulterede i, at vi kunne forelægge sognerådet et forslag om at

oprette en afdeling af Lejerbo i vor kommune. Vi var nu så tæt på den 1. april 1970, hvor vi ville indgå i den nye Suså Kommune, så vi valgte at forelægge oprettelsen af "Suså Lejerbo" for det fællesudvalg, der var nedsat til at forberede den nye kommune. I både vort sogneråd og fællesudvalget blev oprettelsen godkendt.

Den 30. april 1970 blev Lejerbo Suså stiftet. Til den første bestyrelse valgte hovedselskabet deres formand Hans Halverson og Villy Jespersen, fra Suså Kommune valgtes: Verner Larsen, Vagn Hansen og Svend Erik Petersen.

Vi gik hurtigt i gang med at forberede et byggeri i Gelsted, men det blev ingen succes, vi havde for travlt. Dengang fik man refunderet moms på boligbyggeri, men denne ordning var under afvikling.

De første boliger skulle placeres i Gelsted på det areal, der senere fik navnet Bakkedraget.

Arkitektfirmaet Thorvald Dreyer, København, fik overdraget at udarbejde et projekt, og den opgave blev løst meget tilfredsstillende.

Desværre viste det sig, at udgiften ikke kunne holdes inden for den økonomiske ramme, der gjaldt for socialt boligbyggeri.

Da vi stadig øjnede en chance for at få moms refunderet på dette byggeri, valgte vi et gårdhave projekt, som Lejerbo havde opført i Nakskov. Projektet kunne holdes inden for de økonomiske rammer.

Opgaven blev overladt firmaet Larsen og Nielsen, men tilsynet med byggeriet svigtede, så lejlighederne

blev af ringe kvalitet. Da vi skulle gennemføre prioriteringen af byggeriet, var renten tårnhøj. Det betød, at udlejningsprisen blev alt for høj. Der til kom, at opvarmningen skete ved elektricitet, og da isoleringen ikke var dimensioneret til elvarme, blev denne også for dyr for lejerne. Selvom lejlighederne var velindrettede betød den dårlige boligkvalitet og den høje leje, at lejerne var meget utilfredse, så der var et stort gennemtræk i udlejningen. Momsen fik vi ikke refunderet.

Først da vi mange år efter fik renoveret de 26 lejligheder, blev det til attraktive boliger.

Efter denne lidt uheldige start på vort sociale boligbyggeri, lykkedes det senere vor afdeling at opføre mange gode lejligheder herunder også boliger for vore ældre. I de mange år, jeg fik lov at være med i dette arbejde, lærte jeg at sætte pris på samarbejdet med de mange dygtige medarbejdere, jeg traf i Lejerbo og den store ekspertise, der var i selskabet.

Jeg er godt klar over, at socialt boligbyggeri aldrig har været Venstres livret. Mange i partiet mente, at dette byggeri ville give rødt flertal i vore landkommuner.

Jeg er slet ikke sikker på, at denne antagelse er rigtig. En markant Venstre sognerådsformand udtalte engang: "Vi skal ikke have dette byggeri, ja nybyggeri i det hele taget, så bliver vor kommune rød." Skæbnen ville, at han blev afløst af en socialdemokrat som sognerådsformand.

Venstre og de borgerlige partier holdt sig i mange år væk fra det sociale boligbyggeri, hvilket medførte, at socialdemokraterne satte dagsorden i de fleste boligselskaber. Jeg tror, at vi ved at have været med tidligere kunne have gjort nogle ting anderledes.

Herlufmagle-Hallen

Min første klare erindring om Herlufmagle-Hallen er en henvendelse fra gartner Ole Høj Jensen, Herlufmagle, som blev hallens første formand.

Han oplyste, at en gruppe personer i nogen tid havde arbejdet med planer om at opføre en hal i Herlufmagle. Han spurgte, om man kunne få et møde med sognerådet efter vort næste ordinære møde? Hvilket jeg med glæde sagde ja til.

Selv om sognerådet havde hørt om de tanker, der rørte sig om et halbyggeri, blev vi overrasket over så konkrete planer, man allerede havde.

Desværre har jeg ikke noteret, hvornår dette møde fandt sted, men jeg mener, det må være i slutningen af 1968. Her fik sognerådet besøg af Ole Høj Jensen, Hans Erik Larsen, Tybjerglille, og Finn Christiansen, Herlufmagle. Sammen med to af sognerådets medlemmer Vagn Hansen, Gelsted, og Per Jacobsen, ligeledes Gelsted, forelagde de planer om at opføre en idrætshal i Herlufmagle.

Sognerådet stillede sig meget positivt over for de fremlagte planer. Dels ville man gerne have en hal i kommunen, og dels var man glad for, at man ikke blot kom med et krav om at få en kommunal hal. Noget kommunen på det tidspunkt ikke kunne magte økonomisk.

I stedet oplevede vi, at en række personer ikke alene var villige til at gøre en stor arbejdsindsats, men også var indstillet på at skaffe en del penge.

Det er min opfattelse, at sognerådets positive indstilling blev en opmuntring i det videre arbejde, som det selvbestaltede udvalg nu gik i gang med. Udvalget kom til at bestå af følgende: Ole Høj Jensen, Per Jacobsen, Vagn Petersen, Hans Erik Larsen og Vagn Hansen.

Udvalget, som fik hjælp af en række personer, gik i gang med det kæmpearbejde at planlægge, organisere og samle penge ind. Man fik teknisk bistand af en række af interesserede håndværkere, samt kommuneingeniør Villy Petersen. Der var også en arkitekt inde i billedet, men han gled hurtigt ud. Udvalget tog ud for at se på haller i andre kommuner, og i Humlebæk så man en nyopført "Cadomus hal". Den har tilsyneladende gjort et godt indtryk på udvalget, for det blev denne haltype, man siden valgte.

I vort sognerådsmøde den 27. marts 1969 forelå fra haludvalget konkrete planer, som man kunne realitetsbehandle, og følgende blev vedtaget:

1. placering ved amtslandevejen,
2. tilsagn om vederlagsfri grund, når det økonomiske overslag kunne godkendes,
3. tilsagn om kommunegaranti.

I vort sognerådsmøde den 14. juli 1969 forelå slutseddel fra Knud Hansen, Herlufmagle, om salg af jord til den påtænkte hal for en salgspris på ca. 33.000,00 kroner. Et enigt sogneråd godkendte købet.

Tirsdag den 19. august blev der afholdt stiftende generalforsamling på Herlufmagle Centralskole.

Det nedsatte udvalg blev nu bestyrelse. Personkredsen bestod af: Ole Høj Jensen, Herluf Lille, Vagn Hansen, Gelsted, Vagn Pedersen, Gelsted, Hans E. Larsen, Tybjerg Lille, Per Jacobsen, Gelsted, Johannes Jensen, Herluf Lille, og P. P. Jacobsen, Sletskov.

Formanden for udvalget Ole Høj Jensen oplyste, at der forelå et overslag lydende på 976.000 kr. Formanden oplyste ligeledes, at man kunne spare omkring 100.000 kr., såfremt man selv gravede grunden og støbte den. På generalforsamlingen blev det oplyst, at tanken om at lave en skydebane havde man opgivet.

Aftenen sluttede med, at støtteforeningen ved Frank Brændstrup overrakte 20.000 kr., som var overskuddet fra den netop afholdte sommerfest.

Dette var både arbejdsmæssigt og økonomisk starten på en gigantisk frivillig indsats, der betød, at jeg lørdag den 25 april 1970 sammen med Suså Kommunes første borgmester efter kommunesammenlægningen, Poul Jensen, og haludvalgets formand, Ole Høj Jensen, kunne tage de tre første spadestik til den nye hal. Efter en kæmpeindsats af entreprenør, håndværkere og ikke mindst frivillig arbejdskraft kunne

man onsdag den 4. maj 1971 indvie hallen.

Et travlt ti-år

Det var ikke alene på det kommunale område, at 1960'erne blev et travlt ti-år. Det blev det også både personligt og familiemæssigt. I 1960 overtog jeg slægtsgården som 4. generation.

Egentlig burde det være sket på et tidligere tidspunkt end i 1960, men når det blev udskudt, havde det noget med økonomi at gøre. Jeg ejede kun den kapital, som jeg havde tilgode hos mine forældre, at købe for, så det betød, at der ingen penge var til dem at købe en aftægtsbolig for. Mit kendskab til mine forældre sagde mig også, at det ville blive svært at få dem til at flytte fra hjemmet.

Igen måtte vi klare en del af købesummen med en aftægtsydelse; dog blev den af en noget mildere karakter, end da mine forældre overtog ejendommen i 1920.

Jeg var klar over, at det kunne skabe vanskeligheder, når min ungarletilværelse ophørte. I 1961 blev jeg forlovet med Agnes, datter af Dorothea og Aksel Hansen, Hjulebæk, og den 17. november 1962 blev vi viet i Herlufmagle Kirke af pastor Jørgen Tørsleff.

Det var godt, at Agnes forbarmede sig over mig. Hun syntes jeg længe nok havde været ungarl. Nu skulle det være

Brudeparret med forældre.

slut, og det blev en lykke for mig. Jeg kunne simpelthen ikke få en bedre kone end Agnes, også i forhold til den situation, at vi igen skulle bo flere generationer under samme tag. Det har Agnes klaret flot - ikke uden problemer, men også dem klarede hun.

Tiden sammen med min far blev ikke så lang, han døde den 26. marts 1966. Bofællesskabet med min mor blev af en hel anden længde. Hun nåede at blive 100 år, uden vi vidste det. Da hun døde den 4. november 1994, viste hendes dødsattest, at hun var født d. 2. september 1894 og ikke, som vi alle troede d. 2. september 1895, hvilket også folkeregistret viste.

Tiden fra 1960 til 1970 blev travl. Jeg får næsten sved på panden, når jeg tænker på, hvad jeg involverede mig i i dette årti.

Først og fremmest skulle landbruget passes, det var jo her vi skulle hente pengene, vi skulle leve af. Vi drev et alsidigt landbrug med både planteavl, køer, grise og høns. En kort tid havde Agnes og jeg hjælp af min far, men få år efter han havde afstået ejendommen, svigtede hans helbred, og det var en sorg for ham, at han ikke mere kunne arbejde i landbruget.

Helt uden hjælp blev vi ikke for i 1963 solgte Agnes' forældre ejendommen i Hjulebæk til deres datter Rie og hendes mand Erik Frederiksen, og nu delte Agnes' far sin arbejdskraft mellem ejendommene i Hjulebæk og Herlufllille. Det var en hjælp, som vi var meget glade for, men desværre måtte Agnes far gennemgå en operation nogle år senere, hvilket hindrede denne virksomme mand i at genoptage sin aktive tilværelse.

Min mor, højt oppe i 90'erne.

Egentlig burde vi havde haft en medhjælp i disse år, men det lille landbrug kunne ikke bære en sådan udgift. Økonomisk var tiden indtil 1966, hvor jeg blev sognerådsformand, barsk. Mit sogne- og amtsrådsarbejde kastede ikke meget af sig. I Venstre var jeg i disse år på skift, formand for den lokale vælgerforening og Venstre i Næstvedkredsen samt medlem af bestyrelsen i Præstø amts Venstre. Disse tillidshverv var ofte forbundet med direkte udgifter.

Ud over mit politiske arbejde fik jeg også andre gøremål. Jeg var blandt andet medlem af likvidationsudvalget som skulle afhænde mejeriet "Godthåb" i Herlufmagle, der var nedlagt. Samtidig kom jeg i bestyrelsen for mejeriet "Køle-

bæk" i Glumsø, som nu var vort ny mejeri.

Megen tid blev også brugt på oprettelsen af Herlufmagle-Torpe Vandværk i årene 1963-64 ikke blot til planlægning og møder, men også ved fysisk arbejde, idet vi med skovl og spade regulerede de grøfter, hvor vandrørene skulle ligge og bagefter pakkede rørene med grus.

Næstved Tidende

Mit politiske arbejde medførte også, at jeg var kommet i Næstved Tidendes bestyrelse. Her fik vi honorar, 250 kroner om året. Dertil kom, at vi en gang imellem fik nogle dejlige ture, som bladet betalte.

En af de ture, som Agnes og jeg mindes med glæde, gik til Østrig, "Sct. Johan i Tyrol", og en oplevelse fra denne tur kan vi stadig more os over.

Om aftenen, når dagens program var overstået, gik vi, der var lidt yngre en tur i "Tyrolerhall". Her var fest og dans til et rigtigt Tyrolerorkester. Vi forsøgte flere aftener at overtale direktør Vilh. Larsen og politimester Vagn Bro med fruer til at tage med, men de ville hellere nyde hinandens selskab hjemme på hotellet.

Den sidste aften inden hjemrejsen lykkedes det dog at få de to ægtepar til at tage med til "Tyrolerhall". I starten var Vagn Bro noget modvillig, men stem-

ningen og nogle Slivovits løste op for humøret. En fra vort selskab havde til orkestrets dirigent fortalt om Vagn Bro, og hvilken farverig person, han var.

På et senere tidspunkt annoncerede dirigenten, at vi skulle have en familiedans, og han ville bede "Den kendte politimester fra Køge" føre an i dansen. Inden længe var Vagn Bro aftenens midtpunkt. Da Vagn Bro ville ligne en rigtig tyroler, smøgede han sine mørke benklæder op til knæhøjde, så man kunne se hans lange hvide underbenklæder, hvilket vakte stor jubel blandt publikum. Amdsrådsmedlem Jens Aage Larsen, der var med som bestyrelsesmedlem, havde iagttaget en fotograf som flittigt havde fotograferet Vagn Bro under dansen. Jens Aage Larsen aftalte med fotografen, at han næste formiddag ville komme ind i forretningen, så han kunne købe nogle billeder. Som aftalt indfandt Jens Aage Larsen sig i forretningen, men fik her oplyst, at der ingen billeder var, for straks efter, at man havde åbnet, var der kommet en herre, som havde købt både billeder og negativer. Jo, Vagn Bro vidste godt, hvad han gjorde.

Bestyrelsesarbejdet i Næstved Tidende var meget interessant, og med Vagn Bro i vor midte havde vi mange morsomme oplevelser. Særligt det ordspil, der var mellem Vilhelm Larsen og Vagn Bro var underholdende (de var ungdomsvenner og havde et godt forhold til hinanden).

Vagn Bro titulerede altid Vilh. Larsen med "Hr. Direktør" eller "Kære Vilhelm". Vore møder begyndte kl. 14, og en tilbagevendende begivenhed var, at

når mødet havde varet en times tid, kom dagens avis. Trykkesidspunktet var dengang noget senere, end det er i vore dage. En del aviser blev lagt på et bord i bestyrelsesværelset, og nogle eksemplarer blev lagt hen til formand og direktør. Omgående bad Vagn Bro om at få en avis, som han omhyggelig bladede igennem, hvilket fik direktøren til at bemærke, at når vi holdt møde, skulle vi ikke læse aviser. Så lød det fra Vagn Bro: "Kære Vilhelm, jeg er nødt til at se, om der står noget i avisen fra min jurisdiktion, som jeg ikke er bekendt med."

En typisk ting for Vagn Bro var, at han altid havde en avis i den venstre jakkelomme, når han kom til vore møder. En gang var avisen udskiftet med et kulørt ugeblad, og ved mødets begyndelse fik vi forklaringen herpå. Vagn Bro bad formanden, folketingsmand gårdejer Henry Hansen, Gerdrup, om ordet i henhold til forretningsordningen, hvilket han fik: "Hr. direktør" begyndte Vagn Bro, "jeg kommer nede fra bladhusets kiosk, og på hylderne fandt jeg dette blad." Så kom "Hudibras" op af hans venstre jakkelomme. "Jeg vil ikke tolerere", fortsatte Vagn Bro, "at dette agtværdige bladhus har porno på sine hylder."

Et stort smil bredte sig på direktørens ansigt, og omgående blev der sendt besked til kiosken om at fjerne "Hudibras" fra hylderne. Fremover lå bladet i en skuffe, men det kunne stadig købes i bladhusets kiosk.

Medhjælper i Diskontobanken

I sommeren 1963 fik jeg en henvendelse fra sognerådsformand Kr. Larsen, der var medlem af Diskontobankens repræsentantskab. Han oplyste, at banken ville oprette en afdeling i Herlufmagle, og her ønskede man en lokal person ansat som medhjælper. Som leder ville man ansætte en fuldmægtig inde fra hovedafdelingen. Kr. Larsen spurgte, om jeg kunne tænke mig at blive medhjælper, i såfald ville han anbefale mig overfor direktør Hove Andreasen. Mit svar var et ja, jeg syntes det kunne være interessant at være med i dette arbejde og pengene havde jeg god brug for.

Efter en samtale med Hove Andreasen blev jeg ansat, og den 1. november 1963 åbnede afdelingen i Herlufmagle med bankfuldmægtig Svend Dalmose som leder og mig som medhjælper. Jeg skulle være i banken ugens 5 første dage fra kl. 10 –12 og desuden om fredagen fra 16 –18.

Aflønningen ville ske efter det antal timer, jeg ville have i banken. Jeg var jo klar over, at mine mange gøremål ville hindre mig i at give møde i alle bankens åbningstider. Som min afløser blev ansat tidligere gårdejer Julius Frandsen, der var flyttet fra Spragelse til Herlufmagle. Han var meget fleksibel, når blot han fik besked aftenen før, gav han møde.

Jeg fik fem gode år i Diskontobanken i Herlufmagle. Mit arbejde bestod først og fremmest i at skabe kontakt til kun-

derne. Jeg kendte jo de fleste af sognets indbyggere. Det bankmæssige klarede Svend Dalmose. Omkring lokalkendskabet husker jeg en lille episode. En dag kort før lukketid kom to kunder ind i banken. Den ene henvendte sig til mig med følgende ærinde: ”Vi har et problem” sagde han, ”min kammerat skal hente en pakke med reservedele til en traktor på posthuset, men det koster 200 kr. at indløse den, og dem har han ikke. Kan han få de 200 kr. på en veksler, hvis jeg kautionerer for ham?” Jeg henviste til Dalmose, der var bankens leder. Men Dalmose gav opgaven tilbage til mig og sagde: ”Du kender de to herrer, så det må du afgøre.” Straks udbrød ham der skulle kautionere: ”Ja, Verner du er jo i sognerådet, og du er et af de bedre medlemmer.” Så var den veksler i orden. Den blev udfyldt og underskrevet og pengene udbetalt. Da Dalmose og jeg umiddelbart efter forlod banken, så vi vore to kunder gå ind på kroen, og nogle dage efter fik vi oplyst, at man her havde købt reservedele for pengene. Banken led dog ikke noget tab, for kautionisten passede vekslen, indtil den var indløst. Apropos veksler, i mange år et gangbart betalingssmiddel, men i vore dage er disse blevet afløst af kassekreditter. Dengang var bankerne glade for de små forretninger. Vi havde mange kunder, der kom for at oprette en veksler på 100 eller 200 kr. Den skulle så indløses efter en måneds forløb, men mange havde ikke alle pengene, så den blev fornyet med et mindre afdrag ofte kun 10 kr.

Af de 10 kr. gik de 6,60 kr. til gebyrer og stempelpenge således, at der kun blev

3,40 kr. til afdrag, så det tog tid at få en sådan veksle ud af verdenen.

I 1968 traf jeg aftale med direktør Hove Andreasen om at fratræde, dels kneb det med at nå det hele, efter jeg var blevet sognerådsformand, og dels var både Hove Andreasen og jeg klar over, at tiden til at bruge ikke uddannet personale i vore pengeinstitutioner var ved at rinde ud.

Sparekassen Bikuben

Senere på året 1968 fik jeg en henvendelse fra amtmand Sigurd Wechselmann, der også var formand for "Sparekassen for Næstved og Omegn". Han opfordrede mig til at træde ind i sparekassens tilsynsråd, da der var en ledig plads.

Han oplyste at den gamle sparekasse, som havde fejret sit 100 års jubilæum den 21. juli 1966, næppe kunne overleve som selvstændig sparekasse i det lange løb, så derfor havde tilsynsrådet sammen med direktør Heine Madsen indledt forhandlinger om at fusionere med den landsdækkende sparekasse "Bikuben".

Amtmand Wechselmann oplyste, at en fusion ville betyde, at vi fremover blev lokalråd.

På det folkevalgte område ville det betyde, at ansvaret for sparekassens drift fremover lå i repræsentantskabet og bestyrelsen.

Jeg erklærede mig villig til at træde ind i sparekassens ledelse og var indforstået med fusionen med "Bikuben". Da jeg sidst på året i 1968 deltog i det første møde, var vi en del af sparekassen Bikuben.

Ved fusionen i 1968 blev der hensat 1 million kr. i en fond, som skulle bruges til kulturelle og velgørende formål. 10 procent af afkastet skulle tillægges fonden, medens det øvrige afkast kunne udbetales i henhold til fondens bestemmelse.

Fonden skulle styres af sparekassens lokalråd, som er bestemmende for udelingen af de midler, der er til rådighed. Det har for de skiftende lokalrådsmedlemmer været en dejlig opgave at kunne uddele ganske mange penge gennem årene.

Jeg fik 23 gode år i vor lokale afdeling, inden jeg faldt for aldersgrænsen. I adskillige år havde jeg den glæde at være formand for lokalrådet, og samtidig kom jeg med i det samlede repræsentantskab i sparekassen "Bikuben".

Kvægløst landbrug

Da jeg i 1966 blev valgt til sognerådsformand og samtidig blev formand for centralsygehuset i Næstved, blev der mindre og mindre tid til at passe landbruget. Tanken om at sælge køerne blev stærkere og stærkere, og i slutningen af 1968 blev tanken omsat til handling. I

februar 1969 leverede vi den sidste mælk til mejeriet. Det var en stor lettelse i det daglige arbejde, og jeg fik nu så meget for mine offentlige hverv, at jeg kunne undvære mælkepengene.

Af mit regnskab for 1967 fremgår det, at honoraret for at være sognerådsformand beløb sig til 15.278 kr. og for formandjobbet i centralsygehuset fik jeg 3.270 kr. Dertil kom diæter fra amtskommunen som beløb sig til ca. 3.000 kr.

Min økonomi havde aldrig været bedre, så da jeg i 1969 blev tilbudt at købe de 4 tdr. land, som bar navnet "Åbo", var der penge til at klare dette jordkøb. Landbrugsmæssigt havde jorden ikke den store værdi, da der både fandtes flyvesand, mosejord og al i undergrunden, men jeg følte en stor glæde ved at eje det stykke jord, som ligger ned mod Torpekanalen, og som mine forfædre havde boet og færdes på.

Prisen på Åbo var 15.000 kr. Sælger var Verner Petersen der ejede Åbovej nr. 13. Dette jordkøb blev indledningen til opkøb af mere jord, så ejendommen fik et areal på ialt 35 ha.

Min familie

Da Agnes og jeg blev gift den 17. november 1962, havde hun arbejde som barneplejerske på en vuggestue i Nykøbing F., men allerede den 31. december sluttede hun sit arbejde for at blive hjemmegående husmor.

Der var jo meget at gøre i hendes ny hjem, jeg var på farten hver dag til et eller andet. Familien var stor. Ikke blot omfattede den mine forældre, men også min bror Hartvig, der var ugift.

Boligforholdene var ikke i orden. Først i 1966 blev vi færdige med at indrette to lejligheder i stuehuset med centralvarme, bad og toilet.

Ved siden af arbejdet som husmoder hjalp Agnes mig også i landbruget, først og fremmest med arbejdet i stalden og om sommeren med at luge roer og høste. Derimod var det svært at få Agnes op på traktoren, den kunne jeg selv køre med.

Den 21. maj 1964 blev en stor dag for familien. På denne dag blev vor søn Troels født. Nu oplevede Agnes, som elsker at passe børn, den lykke at passe vort eget barn.

Et landbrug med husdyr og en stor familie om sig blev en god ramme om vor drengs opvækst, han var en nem dreng, og meget tidligt viste han interesse for hjemmet og landbruget.

Ofte sagde han: "Jeg vil være landmand eller professionel fodboldspiller." Han elskede at spille fodbold, men ben-tøjet kunne ikke holde til det, så han blev landmand.

Den 12. november 1970 blev atter en stor dag for familien. På denne dag blev vor datter Charlotte født. Der var stor glæde i familien over, at vi nu havde både en dreng og pige.

Jeg har tidligere brugt ordet nem om Troels. Det er nok forkert at bruge det samme ord om Charlotte, for hun havde meget mere temperament end sin bror,

Charlotte og Troels – 2 og 8 år.

men hun var en dejlig pige. Engang imellem morede det Troels at tirre sin lille søster, og så slog hendes temperament gnister. Efter et sådant drilleri råbte Charlotte: ”Mor kan du ikke sende den uartige knægt op til moster Rie, så hun kan lære ham at opføre sig ordentligt.”

Den store aldersforskel på seks år har vi aldrig mærket. De to søskende har altid haft et godt forhold til hinanden, selv om de på mange måder er forskellige.

Kommunalreformen i 1970

Kommunesammenlægningerne tog deres begyndelse, da indenrigsminister i trekantregeringen, Søren Olesen, i 1958 nedsatte kommunallovskommissionen. Arbejdet blev afsluttet i 1966 med en betænkning, som folketinget tog fat på at behandle.

Indtil folketinget den 3. juni 1967 vedtog loven om revision af den kommunale inddeling (inddelingsloven), var kommunesammenlægningerne foregået frivilligt, men nu var det ved at være slut med friheden.

I inddelingsloven bestemmes følgende:

1. Etablering af nye amtskommuner.
2. Regulering af grænserne omkring byerne - "Et bysamfund en kommune".
3. Tilvejebringelse af større og mere bæredygtige kommuner.

Loven bestemte, at der skulle nedsættes en kommunalreformkommission, der fik til opgave overfor indenrigsministeren at fremsætte forslag om nye amtskommuner og foretage en revision af den kommunale inddeling omkring byerne. Det betød, at på disse to områder blev der lovbestemmelser at gå efter, hvorimod loven ikke indeholder noget om, hvordan man skulle tilvejebringe bæredygtige kommuner ivotrigt.

Reformkommissionen startede sit arbejde med revision af grænserne omkring byerne.

Efter kommissionens besøg i Næstved fremsatte den forslag om, at Herlufsholm og Fodby i sin helhed blev sammenlagt med Næstved (senere blev det bestemt, at også Hyllinge og Vallsved skulle med i denne sammenlægning), endvidere at den sydlige del af Rislev Sogn blev tillagt Næstved og med mulighed for, at det kunne omfatte hele sognet.

Vejlø og Rønnebæk Sogne i Fladså Kommune skulle også indgå i Næstved, og til slut nævntes det, at der blev optaget forhandlinger mellem Næstved og Karrebæk om sammenlægning.

Selvom disse forslag ikke berørte de kommuner, som senere blev til Suså kommune fratog de os muligheden for at lægge Rislev Sogn til vor kommune.

Det ville have løst mange problemer omkring Susåskolen i Skelby og have givet forældre og børn i Rislev Sogn langt mere stabile forhold omkring deres skole. Børnene ville have fået en mere sikker skolevej fra dette område.

Efter kommissionen havde fastlagt de kommunale grænser omkring de gamle købstæder, skulle man gøre den sidste del af arbejdet færdigt, nemlig tilvejebringe større og mere bæredygtige kommuner. Det blev gjort efter de forhåndenværende søms princip. Når man nu, 30 år efter kommunalreformen, snakker om nye kommunesammenlægninger, skyldes det blandt andet, at der ikke blev samtidighed i reguleringen af grænserne omkring købstæderne med hensyn til skabelsen af større og bæredygtige landkommuner.

Beskeden til Herlufmagle-Tybjerg Kommune fra kommissionen lød på, at vi skulle sammenlægges med den daværende Suså Kommune. Dette forslag blev hurtigt tiltrådt af sognerådet i Suså kommune, medens der i Herlufmagle-Tybjerg Kommune var et stort flertal for en sondering mod den af kommissionen foreslåede Holmegaard Kommune. Et medlem Dyhr Pedersen, Aversi, ønskede, at vi rettede en henvendelse til kommissionen om at undgå at oprette de små kommuner og i stedet etablere nye kommuner omkring de større byer, hvilket i vort område ville betyde kommuner omkring Næstved, Ringsted og Haslev. Dyhr Pedersen lagde ikke skjul på, at et flertal i Aversi helst ville være en del af en ny Haslev Kommune.

Flertallet i Herlufmagle-Tybjerg Kommune, vist nok 8 medlemmer, havde ikke noget imod at blive sammenlagt med Suså Kommune, men havde dog den opfattelse, at det var usikkert, hvorvidt denne kommune ville være bæredygtig. Den ny kommune ville få et indbyggertal på 6.500, hvilket var meget tilfredsstillende, men desværre var indbyggernes aldersmæssige sammensætning ikke hensigtsmæssig, vi havde for få børn, unge og folk i den produktive alder. Endnu værre var det, at Landsplanlægningsudvalget, der i disse år lavede en masse prognoser over befolkningsudviklingen i hele landet, bedømte den ny kommune til ikke alene

at stagnere, men gå tilbage i befolkningstal. L.P.U.S. forudsage at den nye Suså Kommune i 1985 kun ville have 6.400 indbygger, altså 100 mindre end ved sammenlægningen.

Da den nye Suså Kommune den 1. april 1970 var en kendsgerning, var kommunalbestyrelsen enig i at gøre disse prognoser til skamme, og den gode udvikling, der var igang i begge kommuner, vedtog vi at forstærke.

Kommunalbestyrelsen satsede særligt på at byudvikle i Glumsø og Herlufmagle-Gelsted området. Her havde vi jord i byzone, her var kloakeringen langt fremme, og folk ville gerne bosætte sig i disse to områder.

Den nyvalgte kommunalbestyrelse i 1970. Fra venstre: Børge Poulsen, Poul Erik Sørensen, Svend Erik Petersen, Chr. Petersen, Poul Jensen, Laur. Hansen, Per Jacobsen, Ejgil Frølich (socialinspektør), Aage "Busser" Jensen (kommunesekretær), borgmester Poul Jensen, Preben Gregersen, Villy Pedersen (kommuneingeniør), Laur. Mogensen, Vagn Hansen, L. Schmidt Petersen, Svend Aage Larsen, Erik Nordskilde og mig selv.

Den nye kommunalbestyrelse, fra 1974 byråd, fik en del kritik af, at hele udviklingen skete i de to store byområder, men det var her mulighederne lå til at skabe den nødvendige vækst i kommunen, så den kunne blive bæredygtig. Senere fik de to mindre byområder Skelby og Tybjerglille deres andel af udviklingen. Fra 1970 til 1990 steg antallet af boliger i Skelby fra 50 til 100. Jeg har ikke tallet fra Tybjerglille, men også her er der sket en tilsvarende udvikling.

Derimod satte både kommunalreformen i 1970 og de mange restriktioner, der er pålagt landområderne, udviklingen i landsbyerne i stå, men det har et flertal af vore lovgivere vel også ønsket.

Den skepsis, som nogle af os nærede til den ny Suså Kommune, var unødvendig takket været den stærke udvikling og befolkningstilvækst. Fra 1970 til 1990, hvor jeg sluttede mit kommunale arbejde, oplevede jeg, at antallet af indbyggere steg fra ca. 6.500 til 8.089, en stigning på 24 %.

Den nye amtskommune

Når vi ser tilbage på dannelsen af Storstrøms Amtskommune, ser det hele frede ligt ud her 30 år efter, men det var ikke en given ting, at det hele skulle forløbe så harmonisk.

Det er ingen hemmelighed, at de følelser, vi i det gamle Præstø Amt nærede overfor sammenlægningen, ikke var så varme. Vore følelser var ikke vendt mod Maribo Amt, tværtimod, men de var vendt mod den deling af Sjælland, som vi fandt unaturlig, når der skulle dannes nye amtskommuner. Mange var også utilfredse med det folketingsudvalg, som behandlede lovforslaget om nye amtskommuner.

Alle de forslag og tanker, som blev fremført fra vort område af amtsråd, kommunerne, organisationer, erhvervs livet samt en række enkeltpersoner, blev modtaget utroligt negativt.

Med et gammelt sydsjællandsk udtryk kunne man sige, at alt hvad vi fremførte var ”Spildte Guds ord på Balle Lars”.

Jeg erindrer, at da lovforslaget om sammenlægninger af vore amter var fremlagt, og der var nedsat et folketingsudvalg til at behandle lovforslaget, tog en række personer i Præstø og Sorø Amter initiativ til en henvendelse til udvalget. Jeg husker ikke, hvordan det startede, men i personkredsen var erhvervsfolk, organisationsfolk, samt en række kommunalfolk, herunder borgmester Svend Hansen og mig.

Delegationen ønskede primært, at der blev oprettet en amtskommune bestående af Præstø og Sorø Amter. Alternativt kunne vi gå ind for en stor sjællandsk amtskommune og så skulle Lolland-Falster have særstatus ligesom Bornholm.

Vi udpegede Svend Hansen som ordfører, men han ønskede det ikke, for, som han udtrykte det, lige meget hvad

jeg fremfører, bliver jeg påduttet, at jeg kun varetager Næstveds interesser.

Det blev så mig, der måtte fremføre vore ønsker til en kommende amtskommune.

Vi fik foretræde vist nok i Christiansborgs største udvalgsværelse, og vi følte en enorm afstand til folketingsudvalget. Efter formanden, Carl P. Jensen, havde budt velkommen, fremførte jeg på de fremmødtes vegne vore ønsker, som medlemmerne høfligt påhørte. Derefter spurgte formanden, om der var andre fra delegationen, som ville supplere de fremførte ønsker? Det var der ikke. Herefter spurgte han, om nogen fra udvalget havde noget at spørge om? Kun et enkelt lokalt folketingsmedlem ville vise sin deltagelse og stillede et par spørgsmål.

Derefter meddelte formanden, at det fremførte ville indgå i det videre sagsforløb.

Da vi kom ud fra mødet, kom et af folketingsudvalgets medlemmer Holger Hansen, Tågeby, og hilste på os. Under samtalen med ham spurgte jeg, hvorfor man skulle bruge det største udvalgsværelse til så lille en delegation. Det er meget bevist, svarede Holger Hansen, for udvalget ønsker ikke at gå i dialog med delegationerne.

Vi fik som ventet intet ud af initiativet, og folketetinget vedtog loven om de nye amtskommuner med nogle mindre justeringer, og med vedtagelsen blev vi en del af den nye Storstrøms Amtskommune.

I Præstø Amtsråd gjorde vi et sidste forsøg på at øve indflydelse. Efter det var gjort klart for os, at Næstved ikke

ville blive amtsby, pegede et enigt amtsråd på Vordingborg, men også dette forslag led skibbrud. Alt var indtil mindste detalje tilrettelagt mellem Christiansborg og nogle stærke folketingsmedlemmer i Maribo og Sorø Amter.

Den 1. april 1970 blev 1400 kommuner til 275 nye komuner, og 29 amter blev til 14 amtskommuner.

Ingen tvivl om, at det var nødvendigt at gøre kommunerne større, så de kunne klare de stigende opgaver, som regering og folketing pålagde dem; men denne kommunalreform betød også nogle mærkbare ændringer i vort folkestyre. Et stort antal medlemmer af sogneråd, byråd og amtsråd, som med stor interesse havde deltaget i dette arbejde, kunne ikke forsætte. Der var ikke plads til dem.

For mange af os, som fik lov at fortsætte, blev det under helt andre vilkår. Jeg måtte forlade min plads som sognerådsformand i Herlufmagle-Tybjerg og blev menigt medlem af Suså Kommunalbestyrelse. Poul Jensen, Buske, som var sognerådsformand i gl. Suså Kommune, blev vor første borgmester.

Ændringen i den amtskommunale struktur medførte, at sygehusbestyrelserne blev nedlagt, derved mistede jeg mit arbejde som formand for centralsygehuset i Næstved. Pludselig opdagede jeg, at i det politiske arbejde er der ikke noget økonomisk sikkerhedsnet. Dertil kom, at vi på grund af mit kommunale arbejde havde omstillet vor bedrift til deltidslandbrug.

Amtskommunens undervisnings- og kulturudvalg

I den nye Storstrøms Amtskommune fik socialdemokratiet valgt 16 ud af 31 medlemmer, det vil sige rent flertal, og Søren Trolborg blev amtsborgmester.

Ved konstitueringen var flertallet så large at overlade formandsposten for undervisnings- og kulturudvalget til mindretallet.

Mindretalsgruppen, der bestod af Venstre, Konservative og Det Radikale Venstre, udpegede mig til denne post. Det følte næsten som en appelsin, der faldt i min turban. Det sikrede, at jeg kunne fortsætte mit politiske arbejde, men ligeså vigtigt, jeg fik et dejligt område at kunne gøre det i.

Det var dengang, hvor kommunerne i stort omfang hentede bistand fra amtskommunerne på skole- og undervisningsområdet.

Amtskommunerne havde tre amtskonsulenter: Ingemann Pedersen havde folkeskolen som arbejdsområde, Tejsen Lykke, var amtskolepsykolog, og Bent Vedsø, havde hele fritidsområdet.

Sammen med Ingemann Pedersen besøgte jeg et meget stort antal af amtskommunens skoler. Et interessant arbejde, hvor jeg lærte skoleledere og lærere at kende på en meget positiv måde.

Den ny amtskommune fik ved kommunalreformen tillagt de kommunale gymnasier i Nakskov, Maribo og Næstved. Gymnasiet i Nykøbing F., som var et statsgymnasium, kom senere ind under amtskommunen.

Tilsynet med gymnasierne var ikke let. De ansatte her mente, at det havde vi ikke ekspertise til, (hvad vi jo heller

ikke havde i starten), men samarbejdet forløb udmærket.

En stor opgave for den nye amtskommune var at opføre to nye amtscentraler for undervisningsmidler i henholdsvis Maribo og Næstved. Disse blev en stor hjælp for vore mange skoler. På det kulturelle område blev det især museerne, som fik bedre vilkår og særlig dem, der var beliggende i det gamle Præstø Amt. De havde haft meget trange forhold at arbejde under. Næstved museum fik i 1969 kun et tilskud fra amtet på 800 kroner.

Også musikken og en række andre kulturelle aktiviteter blev styrket økonomisk.

I det budget, den nye amtskommune overtog fra de to amter, var der budgetteret en udgift på 572.000 kroner. To år efter var det tredoblet, men udgjorde stadigvæk kun en 1/2% af det samlede budget.

Jeg blev meget glad for mit arbejde i amtskommunen. Den største ulempe var afstanden fra hjemmet til amtsrådhuset, 140 km. frem og tilbage. Dertil kom store afstande, når jeg skulle til møder andre steder i amtskommunen eller besøge vore mange skoler. Det blev til mange kilometer året rundt.

Alligevel var jeg sikker på at min politiske fremtid ville blive i Storstrøms Amtskommune. Det var ikke chancen for en borgmesterstol, der fristede. I det røde amt havde Søren Trolborg sat sig tungt til rette i denne, hvad jeg levede fint med. Det er med stor glæde, jeg mindes samarbejdet med ham, først i fællesudvalget for de to amter i sammen-

lægningsåret og senere mine 8 år i Storstrøms Amtskommune. Det blev dog ikke i amtskommunen, jeg skulle havde min kommunale fremtid.

En udmelding fra borgmester Poul Jensen, Buske, om, at han ikke ønskede at genopstille ved kommunevalget, der skulle holdes i begyndelsen af marts måned 1974, blev afgørende.

Borgmester i Suså Kommune

Efter Poul Jensen havde meddelt sin beslutning, fik jeg en henvendelse fra vor vælgerforening om at stille op som Venstres borgmesterkandidat til det kommende kommunalvalg, hvilket jeg sagde ”ja tak” til.

Såfremt jeg blev valgt, blev det en udfordring til et spændende arbejde, og jeg kunne undgå at tilbringe mange timer på vore landeveje.

Den nyvalgte kommunalbestyrelse, der tiltrådte den 1. april 1974, var meget alsidig sammensat, 6 medlemmer var valgt af Venstre, 5 af Socialdemokratiet, 1 af Det Radikale Venstre, 1 af De Konservative, 1 af Fremskriftspartiet og 1 medlem valgt af en upolitisk liste. Med alle stemmer undtagen de 5 socialdemokratiske, blev jeg valgt til ny borgmester, og det blev indledningen til 16 gode år i Suså Kommunes tjeneste.

Arbejdet var noget anderledes end i den gamle sognekommune. Der blev nu

Som nyvalgt borgmester – et hverv, som gav mig mange glæder.

dannet politiske grupper, så enkelte medlemmer ikke længere kunne træffe aftaler om et eller andet. Det skulle som regel godkendes i de politiske grupper. Det vil sige, at vi havde fået mere politik i vore ny kommuner, men det er jo de demokratiske spilleregler.

En anden nyskabelse var de stående udvalg. De havde, efter den nye styrelseslov, fået en betydelig kompetance. Var et stående udvalg enig i afgørelsen af en sag, kunne både borgmester og den øvrige kommunalbestyrelse blive upopulære, hvis de blandede sig i afgørelsen. Den øgede kompetance til de stående udvalg var en nødvendighed, da de mange sager ikke alle kunne behandles i kommunalbestyrelsen, dertil var sags-

mængden blevet for voldsom. I 1974 vedtog vi at kalde os *byråd*, ikke fordi vi havde fået fine fornemmelser, men fordi vi fandt ordet *kommunalbestyrelse* og de heraf afledte ord for uhåndterlige. Eksempel: *Kommunalbestyrelsesmøde* eller *kommunalbestyrelsesmedlem* for slet ikke at tale om *kommunalbestyrelsesdagsorden*. Tænk på hvor mange timer vor administration kunne have brugt på at skrive disse lange ord.

En ny oplevelse som borgmester var en større og helt anderledes administration end i den gamle sognekommune. Administrationen skulle jo ikke blot betjene byrådet, men også kunne arbejde selvstændigt i en lang række sager.

Den ny form for administration blev en positiv oplevelse. Vore ansatte var dygtige, flittige og loyale, og arbejdet på vort kommunekontor var fra starten

i 1970 utraditionelt og præget af megen åbenhed.

Mine 16 år som borgmester blev en tid med stor aktivitet. Selvom de tidligere kommuner og Suså kommune i sine første 4 år havde løst mange opgaver, lå der en række uløste problemer foran os.

Nogle af de mest påtrængende ting, der skulle løses, var en udvidelse af Glumsø Plejehjem. Den stærke vækst i befolkningen betød et stort pres på vores skoler, især de to største Herlufmagle og Glumsø.

Fra den tidligere kommunalbestyrelse havde vi overtaget et projekt til udbygning af Glumsø Skole. Den 13. september 1974 var vi så langt fremme, at vi kunne holde rejsegilde, og den 21. marts 1975 holdt vi indvielse, hvor blandt andet amtsborgmester Søren Trolborg deltog. Få dage forinden havde vi holdt licitation på 2. etape til

Kommunekontoret på Realskolevej – efter tilbygningen i 1978.

udbygning af skolen. Den ville koste omkring 2 mill. kr.

Skolen havde, i modsætning til Herlufmagle Skole, en overbygning til 8., 9. og 10. klasserne for børnene i den gamle Suså Kommune, men nu skulle den også rumme børnene fra Tybjerg og Aversø.

I 1976 bygger vi 8 nye værelser til Glumsø Plejehjem, og samtidig installerede vi elevator i tilknytning til værelserne. Året efter opførte vi en ny køkkenbygning til plejehjemmet.

I 1976 tog vi så fat på udbygningen af Herlufmagle Skole hvor der var et stort efterslæb. Børnetallet var stærkt stigende, og der skulle også skaffes plads til de store elever, der gik i overbygningen på Holmegårdsskolen i Fensmark.

I min nytårsudtalelse ved indgangen til 1977 omtaler jeg både kommunens stramme økonomi, men også mine forventninger om, at det alligevel skal lykkes at gennemføre et stort anlægsprogram.

På Herlufmagle Skole blev udbygningen af første etape til 10 millioner kroner gennemført, og denne blev indviet den 20 januar 1978. En stor oplevelse ved denne lejlighed var, da den 84 årige, tidligere sognerådsformand Kristen Larsen på en levende og spændende måde fortalte om centralskolens tilblivelse i 1937-38. Jeg mener hans indlæg blev optaget på bånd, som forhåbentligt eksisterer endnu.

I 1977 nåede vi også at færdiggøre faglokalerne på Glumsø Skole, samt opføre klubhuset ved Herlufmagle-Hallen. Derudover startede vi en udvidelse af kommunekontoret. Den gamle real-

skole med pavillioner kunne ikke rumme administrationen mere, og i februar 1978 kunne vi flytte ind i de nye lokaler i stueetagen.

Ved byrådsvalget d. 7. marts 1978 fik Socialdemokratiet valgt 6 medlemmer, Det Radikale Venstre 1 medlem, Venstre 7 medlemmer og Fremskridtspartiet 1 medlem.

Også for dette nyvalgte byråd var der mange opgaver at tage fat på. En ting vi brugte megen tid på, var den kommunale børneoplysning. Efter at havde bygget børnehaver i Gelsted og Glumsø, startede vi dagplejen op i 1973.

Hele den kommunale børneoplysning var i en voldsom udvikling, hvilket betød, at der var mangel på uddannet personale. Da disse ikke hørte til de højestlønnede, prøvede de kræfter med kommunerne for at opnå bedre lønninger og bedre arbejdsforhold. Det medførte megen uro i vore børneinstitutioner og mange arbejdsnedlæggelser.

De var meget ubehagelige, først og fremmest for børnene og forældrene, men også for os andre. Adskillige gange meddelte forældrene, at de ville aflevere børnene på kommunekontoret. Da en vred far ville gøre alvor af sin trussel, foreslog jeg ham, at han skulle tale med min kone, som er barneplejerske. Han tog mig på ordet, og de fik en aftale om oplysning den pågældende dag. Det gik fint. Det blev dog også den eneste gang, min kone måtte træde hjælpende til vedrørende børneoplysning i Suså Kommune.

En anden ting, vi brugte mange kræfter på, både i Storstrøms Amtskommune og Suså Kommune, var planlægning. In-

gen tvivl om, at der igennem dette arbejde blev udrettet mange værdifulde ting, som vi siden har høstet gavn af. Men, når jeg nu mange år efter kigger i de utallige rapporter, mødereferater, regionplaner, kommuneplaner, centerplaner, lokalplaner og mange andre sagsakter vedrørende planlægning, har jeg det indtryk, at man lavede alt for mange planer, som vi aldrig fik brug for. Mange af dem antog næsten karakter af beskæftigelsesterapi.

Den stærke stigning i befolkningen blandt andet gennem mange tilflyttere betød, at vi måtte udvide tilbuddene på fritidsområdet. Her stod sporten i første række, der var blevet flere børn og unge i kommunen. Den 12. februar 1979 vedtog byrådet at opføre en idrætshal i Glumsø til 4 mill. kr. Kommunens bygningsinspektør, Niels Elmer Hansen, var projektleder og firmaet Ib Andersen, Sorø, opførte hallen. Den 14. december samme år kunne vi så holde indvielse, og vort prisoverslag holdt.

Sportsanlæggene ved vore fire skoler blev ligeledes udvidet og forbedret, særlig ved de to store skoler i Glumsø og Herlufmagle.

I Glumsø fik vi også anlagt en tennisbane. Da vi fik den første henvendelse om at få anlagt en tennisbane var stemningen i byrådet, at det skulle kommunen ikke tage del i, det måtte de interesserede selv klare, for det var en sport for de mere velstillede, så det blev et "nej."

Da der var gået et par år, fik byrådet en ny henvendelse med rigtig mange underskrifter, som repræsenterede alle al-

dersgrupper, politiske afskygninger samt arbejdsmæssige og erhvervsmæssige interesser. Så slog stemningen om, og byrådet sagde "ja" til at medvirke til etablering af en tennisbane.

Ved indvielsen skulle jeg være med til at spille et sæt. Her ville jeg lave et rigtigt serve-es, hvilket jeg selvfølgelig ikke kunne, men slaget blev så kraftigt, at vi aldrig så bolden mere.

I kommunen savnede vore spejdere egne lokaler. I Glumsø brugte de den gamle skole (Skolevej 3), og i Herlufmagle flyttede man mellem præstegården og den gamle forskole. Ved udvidelsen af centralskolen blev en pavillion ledig, og den blev begyndelsen til nogle gode lokaliteter på Sletteskovvej i Herlufmagle.

Senere medvirkede kommunen til opførelsen af et spejderhus på Stendyssevej i Glumsø.

Stigningen i befolkningen medførte også, at der hos vore indbyggere, ikke mindst hos vore tilflyttere, opstod nogle kulturelle behov. Vort biblioteksvæsen trængte til fornyelse, og det blev til et nyt bibliotek i Glumsø til en pris af 1,6 mill. kr., som vi kunne indvie den 9. januar 1981. I Herlufmagle indrettede vi en biblioteksfilial i resterne af den gamle kro, som kommunen havde erhvervet.

En landvinding på det kulturelle område var "Suså Aktiv". Hvem, der fik ideen til denne nyskabelse, husker jeg desværre ikke. Kommunen afsatte på budgettet en sum penge, som et udvalg kunne bruge til kulturelle arrangementer. Til det beløb, kommunen stillede til

rådighed, kunne man supplere op med betydelige statstilskud.

Det har betydet, at vi i kommunen har oplevet arrangementer af høj kulturel værdi, takket være Suså Aktiv.

Også en kor- og musikskole fik vi oprettet. I samarbejde med Knud Andersen og med ham som leder kunne vi tilbyde, ikke mindst vore børn, undervisning i kor og musik. Undervisningen skete i nogle gode lokaler i Knud Andersens villa på Østergade i Glumsø.

I januar 1980 ønskede Knud Andersen at fratræde som leder og underviser. Derefter overtog lærer Denis Kehr, Herlufmagle, ledelsen, og undervisningen blev henlagt til lokaler på vore skoler.

Birkevang

Den største opgave, i min tid som borgmester, var opførslen af sundheds- og aktivitetetscentret "Birkevang". Til at berette om dette center vil jeg bruge min tale ved indvielsen den 13 juni 1989.

Her sagde jeg følgende:

Startskuddet til centret kan føres tilbage til byrådets behandling af social- og sundhedsplanen for 1985.

Her blev det udtalt, at der i vores sundheds- og ældrepolitik manglede perspektiv, idet der ikke var indbygget nogen form for fremtidsvision.

Det fik mig til, ved afslutningen af debatten, at anmode de politiske grupper i byrådet om at komme med forslag til en målsætning og en politik på dette område.

Der blev kun fremsendt et forslag, og det blev dette forslag, som dannede

"Birkevang" kort efter indvielsen.

grundlag for det projekt, der kom til at hedde "Birkevang".

Jeg vil citere nogle af de grundholdninger, der var enighed om i byrådet:

1. at vi etablerer et center, hvorfra man kan udføre entydig og koordineret indsats for alle kommunens pensionister,
2. at Glumsø plejehjem er det, der kan indpasses i denne fremtidige løsning, samt
3. at man etablerer nogle grupper af boliger rundt om i kommunens mindre samfund.

Der blev herefter i socialudvalget med bistand af rådgivningsselskabet "Ældrebo" udarbejdet et oplæg til en fremtidig sundheds- og ældrepolitik. Efter behandling i økonomiudvalg og byråd var projektet klar til at inddrage de mange brugergrupper og alle de borgere, som ønskede at medvirke i dette arbejde.

Der er afholdt borgermøder, beboermøder, møder i pensionistforeninger og blandt medarbejderne. Til at koordinere projektet har vi haft en arbejdsgruppe, som bestod af medarbejdere m.fl., samt et byggeudvalg som bestod af følgende:

Formanden for socialudvalget, Poul Christensen, formanden for udvalget for teknik og miljø, Poul Erik Sørensen, og borgmester Verner Larsen.

I foråret 1987 har der været afholdt en arkitektkonkurrence på projektet, og bedømmelseudvalget, som bestod af arbejdsgruppen og byggeudvalget, indstillede til byrådet at antage forslaget fra

arkitekt Poul Faboe Larsen, Ringsted.

Så tog tingene fart. Der blev udarbejdet detailprojekt, der blev afholdt licitation og den 12 april 1988 blev spaden - eller gravkøen sat i jorden. Et godt og dygtigt arbejde af vore mange håndværkere og øvrige medarbejdere gik i gang.

Et godt vejrlig - både i sommeren 1988 og den efterfølgende vinter 1988-89 - har været til stor gavn for byggeriet, tidsplanen er overholdt til punkt og prikke.

Det skal her indskydes, at den milde vinter også betød, at vi undgik udgifter til dyre vinter-foranstaltninger.

Den 1. december 1988 var der klar til indflytning i de 6 boliger, som Lejerbo har opført, som sin del af centret.

Den 1. januar 1989 tiltrådte Anette Lykke Martinsen som centerchef. Nu var tiden inde til at få personale-normeringer på plads, få indkøbt inventar og få monteret det store central-køkken, ligesom vi fik nedsat et center-råd blandt brugerne.

Den 1. april kulminerer det hele med indflytning i de sidste 21 boliger, og vi tager centret i brug.

Vi har gennemlevet en periode, der krævede utroligt meget af vore beboere fra plejehjemmene i Herlufmagle og Tybjerg, af medarbejderne på de to plejehjem, og af alle vore nyansatte, samt en stor del af personalet på kommunekontoret.

Jeg tør godt sige, at i denne situation, hvor nerverne stod på højkant, er der ydet en indsats, der ligger over den arbejdsnorm, som er hverdagens.

Dette vil jeg rette en varm og hjertelig tak for.

Og ligeledes vil jeg benytte anledningen til at takke projektlederen, som er vor kommuneingeniør, Villy Petersen. Et arbejde som Villy har udført med stor omhu.

Vi i byggeudvalget: Poul Christensen, Poul Erik Sørensen og mig selv, har haft en let opgave med at føre tilsyn og iagttagelse, at arbejdet kørte efter planen. Her ved indvielsen tyder alt på, at budgettet på de ca. 33 millioner kroner, som er prisen på "Birkevang", holder.

Og så er vi fremme ved indvielsen. Her lagde vi stort ud med at invitere vore Dronning. Desværre var vi for sent ude,

og så gik invitationen til socialminister Aase Olsen. Hun sagde "ja", men måtte sende afbud, og så begyndte vi at se efter forhenværende socialministre. Her standsede vi ved Bent Rold Andersen, fordi han har ydet en enorm indsats for at sikre vore ældre medborgere en bedre tilværelse.

Tak til Bent Rold Andersen fordi du vil holde indvielsestalen og foretage den officielle indvielse af "Sundheds- og aktivitetscentret Birkevang".

Et morsomt indslag ved indvielsen var, da kommunens ældste indbygger, den næsten 100 årige tidligere overtandlæge ved den danske brigade i Tyskland, Christian Jensen, Glumsø, overrakte

Billedet er fra et af vore møder med Grasberg, og det er borgmester Blanke, som taler.

Rold Andersen en vingave. Det medførte en kvik ordveksling, hvor den gamle tandlæge fortalte den forhenværende socialminister, at man skulle behandle de ældre medborgere bedre, end man gør.

Grasberg

I forbindelsen med indvielsen blev der holdt en fest, hvor alle var velkomne, og det var en stor glæde, at rigtigt mange deltog.

Blandt gæsterne var en delegation fra den tyske kommune Grasberg med borgmester Blanke i spidsen. Ved denne lejlighed underskrev vi venskabskommuneaftalen, og siden har de to kommuner haft megen glæde af at være venskabsbyer.

Forud for denne venskabsaftale havde de to byråd og forskellige foreninger i de 2 kommuner besøgt hinanden og oplevet, at vi befandt os godt sammen. Selvom der er betydelig forskel på tysk og dansk kommunalpolitik, har vi også meget tilfælles, vi har samme størrelse og på mange områder de samme problemer at kæmpe med til hverdag.

Kemien mellem de to byråd og de øvrige deltagere i venskabsbesøgene var god, så der var enighed om at indgå en aftale om at være venskabsbyer fremover. Når dette skrives, er 10 års jubilæet fejret både i Grasberg og Suså Kommuner.

Årsagen til at de to kommuner fandt sammen, må tilskrives vor ungdomsskoleinspektør Gaarn Larsen og hans kone

Märthe. Hendes bror bor i Grasberg Kommune, og under et besøg der fik Gaarn Larsen den ide, at de to områder burde være venskabsbyer.

Et alsidigt job

At være borgmester er et alsidigt job. For at blive valgt skal man have lidt vælgertække, og når man så er valgt, skal man kunne samarbejde med mange mennesker, først og fremmest byrådet. Kan man ikke samarbejde her og opnå flertal for de ting, der skal gennemføres, bliver arbejdet let en ørkenvandring.

Når jeg ser tilbage på mine 16 år i borgmesterstolen, føler jeg, at det er gået ganske godt. I byrådet havde vi jo den fælles interesse, at det skulle gå kommunen og vore indbyggere godt.

Måden at nå vore mål på var selvfølgelig præget af det politiske tilhørsforhold, men når vi sad i møderne, mærkede man det ikke særligt. Byrådsmedlemmer er normalt ikke særlig gode partisoldater, men selvfølgelig skylder man dem, der har valgt en, at man lever op til det, man blev valgt på.

På kommunekontoret følte jeg mig godt til rette, både i forhold til personalet, men også i forhold til de mange mennesker, der kom for at få løst et eller andet problem. Selvfølgelig kunne der være ubehagelige opgaver ind imellem, men det hører med til arbejdet.

Blandt de besøgende på kommunekontoret var der ofte elever fra vore skoler. De startede som regel inde på

Det nyvalgte byråd i 1986, som var starten til min sidste periode. Siddende fra venstre: Jette Andersen, Johs. Thomsen, Anne Skov, mig selv, Birthe Kristensen og Poul Erik Sørensen. Stående fra venstre: Claus Jensen, Verner Frederiksen, Henrik Hansen, Poul Christensen, Erling Petersen, Hans Kurt Jørgensen, Henri Larsen, Povl Heitmann Møller og Svend Erik Petersen.

mit kontor, og de havde altid to spørgsmål: "Hvad tjener en borgmester? og hvad laver han?"

Det første var jo let at svare på. Til det andet spørgsmål kunne det ofte være svært at give de mindste elever en forklaring, som de forstod, så det drejede sig om at fange deres interesse. Her kom vor datter Charlotte mig til hjælp.

Som 4-årig besøgte hun en dag en ejendom, hvor der var håndværkere, og disse fik en snak med vor lille pige: "De spurgte hende bl.a. om, hvad hun hed? hvor gammel hun var? hvor hun boede? og hvad hendes far hed?" På spørgsmålet om hvad hendes far, som de godt vidste, var borg-

mester, lavede, svarede hun: "Ingenting" - "Hvad laver din mor så?" spurgte håndværkerne, og åbenhjertigt svarede Charlotte: "Hun hjælper min far".

Til borgmesterjobbet hører også et utal af møder. Møder med byrådsmedlemmer, med personalet, med foreninger og mange, mange andre. Vi havde også møder med andre kommuner, og her mindes jeg med stor glæde "Den lille borgmesterklub". Denne bestod af Fladså, Holmegaard, Langebæk, Rønnede, Præstø og Suså Kommuner. Vi var af nogenlunde samme størrelse og havde derfor fælles interesser. Om eftermiddagen holdt vi møde, og så sluttede vi med

en god middag, som regel på rådhuset. På disse møder evnede vi på bedste måde at forene det nyttige med det hyggelige.

Rejser oplevede jeg slet ikke i det omfang som nutidens kommunalpolitikere gør det.

I mine 20 år som amtsrådsmedlem har jeg været i London 2 gange for at studere sygehusvæsen. Som sognerådsmedlem nåede jeg ikke at passere landets grænser, men som borgmester fik jeg tre dejlige ture til vor venskabsby, Grasberg, i Tyskland.

Hvis jeg skulle sætte en overskrift på min borgmestertid skulle det være "åbenhed". Jeg tilstræbte åbenhed over for byrådet, kommunens ansatte og vore indbyggere. Ja, man kunne gå lige fra gaden ind på mit kontor, døren stod altid åben, medmindre jeg havde møder eller samtaler med en eller anden. Det kan selvfølgelig ikke lade sig gøre i de større kommuner, så det hører til de små kommuners fordele.

Den korte afstand mellem borgmester, byråd, administration og vore indbyggere indebar mange fordele og var med til at løse mange problemer.

Afslutning

Den 31. december 1989 sluttede jeg mit arbejde i den offentlige sektor. Jeg havde selv planlagt min afgang, men alligevel betød det en omvæltning. Ikke så meget

i den første tid. Her nød jeg lettelsen over ikke mere at skulle have ansvar for Suså Kommunes ve og vel, og jeg skulle heller ikke ustandseligt afsted til møder. Jeg nød endnu mere at være fri for at læse den tiltagende mængde af papirer, som er blevet en svøbe i vort moderne samfund.

Men, hurtigt kom den tid, hvor man følte sig udenfor. På kommunekontoret hørte man ikke til længere, og telefonen blev så stille. Ingen ringede og spurgte en til råds, og når den ringede, var det Agnes.

For journalister blev man fuldstændig uinteressant, og når man mødte folk forskellige steder, var det obligate spørgsmål: "Hvordan er det at være pensionist?"

Man er ikke nogen spændende person mere. Et årstid efter, jeg var gået af som borgmester, mødte jeg på gaden i Glumsø en mand, som jeg havde haft en del at gøre med i min borgmestertid. Han kom imod mig med et stort smil og spurgte hjerteligt: "Hvordan har du det?" Så bliver man så glad. Pludselig kiggede han op på mig og spurgte: "Men hvem er du egentlig?" Så får man det som "Konen med æggene" - der røg ens hele lyksalighed.

Nå, verden går jo ikke under, fordi man ikke er borgmester mere. Det er ikke så svært at holde med et arbejde, når man har noget andet at tage sig til. Jeg har tidligere nævnt, at jeg var med i aktionærrådet i Bikuben og boligselskabet Lejerbos Suså Afdeling.

Endvidere var jeg kommet i lokalrådet for Nykredit. I 1978 var jeg valgt til til-

synsrådet (bestyrelsen) for Alm. Brand af 1792. Her blev jeg senere næstformand, og selskabet var inde i en periode med en stærk udvikling med den dynamiske direktør, Bent Knie Andersen, i spidsen. Det var et arbejde, jeg var meget optaget af.

Alle disse ting var med til at fylde det tomrum der opstod. Sidst, men ikke mindst, fik jeg mere tid til min kone, vore børn og en trofast familie. Der blev også mere tid til landbruget, hvor vor søn Troels havde overtaget halvdelen af ejendommen i 1989.

Den sidste halvdel blev overtaget i 1993, men indflytningen på gården skete først i 1994.

I 1990 var han blevet gift med Annette, som er sygeplejerske. Hendes far, Poul Arne Johansen, Trælløse, er født på Åbovej 11. Dette landbrug ejede Annettes bedsteforældre Marie og Frode Johansen i årene fra 1935 til 1965. Annette og Troels startede med at bosætte sig på Åbovej 3.

"Åbovej 3" blev i 1968 opført af SEAS som transformerstation, men allerede 10 år senere var dens kapacitet for lille, og i stedet for at udvide den opførte man en ny station, som man placerede under den højspændingsledning der går over Åbovej 500 m vestpå.

Den gamle SEAS-station købte min bror og jeg og indrettede den til aftægts-

Det seneste familiebillede af os "allesammen". Stående: Annette, Troels og Charlotte. Siddende: mig med Jakob på skøddet, min søster Ebba med Mikkel foran og Agnes med Nanna på skøddet.

Vore børnebørn er nu blevet motoriseret. Fra venstre: Mikkel på 6 år, Nanna 4 år og Jakob 1 år.

bolig. Det blev et stort arbejde at om-danne denne beton og stenkolos til bolig. Det blev først og fremmest min bror, der var tømrer, der tog sig af dette arbejde. Det flade tag blev fjernet, og vi satte en første sal på. Annette og Troels tog den i brug, inden den var færdig, så de måtte male, tapetsere og anlægge haven. I 1994 flyttede min mor, min bror, sammen med Agnes og jeg ind i den nu ombyggede transformerstation. Efter min mors og brors død råder Agnes og jeg over hele boligen, så vi har god plads.

Troels ønskede at være heltidslandmand, og da der kun hører 35 ha. til ejendommen, måtte han have husdyr. Han

byggede en løsdriftsstald med plads til 40 køer og med tilhørende malkestald. I en løsdriftsstald bliver køerne gennet ind i en malkestald, hvor de står så højt, at man kan betjene malkemaskinerne i oprejst stilling. Nu hjælper jeg min søn med dette arbejde, og det er forklaringen på, at jeg skiftede fra borgmesterstolen til malkestalden.

Annette og Troels, som nu er 5. generation på slægtsgården, har tre børn, Mikkel på 7 år, Nanna på 5 år og Jakob på 2 år, så chancen for, at gården kan forsætte i slægtens eje, er tilstede.

En dag da hele familien var samlet, drøftede vi vor slægtshistorie og herun-

der også fremtiden. Fra min søster Ebba kom spørgsmålet: "Skal Mikkel så være 6. generation?" Omgående svarede hans far: "Vor søn skal ikke tvinges til at være landmand, men han skal lære at pløje, harve og malke. Så må vi jo se, hvad det kan føre til."

Charlotte læser musik på Århus Universitet, og har, når dette skrives, ikke stiftet familie. Vi glæder os, når hun besøger hjemmene på Åbovej 3 og 17. Her nyder hun at være faster for Annette' og Troels' børn.

To ting mere har jeg brugt min fritid til, jeg har været med i bestyrelsen af "Dansk Slægtsgårdsforening" og "Susås Egnshistoriske Forening". Her har jeg arbejdet med historie, som har min store interesse. Mit sidste tillidshverv vedrø-

rer også det historiske, idet jeg for nogle år siden fik sæde i bestyrelsen for "Fonden af 28. februar 1970 til Støtte for kulturelle Formål." Fonden er oprettet af lokalhistorikeren Rich. G. Nielsen og hans kone Ellen Ib Hansen.

Rich. G. Niensens bog "Landsbymiljø i 200 år" har været en stor hjælp for mig i arbejdet med at skrive mine erindringer.

Jeg har med disse erindringer forsøgt at give en række oplevelser videre, blandt andet ved at fortælle, hvad det kom til at betyde for mig at være født og opvokset på en slægtsgård. Det kom til at bestemme min livsbane. Jeg følte mig forpligtet til at blive landmand, selvom jeg ikke havde lyst til det. Det medførte, at jeg ville noget andet, og det

"Biltrisminde" anno 2000.

blev politik, som gav mig 36 gode år i det kommunale arbejde.

Det har været interessant at bruge rigtig mange timer på at skrive erindringer. Langt det meste er først skrevet i hånden og omskrevet et utal af gange. Nogle hjælpsomme mennesker har så tydet min ikke altid læselige håndskrift og skrevet det ind på EDB, hvilket jeg er meget taknemlig for.

I oktober 1999 gennemgik jeg en lille operation og var ikke arbejdsdygtig nogle uger. Min søn Troels syntes, jeg alligevel skulle beskæftiges, så han stillede et EDB-anlæg op hos mig og gav mig lidt undervisning. Det har jeg haft megen glæde af. Nu kan jeg selv skrive mine ting, så mine gode hjælpere kan nøjes med at læse korrektur på det skrevne.

Åbovej 3.

Tak for bistand og støtte:

Fra forskellige sider har jeg under arbejdet med erindringsbogen mødt megen hjælp og støtte.

Jeg siger ”tak” til de mange, jeg har haft kontakt med i denne forbindelse.

En særlig tak til BG-bankens Fond, Næstved, som økonomisk har støttet udgivelsen.

Verner Larsen

